

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М. КОРЕЦЬКОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ»**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БАСОВА ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 349.3:314.151.3-054.73

**ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВА
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Спеціальність 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.С. Басова

Науковий керівник - Шумило М.М.
доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник

Одеса – 2019

АНОТАЦІЯ

Басова І.С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення». – Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2019.

Дисертація є першим у науці права соціального забезпечення України спеціальним комплексним дослідженням правового статусу внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права соціального забезпечення.

У роботі розглянуто правову категорію «внутрішньо переміщені особи» в історичній ретроспективі та у сучасний період. Для з'ясування рівня соціального захисту внутрішньо переміщених осіб здійснено класифікацію фактів масових вимушених переміщень населення, які відбувалися на території УРСР, за підставами переселень: (1) політичні: «обмін населенням», 1944 р.; (2) економічні: спорудження водосховищ Дніпровського гідрокаскаду 50 – 70-х рр. XX ст.; (3) оборонні: будівництво Яворівського військового полігону у Львівській області з 40-х рр. XX ст.; (4) техногенні: аварія на Чорнобильській атомній електростанції, 1986 р. На підставі опрацювання нормативно-правових актів з питань переселень тогочасного періоду встановлено, що їх змістом визначався здебільшого механізм переселення, а питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб вирішувалися лише частково і, загалом, мали декларативний характер. Констатовано, що переселені особи *de facto* ставали внутрішньо переміщеними особами, проте *de jure* статус внутрішньо переміщених осіб за ними не закріплювався.

Сформульоване авторське визначення поняття внутрішньо переміщеної особи як фізичної особи, яка внаслідок обставин об'єктивного характеру, спричинених військовими діями, окупацією чи анексією території,

надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, змінила своє місце проживання в межах державно визнаних кордонів та набула відповідного правового статусу згідно із законодавством.

Визначено поняття внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права соціального забезпечення, якою є правоздатна фізична особа, яка внаслідок свого галузевого правового статусу виступає носієм відповідних прав та обов'язків, передбачених загальним та спеціальним законодавством. Внутрішньо переміщена особа стає учасником соціально-забезпечувальних правовідносин за наявності галузевого правового статусу, одним із елементів якого є правосуб'єктність внутрішньо переміщеної особи. Тимчасова окупація Автономної Республіки Крим й окремих районів Луганської і Донецької областей, що спричинила внутрішнє переміщення осіб, є соціальним ризиком, від несприятливих наслідків якого чинним законодавством України передбачені заходи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Проаналізовано виникнення та зміст правоздатності та дієздатності внутрішньо переміщених осіб.

Надано визначення категорії соціальний захист внутрішньо переміщеної особи в Україні, яким є система організаційних, правових, економічних, фінансових заходів, спрямованих на убезпечення зазначеної особи від негативних наслідків настання соціального ризику (військові дії, окупація чи анексія територій, надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру). Видами соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є пенсійне забезпечення, соціальний захист на випадок безробіття, грошову допомогу, медичну допомогу.

Обґрунтовано недоцільність надання спеціального правового статусу «дитина війни» дітям, які постраждали внаслідок збройного конфлікту на Сході України, через термінологічні розбіжності, різний обсяг правоздатності та дієздатності.

У межах внутрішньо переміщених осіб як загальних суб'єктів права соціального забезпечення виокремлено таких суб'єктів, як: внутрішньо переміщену особу-пенсіонера, внутрішньо переміщену особу-особу з інвалідністю, внутрішньо переміщену особу-безробітну, внутрішньо переміщену особу-багатодітну родину, внутрішньо переміщену особу-малозабезпечену сім'ю, внутрішньо переміщену особу-матір-одиначку, внутрішньо переміщену особу-абітурієнта, студента, внутрішньо переміщену особу-дитину, внутрішньо переміщену особу-іноземця та внутрішньо переміщену особу-особу без громадянства.

Здійснено поділ прав, передбачених соціально-забезпечувальним законодавством для внутрішньо переміщених осіб за суб'єктною ознакою на: універсальні (право на отримання щомісячної грошової допомоги, забезпечення тимчасовим житлом, отримання гуманітарної допомоги й ін.); спеціальні (влаштування в дошкільний заклад, квота місця для внутрішньо переміщених осіб-абітурієнтів у вищих навчальних закладах, оздоровлення та реабілітація для внутрішньо переміщених осіб-дітей, відновлення документів та ін.).

Доведено доцільність включення до переліку підстав скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб, визначених Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», такої додаткової підстави, як скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб після реалізації нею комплексу таких спеціальних прав, як право на щомісячну адресну грошову допомогу (отримання виплат протягом встановленого строку), право на припинення трудових правовідносин з роботодавцем, що здійснює свою діяльність на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, в Автономній Республіці Крим, для отримання статусу безробітного на спеціальних умовах, безоплатне

тимчасове проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Встановлено, що міжнародний захист внутрішньо переміщених осіб здійснюється через діяльність міжнародних організацій та прийняті ними міжнародні акти у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб. Акцентовано увагу на тому, що ці акти є міжнародними стандартами у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб та орієнтирами при формуванні політики держав у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб. Змістом міжнародно-правових актів охоплюється значне коло проблемних питань, зокрема у соціально-забезпечувальній сфері (відновлення та/або отримання документів, працевлаштування, відновлення та отримання пенсійних виплат, соціальних допомог, медичної допомоги, тимчасового житла).

Констатовано, що на сьогодні ключовим міжнародно-правовим актом у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб є Керівні принципи ООН з питань переміщення осіб усередині країни від 11 лютого 1998 року. Чинне законодавство України загалом відповідає положенням Керівних принципів ООН з питань переміщення осіб усередині країни, водночас потребує закріплення у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» за внутрішньо переміщеною особою окремого права на відновлення документів як невід'ємної складової для здійснення нею прав у сфері соціального захисту.

На підставі проведеного аналізу особливостей правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб у таких країнах, як Грузія (Абхазія, Південна Осетія), Азербайджанська Республіка (Нагірний Карабах), Сербська Республіка, Косово, Республіка Молдова (Придністров'я) зроблено висновок, що для Грузії, Азербайджанської Республіки та Сербської Республіки політика у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є складовою державної політики загалом, Молдова залишається чи не єдиною країною, в

якій соціальний захист внутрішньо переміщених осіб майже не передбачений законодавством. Видами соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у зазначених країнах є: грошові виплати (одноразові або щомісячні); тимчасове проживання у спеціальних закладах (осіб похилого віку, дітей, родин осіб з інвалідністю); медична допомога; надання медичних препаратів та лікарських засобів; пільги у сфері освіти (зарахування дітей до дошкільних закладів, здобуття середньої освіти); гуманітарна допомога тощо.

Встановлено, що окремі положення правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб у зарубіжних державах можуть бути імплементовані у національну юридичну практику, зокрема, досвід Грузії в частині запровадження програм, спрямованих на подолання проявів дискримінації щодо внутрішньо переміщеної особи; застосування диференційованого підходу до визначення соціально-забезпечувальних заходів з використанням бальної системи оцінки потреб внутрішньо переміщених осіб з метою надання допомоги найбільш уразливим категоріям з них; розширення цільових державних програм соціального захисту внутрішньо переміщених осіб; запровадження тимчасових податкових пільг для роботодавців, які працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб; сербський досвід може стати корисним для українського законодавця в частині покладення на державні органи обов'язку надання всіх необхідних для внутрішньо переміщеної особи документів, а також сприяння в їх видачі або заміні при втраті чи пошкодженні внаслідок переміщення.

Зроблено висновок про необхідність розроблення в Україні програм з подолання проявів дискримінації щодо внутрішньо переміщених осіб, до створення яких мають бути залучені внутрішньо переміщені особи, представники громадських об'єднань, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських діячів, волонтерів.

Досліджено особливості реалізації внутрішньо переміщеними особами прав на такі види соціального захисту, як пенсійне забезпечення, соціальний захист на випадок безробіття, грошову допомогу.

Сформульовано визначення внутрішньо переміщеної особи-пенсіонера як внутрішньо переміщеної особи, яка має статус пенсіонера, набутий відповідно до норм пенсійного законодавства України, та реалізує право на пенсію шляхом проходження додаткових процедур для підтвердження пенсійної правоздатності та дієздатності як на момент призначення пенсії, так і впродовж її виплати.

Визначено особливості механізму здійснення внутрішньо переміщеною особою-пенсіонером права на пенсійне забезпечення порівняно з іншими категоріями пенсіонерів, що, зокрема, проявляється у наявності спеціальних додаткових процедур під час реалізації права на пенсійне забезпечення, за допомогою яких пенсійна правоздатність та дієздатність або підтверджується, або спростовується.

Здійснено класифікацію внутрішньо переміщених осіб-пенсіонерів за критерієм часу набуття статусу пенсіонера: а) особи, які були суб'єктами пенсійних правовідносин і згодом набули статусу внутрішньо переміщеної особи; б) особи, які набули статусу внутрішньо переміщеної особи і згодом стали суб'єктами пенсійних правовідносин. Це дозволило визначити та проаналізувати особливості обчислення страхового стажу при призначенні пенсії зазначеним категоріям пенсіонерів. Зроблено висновок про те, що набуття статусу внутрішньо переміщеної особи має прямий вплив на реалізацію права на пенсійне забезпечення особою, яка перемістилася з тимчасово окупованих територій Донецької або Луганської областей, Автономної Республіки Крим.

Сформульовано визначення внутрішньо переміщеної особи-безробітного, якою є особа, яка, перебуваючи в статусі внутрішньо переміщеної особи, набула статусу безробітного, в тому числі шляхом перереєстрації, відповідно до

вимог законодавства про зайнятість та реалізує права і виконує обов'язки у сфері соціального захисту безробітних.

Здійснено класифікацію внутрішньо переміщених осіб-безробітних за такими критеріями: 1) внутрішньо переміщені особи-безробітні, які до набуття статусу внутрішньо переміщених осіб перебували на обліку як особи, що шукають підходящу роботу; 2) внутрішньо переміщені особи-безробітні, які набувають статусу безробітного після внутрішнього переміщення, що у свою чергу поділяються на: а) осіб, які припинили трудові правовідносини з роботодавцями, що здійснюють діяльність на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей, за підставам, передбаченими законодавством про працю; б) осіб, які не припинили трудові правовідносини з роботодавцями, що здійснюють діяльність на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей, але не мають можливості продовжувати роботу; 3) внутрішньо переміщені особи-безробітні, які припинили діяльність самозайнятих осіб.

Визначені особливості обчислення страхового стажу внутрішньо переміщеної особи-безробітного при призначенні допомоги по безробіттю, в тому числі за відсутності документів про періоди її трудової діяльності, заробітної плати (доходу), страхового стажу.

Встановлено, що страховий і трудовий стаж, необхідний для призначення допомоги по безробіттю внутрішньо переміщеним особам залежить від моменту припинення трудових правовідносини з роботодавцем, що знаходиться на тимчасово окупованій території Донецької або Луганської областей; а для самозайнятих осіб – з моменту припинення самозайнятості на цих територіях.

Досліджено спеціальний механізм припинення трудових правовідносини з роботодавцем, що знаходиться на тимчасово окупованій території Донецької або Луганської областей, Автономної Республіки Крим для внутрішньо переміщених осіб, які набувають статусу безробітного у разі неможливості

продовжувати роботу. Обґрунтовано, що спеціальний механізм набуття статусу внутрішньо переміщеної особи-безробітного необхідно поширити й на всіх осіб, які бажають набутти статусу внутрішньо переміщеної особи для реалізації прав на працю, пенсійне забезпечення, грошову допомогу, але не мають можливості припинити трудові правовідносини та отримати трудову книжку.

Доведено необхідність включення внутрішньо переміщених осіб-безробітних до переліку категорій осіб, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, закріпленого у ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення».

Встановлено, що суб'єктами отримання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, у праві соціального забезпечення є виключно внутрішньо переміщені особи.

Сформульовано визначення грошової допомоги внутрішньо переміщеній особі як адресної систематичної грошової соціальної виплати, призначення якої не пов'язане з попередньою трудовою діяльністю цієї особи чи зі сплатою страхових внесків, що надається з метою її матеріальної підтримки у разі зазнання втрат, пов'язаних із тимчасовою окупацією окремих районів Луганської і Донецької областей, Автономної Республіки Крим, за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету та коштів, що надходять до державного бюджету як благодійна або міжнародна допомога.

Обґрунтована необхідність збільшення розміру грошової допомоги дітям та працездатним особам зі статусом внутрішньо переміщених осіб до розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом про державний бюджет України на відповідний рік.

У дисертаційній роботі розроблено теоретичні засади, правові та практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення правового регулювання статусу внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права соціального

забезпечення, сформульовано висновки, пропозиції та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, суб'єкти права соціального забезпечення, статус внутрішньо переміщеної особи, пенсійне забезпечення, соціальний захист на випадок безробіття, грошова допомога.

SUMMARY

Basova I.S. Internally displaced person as a subject of social security law.
– Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law degree by speciality 12.00.05 – Labor Law; Social Security Law. – National University "Odessa Academy of Law". Odesa, 2019.

The thesis is the first in the national science special comprehensive study of the status of internally displaced person as a subject of social security law. Internally displaced persons as a legal category in historical retrospective and within the modern period are considered in the thesis. In order to find out the level of social protection of internally displaced persons, the classification of facts of mass forced displacements of the population, which took place within the territory of the Ukrainian SSR, are made on the basis reasons of resettlement: (1) political: "population exchange", 1944; (2) economic: construction of reservoirs of the Dnipro Hydro Cascade in the 50's and 70's of the 20th century; (3) defensive: construction of the Yavoriv military training ground in the Lviv region since the 1940's; (4) man-made: disaster at the Chernobyl Nuclear Power Plant, 1986. On the basis of the elaboration of regulations on resettlement of the time period, it was established that their content was determined primarily by the mechanism of resettlement, while the issues of social protection of internally displaced persons were solved only partially and, in general, were declarative. It was stated that de facto the resettled became internally displaced persons, but de jure the status of internally displaced persons was not secured for them. The author's definition of the concept of an internally displaced

person as an individual is formulated, which, as a result of objective circumstances, caused by military actions, occupation or annexation of the territory, emergency situations of a natural or man-made nature, changed its place of residence within the boundaries of state-recognized borders and acquired the corresponding legal status according to the law.

The concept of an internally displaced person as a subject of social security law is defined, which is an eligible legal person that, as a result of its branch legal status, acts as the bearer of the corresponding rights and obligations stipulated by general and special legislation. An internally displaced person becomes a participant in social and security legal relations for availability of branch legal status, one of the elements of which is the legal personality of the internally displaced person. The temporal occupation of the Autonomous Republic of Crimea and separate districts of Luhansk and Donetsk regions, which led to internal displacement of persons, is a social risk, which adverse effects are provided for by the current legislation of Ukraine in the form of social protection measures for internally displaced persons. The emergence and content of legal capacity of internally displaced persons are analyzed.

It is defined the category of social protection of internally displaced persons in Ukraine, which is a system of organizational, legal, economic, financial measures aimed at ensuring the said person from the negative consequences of social risk (military actions, occupation or annexation of territories, natural or man-made emergency situations) . The types of social protection of internally displaced persons are pensions, social protection against unemployment, financial assistance and medical assistance.

The inexpedience of the special legal status of "child of war" for children affected by the armed conflict in the East of Ukraine was substantiated because of terminological differences and different scope of legal capacity.

Within the framework of internally displaced persons as the general subjects of the right to social security, the following subjects are distinguished: internally displaced person-pensioner, internally displaced person-person with disabilities,

internally displaced person-unemployed, internally displaced person-multi-member family, internally displaced person-needy family, internally displaced person-single mother, internally displaced person-applicant, student, internally displaced person-child, internally displaced person-foreigner and internally displaced person –person without citizenship.

It is divided the rights provided for by the social and security legislation for internally displaced persons by the subject matter to: universal (the right to receive monthly financial assistance, provision of temporary housing, receiving humanitarian aid, etc.); special (placement in a preschool institution, quota for internally displaced persons-applicants in higher educational establishments, recreation and rehabilitation for internally displaced persons-children, restoration of documents, etc.).

The expediency of inclusion in the list of reasons for the cancellation of the validity of the certificate on the registration of internally displaced persons is proved and entering information about it in the Single Information Database on internally displaced persons, defined by the Law of Ukraine "On the Protection of the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons", such additional reason as cancellation of the certificate of registration of the internally displaced person and entering information about it into the Single Information Database on internally displaced persons after exercising a complex of special rights, such as the right to monthly targeted financial assistance (receipt of payments within the established deadline), the right to terminate a labor relationship with an employer operating within the temporarily occupied territories of the Donetsk and Luhansk regions and in the Autonomous Republic of Crimea, to obtain the status of the unemployed at special conditions, free temporary residence (subject to payment by the person of public utilities) within six months from the moment of registration of the internally displaced person.

It is established that the international protection of internally displaced persons is carried out through the activities of international organizations and international acts adopted in the field of protection of internally displaced persons. The emphasis is

placed on the fact that these acts are international standards in the field of protection of internally displaced persons and guidelines in shaping the policy of countries in the field of protection of internally displaced persons. The content of international legal acts covers a significant range of challenging issues, in particular in the social security field (restoration and/or obtaining documents, employment, resumption and receipt of pension payments, social assistance, medical care, temporary housing).

It is stated that today the key international legal act in the field of protection of internally displaced persons is the United Nations Guidelines on the Internal Displacement of Persons as of February 11, 1998. The current legislation of Ukraine generally complies with the provisions of the United Nations Guidelines on the Internal Displacement of Persons, at the same time, the Law of Ukraine "On the Protection of the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" needs to be enshrined in with an individual right of an internally displaced person to the restoration of documents as an integral part for the exercise of rights in the field of social protection.

Based on the analysis of the peculiarities of the legal regulation of the status of internally displaced persons in such countries as Georgia (Abkhazia, South Ossetia), the Republic of Azerbaijan (Nagorno-Karabakh), the Republic of Serbia, Kosovo, the Republic of Moldova (Transnistria), it is concluded that for Georgia, the Republic of Azerbaijan and the Republic of Serbia, the policy of social protection of internally displaced persons is a component of public policy in general, Moldova remains the only country where social protection of internally displaced persons isn't legally provided. The types of social protection of internally displaced persons in the countries indicated are: financial payments (one-time or monthly); temporary housing in special establishments (for elderly, children and families of persons with disabilities); medical assistance; provision of medical products and medicines; benefits in the field of education (enrolment of children in pre-school establishments, secondary education); humanitarian aid, etc.

It is established that certain provisions of the legal regulation of the status of internally displaced persons in foreign countries may be implemented in national legal practice, in particular, the experience of Georgia in the implementation of programs aimed at overcoming the phenomena of discrimination against internally displaced persons; the application of a differentiated approach to the definition of social security measures using a scoring system for assessing the needs of internally displaced persons in order to assist the most vulnerable categories of them; expansion of targeted state programs of social protection of internally displaced persons; introduction of temporary tax incentives for employers hiring internally displaced persons; the Serbian experience may be useful for the Ukrainian legislator in terms of imposing on state bodies the obligation to provide all necessary documents for internally displaced persons, as well as assistance in documents issuance or replacement due to loss or damage as a result of displacement.

The conclusion is made on the need to develop programs in Ukraine to overcome the phenomena of discrimination against internally displaced persons, the creation of which should involve internally displaced persons, representatives of public associations, state authorities and local self-government bodies, public figures, volunteers.

The peculiarities of the implementation of the rights of internally displaced persons to such types of social protection as pension benefits, social protection against unemployment and financial assistance are investigated.

It is formulated the definition of internally displaced pensioner as an internally displaced person, who has the status of a pensioner, acquired in accordance with the norms of the pension legislation of Ukraine, and exercises the right to a pension by passing additional procedures for confirmation of pension eligibility and legal capacity at both the time of pension appointment and during payouts.

The peculiarities of the mechanism of the implementation of the internally displaced person-pensioner of the right to pension benefits are determined in comparison with other categories of pensioners, which, in particular, is manifested in

the existence of special additional procedures for the implementation of the right to pensions, by means of which pension eligibility and legal capacity is either confirmed or refuted.

The classification of internally displaced persons-pensioners by the criterion of the time of acquiring a pensioner status is made: a) persons who were subjects of pension legal relations and subsequently acquired the status of internally displaced person; b) persons who have acquired the status of internally displaced persons and subsequently became subjects of pension legal relations. This made it possible to identify and analyze the peculiarities of calculating the qualifying period when appointing a pension to the specified categories of pensioners. It is concluded that gaining the status of internally displaced person has a direct impact on the implementation of the right to pension benefits by a person who has moved from the temporarily occupied territories of Donetsk or Luhansk regions and the Autonomous Republic of Crimea.

The definition of the internally displaced person-unemployed is defined, which is a person who, while being in the status of an internally displaced person, has acquired the status of the unemployed, including through re-registration, in accordance with the requirements of the employment law and exercises rights and fulfils duties in the field of social protection of the unemployed.

The classification of internally displaced persons-unemployed is carried out according to the following criteria: 1) internally displaced persons-unemployed – persons who, prior to the status of internally displaced persons, were registered as persons seeking a suitable job; 2) internally displaced persons-unemployed – persons who become unemployed after internal displacement, which in turn are divided into: a) persons who terminated the employment relationship with employers operating within the temporarily occupied territories of Luhansk and Donetsk regions, on the grounds provided by the labour legislation; b) persons who have not terminated labour relations with employers operating within the temporarily occupied territories

of Luhansk and Donetsk regions but unable to continue their work; 3) internally displaced persons-unemployed, who terminated self-employed activity.

The peculiarities of the calculation of the qualifying period of the internally displaced person-unemployed in determining the unemployment allowance are determined including in the absence of documents on periods of employment, salary (income) and qualifying period.

It is established that the qualifying period and length of service necessary for the appointment of unemployment benefits for internally displaced persons depends on the time of termination of labour relations with the employer located within the temporarily occupied territory of the Donetsk or Luhansk regions; and for self-employed persons - since the termination of self-employment within these territories.

The special mechanism of termination of labour relations with the employer located within the temporarily occupied territory of the Donetsk or Luhansk regions and the Autonomous Republic of Crimea by internally displaced persons, who become unemployed in case of impossibility to continue work, is studied. It is substantiated that the special mechanism for acquiring the status of internally displaced persons-unemployed should be extended to all persons who wish to obtain the status of an internally displaced person to exercise rights to labour, pension benefits and financial assistance, but they are not able to terminate the employment relationship and obtain a work book.

The necessity of including internally displaced persons-unemployed persons into the list of categories of persons who have additional guarantees in assistance of employment, stipulated in art. 14 of the Law of Ukraine "On Employment of the Population" is proved.

It was established that subjects of the receipt of monthly assistance to cover the cost of living, including for payment of housing and public utilities, the right to social security are exclusively internally displaced persons.

It is determined the definition of financial assistance to internally displaced persons as a systematic monetary social payment, the appointment of which is not

related to the previous employment of this person or with the payment of insurance contributions, provided for the purpose of material support in case of suffering losses associated with the temporary occupation of certain regions of Luhansk and Donetsk regions, and the Autonomous Republic of Crimea, at the expense of the funds of the state budget reserve fund and funds received from the state budget as charitable or international aid.

The necessity of increasing the amount of financial assistance for children and employable persons with the status of internally displaced persons to the size of the subsistence minimum rate, established by the law on the state budget of Ukraine for the relevant year is substantiated.

The theoretical principles, legal and practical recommendations aimed at improving the legal regulation of the status of the internally displaced as a subject of social security law together with conclusions, suggestions and recommendations that meet the requirements of scientific novelty are formulated in the thesis.

Key words: internally displaced persons, subjects of social security law, status of internally displaced person, pension benefits, social unemployment benefits, financial assistance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

1. Басова І.С. До проблеми правового статусу внутрішньо переміщених осіб-дітей в Україні. *Держава і право*. 2016. Вип. 73. С. 272-285.
2. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історично-правовий аспект. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 296-301.
3. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи: теоретичні та практичні проблеми. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 504-511.
4. Basova I. Internally Displaced Persons and Their Legal Status: The Ukrainian Context. *Juridica International*. 2017. No. 26. P. 113-124.

5. Басова І.С. Соціальний захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. Том. 1. С. 140-145.

6. Басова І.С. Пенсіонування внутрішньо переміщених осіб в Україні як новий виклик для пенсійної системи. *Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусі: історія становлення і перспективи розвитку*: монографія /за ред.: М. Шумила, І. Комоцької. Київ: Ніка-Центр, 2018. С. 127-149.

7. Басова І.С. Захист права на житлове забезпечення внутрішньо переміщених осіб. *Захист прав внутрішньо переміщених осіб*: монографія /за заг. ред. О.Я. Рогача, М.В. Савчина, М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2018. С. 177-201.

8. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні – нова правова категорія у науці права соціального забезпечення. *Юридичні факти в системі правового регулювання*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 лист. 2015 р.). Київ: ВД «Дакор», 2015. С.117-123.

9. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи – діти як суб'єкт права соціального забезпечення. *Ефективність норм права*: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 лист. 2016 р.). Київ: Ніка-Центр, 2016. С.153-157.

10. Басова І.С. Окремі питання при реалізації трудових прав внутрішньо переміщеними особами. *Правова реформа: концепція, мета, впровадження*: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лист. 2017 р.). Київ: Ніка-Центр, 2017. С. 137-140.

11. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в документах ООН. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю каф. труд. та госп. права Харк. нац. унів. внутр. справ (м. Харків, 3 лист. 2017 р.). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 448-451.

12. Басова І.С. Судовий захист внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції*: матер. міжнар.

наук.-практич. конф., присвяч. 90-річчю професора І.М. Сироти (м. Одеса, 31 жовтня 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017. С. 114-118.

13. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи та їх місце в реформуванні соціальної сфери. *Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи*: матер. VI міжн. наук.-практ. конфер. (м. Київ, Нац. авіац. універ., 26 лют. 2016 р.). Тернопіль: Вектор, 2016. Т. II. С. 31-33.

14. Басова І.С. Захист житлових прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб в Україні: матер. II міжн. наук.-практ. конфер. (м. Ужгород, Ужгородський нац. універ., 20 квітня 2018 р.). Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2018. С. 101-104.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
	14
1.1. «Внутрішньо переміщена особа» як категорія права соціального забезпечення.....	14
1.2. Правовий статус внутрішньо переміщеної особи в праві соціального забезпечення.....	40
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМИ АКТАМИ ТА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	
	62
2.1 Правовий статус внутрішньо переміщених осіб за міжнародно-правовими актами	62
2.2 Нормативно – правове регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в окремих країнах	82
РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ ВИДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	
	106
3.1. Здійснення права внутрішньо переміщеною особою на пенсійне забезпечення.....	106
3.2 Особливості здійснення внутрішньо переміщеною особою права на соціальний захист на випадок безробіття.....	125
3.3 Право на грошову допомогу внутрішньо переміщеним особам	144
ВИСНОВКИ	163

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	167
<i>Додаток 1</i>	196

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституцією України визначено соціальну спрямованість держави, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнано найвищою соціальною цінністю, а її головним обов'язком – забезпечення та захист прав і свобод людини та громадянина.

Військова агресія Російської Федерації проти України в окремих районах Луганської та Донецької областей, анексія Автономної Республіки Крим змусила тисячі громадян змінити своє місце проживання та переселитися в інші регіони нашої держави. Це спричинило появу не тільки нового суб'єкта права соціального забезпечення – внутрішньо переміщеної особи, а й нових для соціально-забезпечувальної сфери проблем, передусім щодо працевлаштування, забезпечення житлом, відновлення пенсійних виплат, грошових допомог, медичної допомоги, що потребують вирішення.

Зазначені проблеми є викликом для держави та сучасної науки права соціального забезпечення. Дослідження статусу внутрішньо переміщеної особи як окремого суб'єкта права соціального забезпечення, особливостей його правового регулювання є необхідною складовою загальної системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, а виявлення проблем і створення ефективних механізмів їх подолання є запорукою розвитку сучасної науки, держави і суспільства. За даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб станом 09.07.2018 року на облік взято 1 515 128 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей і Автономної Республіки Крим.

Останнім часом дослідження правового статусу внутрішньо переміщеної особи у вітчизняній науці здійснювалися переважно представниками науки адміністративного права. Окремі аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб було проаналізовано в кандидатській дисертації Д.А. Чижова

«Правовий механізм забезпечення соціального захисту людини в умовах військових конфліктів» (2018 р.).

Незважаючи на наявність наукових робіт, присвячених окремим аспектам правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, спеціальне комплексне дослідження їх правового статусу з позиції права соціального забезпечення до цього часу здійснене ще не було. Проблемними для внутрішньо переміщених осіб залишаються питання про відновлення та/або отримання документів, працевлаштування, відновлення та отримання пенсійних виплат, грошових допомог та ін.

Таким чином, актуальність теми дисертації зумовлюється необхідністю розвитку науки права соціального забезпечення щодо соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, удосконалення чинного законодавства України в цій сфері та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувалися в межах таких тем науково-дослідної роботи відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України: «Реформа трудового та пенсійного законодавства в умовах європейської інтеграції України» на 2015-2016 роки (номер державної реєстрації РК 0115U002139); «Правове регулювання пенсійного забезпечення в Україні та Республіці Білорусь: становлення, сучасний стан, перспективи розвитку і взаємодії» на 2016 – 2017 роки (номер державної реєстрації РК 0117U002830); «Правові проблеми реалізації та удосконалення трудового законодавства України» на 2017-2019 роки (номер державної реєстрації РК 0117U002699).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток науки права соціального забезпечення щодо соціального захисту внутрішньо переміщених осіб як окремих суб'єктів права соціального забезпечення, а

також внесення теоретично обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України в цій сфері.

Для досягнення цієї мети у дисертації вирішувалися такі завдання:

розглянути правову категорію «внутрішньо переміщена особа» в історичній ретроспективі та у сучасний період;

охарактеризувати правовий статус внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права соціального забезпечення;

розглянути міжнародні стандарти захисту внутрішньо переміщених осіб на предмет відповідності ним актів національного законодавства України в цій сфері;

з'ясувати особливості правового регулювання статусу внутрішньо переміщеної особи в окремих зарубіжних країнах з метою імплементації позитивного законодавчого досвіду в національну юридичну практику;

визначити поняття та види соціального захисту внутрішньо переміщених осіб;

охарактеризувати особливості здійснення прав внутрішньо переміщеної особи на такі види соціального захисту, як пенсійне забезпечення, соціальний захист на випадок безробіття, грошова допомога;

сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції про вдосконалення чинного законодавства України у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб з урахуванням міжнародних стандартів та позитивного законодавчого досвіду окремих зарубіжних країн.

Об'єктом дослідження є правовідносини із соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Предмет дослідження є статус внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права соціального забезпечення.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених завдань у дисертації застосовувалися загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання. Діалектичний метод дозволив розглянути проблеми правового статусу

внутрішньо переміщених осіб у їх взаємозалежності та взаємозв'язку (підрозділи 1.1, 1.2). Історично-правовий метод використовувався при дослідженні історичних фактів внутрішніх переміщень населення в Україні, становлення та розвитку законодавства про соціальний захист внутрішньо переміщених осіб (розділ 1). Формально-логічний метод застосовувався при визначенні понять внутрішньо переміщеної особи, внутрішньо переміщеної особи-пенсіонера, внутрішньо переміщеної особи-безробітного (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2). За допомогою порівняльно-правового методу здійснено порівняльний аналіз правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб за міжнародно-правовими актами, законодавством України та законодавством окремих зарубіжних країн (Грузії, Азербайджанська Республіка, Сербська Республіка, Республіка Молдова (підрозділи 2.2, 3.3). Застосування методів системного і теоретико-правового прогнозування дозволило дослідити здійснення внутрішньо переміщеними особами прав на пенсійне забезпечення, на соціальний захист на випадок безробіття, на грошову допомогу (підрозділи 3.1, 3.2).

Нормативну основу дисертації становлять Конституція України, міжнародно-правові акти, акти чинного законодавства України та законодавства окремих зарубіжних країн.

Теоретико-методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці таких учених: В.С. Андрєєва, О.М. Балакіревої, К.С. Батигіна, Н.Б. Болотіної, С.Б. Булеци, А.В. Бурки, С.В. Вишновецької, Гай С. Гудвин-Гілла, М.Т. Кобець, О.І. Котляр, К.О. Крохмальової, О.І. Кульчицької, Т.Р. Кульчицького, В. Кьоліна, Я.В. Лазур, М.В. Меджул, Є.В. Микитенка, Е. Муні, П.Д. Пилипенка, І.М. Полюжина, М.В. Савчина, С.М. Синчук, О.В. Скрипнюка, Л.І. Спиридонова, О.А. Фесенко, Г.О. Христової, Д.А. Чиждова, Н.В. Шелевер, М.М. Шумила, А.М. Юшко та ін.

Емпіричну базу дослідження становлять рішення Європейського суду з прав людини, Верховного Суду, інших судів за 2014-2018 рр.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці спеціальним комплексним дослідженням статусу внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права соціального забезпечення.

У межах проведеного дослідження отримано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

здійснено класифікацію фактів масових вимушених переміщень населення, які відбувалися на території УРСР, за підставами переселень: (1) політичні: «обмін населенням», 1944 р.; (2) економічні: спорудження водосховищ Дніпровського гідрокасаду 50 – 70-х рр. ХХ ст.; (3) оборонні: будівництво Яворівського військового полігону у Львівській області з 40-х рр. ХХ ст.; (4) техногенні: аварія на Чорнобильській атомній електростанції, 1986 р. Досліджено рівень соціального захисту переселенців у зазначені періоди;

сформульоване авторське визначення поняття внутрішньо переміщеної особи як фізичної особи, яка внаслідок обставин об'єктивного характеру, спричинених військовими діями, окупацією чи анексією території, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, змінила своє місце проживання в межах державно визнаних кордонів та набула відповідного правового статусу згідно із законодавством;

визначено поняття внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права соціального забезпечення, якою є правоздатна фізична особа, яка внаслідок свого галузевого правового статусу виступає носієм відповідних прав та обов'язків, передбачених загальним та спеціальним законодавством;

виокремлено у межах внутрішньо переміщених осіб як загальних суб'єктів права соціального забезпечення таких спеціальних суб'єктів, як «внутрішньо переміщена особа-пенсіонер» та «внутрішньо переміщена особа-безробітний». Сформульоване авторське визначення внутрішньо переміщеної особи-пенсіонера як внутрішньо переміщеної особи, яка має статус пенсіонера, набутий відповідно до норм пенсійного законодавства України, та реалізує

право на пенсію шляхом проходження додаткових процедур для підтвердження пенсійної правоздатності та дієздатності як на момент призначення пенсії, так і впродовж її виплати. Внутрішньо переміщеною особою-безробітним є особа, яка, перебуваючи в статусі внутрішньо переміщеної особи, набула статусу безробітного, в тому числі шляхом перереєстрації, відповідно до вимог законодавства про зайнятість та реалізує права і виконує обов'язки у сфері соціального захисту безробітних;

удосконалено:

поняття соціального захисту внутрішньо переміщеної особи в Україні, який запропоновано визначити як систему організаційних, правових, економічних, фінансових заходів, спрямованих на убезпечення зазначеної особи від негативних наслідків настання соціального ризику (військові дії, окупація чи анексія територій, надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру);

визначення грошової допомоги внутрішньо переміщеній особі як адресної систематичної грошової соціальної виплати, призначення якої не пов'язане з попередньою трудовою діяльністю цієї особи чи зі сплатою страхових внесків, що надається з метою її матеріальної підтримки у разі зазнання втрат, пов'язаних із тимчасовою окупацією окремих районів Луганської і Донецької областей, Автономної Республіки Крим, за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету та коштів, що надходять до державного бюджету як благодійна або міжнародна допомога;

статтю 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», якою визначені підстави скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб, в частині її доповнення такою додатковою підставою, як скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб після реалізації

внутрішньо переміщеною особою комплексу таких спеціальних прав, як право на щомісячну адресну грошову допомогу, право на отримання статусу безробітного на спеціальних умовах, безоплатного тимчасового проживання;

статтю 6 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» в частині закріплення в ній окремого права внутрішньо переміщеної особи на відновлення документів у разі їх втрати, пошкодження або залишення на тимчасово окупованій території (диплому про вищу освіту та додатку до нього, трудової книжки, паспорту, свідоцтва про народження й інших правовстановлюючих документів);

зміст частини четвертої ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», яку запропоновано викласти у такій редакції: «Внутрішньо переміщена особа, яка не звільнилася з роботи (не припинила інший вид зайнятості), у разі неможливості продовження роботи (іншого виду зайнятості) за попереднім місцем проживання може припинити трудові відносини, надавши нотаріально посвідчену письмову заяву про припинення трудових відносин з підтвердженням того, що ця заява такою особою надіслана роботодавцю рекомендованим листом (з описом вкладеної до нього такої заяви). У разі припинення приймання поштових відправлень на/з території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у статті 1 цього Закону, така заява подається до відповідного районного, міськрайонного, міського, районного у місті центру зайнятості за місцем проживання внутрішньо переміщеної особи»;

пункт 2 Порядку здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08 червня 2016 року №365, в частині проходження фізичної ідентифікації під час здійснення внутрішньо переміщеною особою права на пенсійне забезпечення. Зокрема, запропоновано розширити перелік банківських

установ, у яких можливо проходити фізичну ідентифікацію внутрішньо переміщеним особам-пенсіонерам, передбачити необхідне програмне забезпечення таких установ та їх відповідальність у цій сфері;

статтю 14 Закону України «Про зайнятість населення» в частині включення внутрішньо переміщених осіб до переліку категорій громадян, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню;

дістало подальшого розвитку:

наукові положення про правосуб'єктність внутрішньо переміщених осіб як суб'єктів права соціального забезпечення в частині визначення їх правоздатності та дієздатності;

наукові підходи до класифікації внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, запропоновано класифікацію внутрішньо переміщених осіб-безробітних за такими критеріями: 1) внутрішньо переміщені особи-безробітні, які до набуття статусу внутрішньо переміщених осіб перебували на обліку як особи, що шукають підходящу роботу; 2) внутрішньо переміщені особи-безробітні, які набувають статусу безробітного після внутрішнього переміщення, що у свою чергу поділяються на: а) осіб, які припинили трудові правовідносини з роботодавцями, що здійснюють діяльність на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей, за підставам, передбаченими законодавством про працю; б) осіб, які не припинили трудові правовідносини з роботодавцями, що здійснюють діяльність на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей, але не мають можливості продовжувати роботу; 3) внутрішньо переміщені особи-безробітні, які припинили діяльність самозайнятих осіб.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження теоретичних і практичних питань статусу внутрішньо переміщених осіб як суб'єктів права соціального забезпечення;

правотворчій діяльності – для вдосконалення правового забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб з урахуванням міжнародних стандартів та позитивного законодавчого досвіду окремих зарубіжних країн;

правозастосовчій діяльності – для вдосконалення практики застосування законодавства у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб;

навчальному процесі – при викладанні нормативних дисциплін «Трудове право», «Право соціального забезпечення», спеціального курсу «Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб», при підготовці навчально-методичних матеріалів, навчальних посібників, підручників, практикумів із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, а також доповідалися на науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні факти в системі правового регулювання» (м. Київ, 26 листопада 2015 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Ефективність норм права» (м. Київ, 17 листопада 2016 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Правова реформа: концепція, мета, впровадження» (м. Київ, 23 листопада 2017 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 3 листопада 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 31 жовтня 2017 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи» (м. Київ, 26 лютого 2016 р.); Міжнародній конференції «Права біженців та внутрішньо переміщених осіб: кращі європейські практики та шляхи їх імплементації» (м. Харків, 3-4 квітня 2018 року).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у 14 публікаціях, у тому числі 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, а також у 7 тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені окресленою проблематикою, метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (242 найменування) і додатку. Загальний обсяг роботи становить 198 сторінок, з яких основний зміст – 166 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. «Внутрішньо переміщена особа» як категорія права соціального забезпечення

Однією з актуальних проблем сьогодення є соціальне забезпечення осіб, які внаслідок збройної агресії Російської Федерації, тимчасової окупації Автономної Республіки Крим й окремих районів Луганської і Донецької областей вимушено масово перемістилися для проживання на інші території в межах держави. Поява такої категорії населення є новою для держави, суспільства та науки права соціального забезпечення. З'явився суб'єкт права соціального забезпечення – внутрішньо переміщена особа, який потребує підвищеного соціального захисту з боку держави.

Для кращого розуміння проблеми статусу внутрішньо переміщеної особи сьогодні, вважаємо за необхідне звернутися до проблеми соціального забезпечення таких осіб через призму історичної ретроспективи, зокрема виокремити підстави вимушених переміщень населення України з 40-х рр. XX століття, проаналізувати нормативно-правове регулювання, види соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, рівень їх соціального забезпечення.

Питання регулювання статусу переселенців в тогочасні періоди є малодослідженими, тому вони потребують вивчення шляхом комплексного аналізу становлення, розвитку та запровадження державної політики у питаннях соціального захисту переселених осіб. Це надасть можливість визначити шляхи удосконалення правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в нашій країні сьогодні та не повторювати помилки минулого в майбутньому.

Важливо зазначити, що на сьогодні більшість нормативної бази та матеріалів листування залишаються маловивченими, бо до останнього часу вони були під грифом «секретно»¹.

Проблема масових внутрішніх переміщень відома Україні з часів її входження до складу СРСР. Такі переміщення можна було спостерігати під час будівництва Яворівського арtpолігону у Львівській області з початку 1940-х рр., спорудження водних об'єктів 50–70-х рр. XX ст. (водосховища Дніпровського гідрокасаду Київська, Канівська ГЕС) та інші.

Для чіткішого розуміння проблеми внутрішніх переміщень населення повоєнних часів необхідно звернутися до тогочасної термінології². В історичних документах найбільш розповсюдженими позначеннями переміщених осіб були такі: «переселені», «виселені», «вигнані», «евакуйовані». Проте тогочасні нормативні акти не містили термінологічних визначень цих категорій, їх зміст можна було віднайти у словниках. Наприклад, у «Словнику сучасної російської літературної мови» 1956 – 1965 рр., який відповідає періоду досліджуваних питань, «переселенцем» вважається людина, яка переселяється, переселена або переселилася на нове місце проживання³; «вигнанцем» - особа, яка позбавлена можливості проживати на Батьківщині, в будинку, вислана будь-куди⁴; «евакуйованою» визначається людина, яка вивезена з небезпечної місцевості⁵. «Словник української мови» 1970 – 1980 рр. «переселенцем» визначає людину, яка переселилася, переселяється на нове місце проживання або переселена куди-небудь⁶; «вигнанцем» – «того, хто

¹ Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історично-правовий аспект. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 296.

² Ibid. С. 296.

³ Словарь современного русского литературного языка: в 17 т./ред.: Н.З. Котелова, Г.А. Качевская. Москва – Ленинград: «Наука». 1959. Т.9. С. 878.

⁴ Словарь современного русского литературного языка: в 17 т./ред.: А.М. Бабкин, Ю.С. Сорокин. Москва – Ленинград: «Наука». 1956. Т.5. С. 139.

⁵ Словарь современного русского литературного языка: в 17 т./ред.: Л.С.Ковтун, В.П. Петушков. Москва – Ленинград: «Наука». 1965. Т. 17. С. 1715.

⁶ Словник української мови: в 11 т./ред.: А. В. Лагутіна, К. В. Ленець. Київ: Наукова думка. 1975. Т. 6. С. 273.

вигнаний, висланий кудись з певної місцевості, території»⁷; під терміном «евакуйований» розуміють «вивезений з небезпечної місцевості»⁸. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» «виселенцем» називає людину, яку виселили або яка виселилася звідки-небудь, де дієслово «виселяти» змістовно трактується як «примушувати кого-небудь залишити своє місце проживання (житло, населений пункт, певну місцевість), переселяти з одного місця проживання в інше»⁹; дієслово «переміщати, переміщувати» означає змінювати місцезнаходження, місце перебування кого-небудь, депортувати, силоміць, примусово вивозити, а «переміщеною особою», в свою чергу, вважає особу, яка «силоміць вивезена з тимчасово окупованої території до іншої країни»¹⁰; «переселенцем» – того, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь¹¹; термін «евакуація» потрактовано як «організоване вивезення людей, підприємств, установ та різних матеріальних цінностей з небезпечної місцевості під час війни, стихійного лиха та ін.»¹².

Ззовні схоже, проте, змістовно відмінне розуміння вказаної категорії, надає «Юридична енциклопедія» 1999 р. узагальнюючи цей термін до «переміщені особи». Так, «переміщених осіб» позначали як: 1) зовнішні переміщені особи - це особи, що були насильно вивезені в період Другої світової війни 1939-1945 рр. нацистською Німеччиною та її союзниками з тимчасово окупованих ними територій для примусового використання на важких роботах; 2) внутрішні переміщені особи, тобто переміщені всередині країни¹³. У межах міжнародного співробітництва, про внутрішньо переміщених осіб як окрему правову категорію стало відомо завдяки Організації Об'єднаних

⁷ Словник української мови: в 11 т./ред.: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка. 1970. Т. 1. С. 374.

⁸ Словник української мови: в 11 т./ред.: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ: Наукова думка. 1971. Т. 2. С. 452.

⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) /гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 151.

¹⁰ Ibid. С. 919.

¹¹ Ibid. С. 927.

¹² Ibid. С. 335.

¹³ Юридична енциклопедія: у 6 т./ред. рада: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 2002. Т.4. С. 493.

Націй. До внутрішньо переміщених осіб відносили: а) осіб, чий стан схожий зі становищем біженців; б) осіб, які рятуються від переслідування, воєнних конфліктів або громадянської ворожнечі¹⁴.

Термін «евакуація» (лат. *evacuatio*) за згаданою «Юридичною енциклопедією» 1999 р. визначається як «вивезення цивільного населення, підприємств, установ, майна, худоби та інших цінностей з місцевості, що перебуває під загрозою ворожого нападу у випадку збройної агресії проти держави, терористичного акту, стихійного лиха, аварій, катастроф, а також з місцевості, в якій мають здійснюватися важливі господарчі перетворення»¹⁵; «переселення» визначається як «переміщення населення з місць постійного проживання в іншу місцевість, зумовлене економічними, політичними, соціальними, демографічними та іншими причинами; здійснюється на добровільних засадах, але може відбуватися і в обов'язковому (примусовому) порядку»¹⁶. Варто зазначити, що незважаючи на різне змістовне навантаження викладених термінологічних позначень, тогочасною владою у нормативно-правових актах вони застосовувалися як синоніми.

Доречно також зауважити на тому, що в тогочасних нормативних актах широко розповсюджене вживання таких термінів, як «операція» та «акція». В них вони застосовуються як синоніми. Звертаючись до словників з цього питання, можна констатувати, що зміст цих категорій загалом має однозначне тлумачення. Так, Словник української мови (1970-1980 рр.) тлумачить «акцію» як дію, діяльність, спрямовану на досягнення якої-небудь мети¹⁷. Практичний словник синонімів української мови 2000 р. визначає «акцію» як дію,

¹⁴ Ibid. Т.4. С. 493.

¹⁵ Юридична енциклопедія: у 6 т./ред. рада: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 1999. Т.2. С. 318.

¹⁶ Юридична енциклопедія: у 6 т./ред. рада: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 2002. Т.4. С. 496.

¹⁷ Словник української мови: в 11 т. /ред.: П. Й. Горещкий та ін. Київ: Наук. думка, 1970. Том 1. С. 32.

(військову) операцію¹⁸. Отже, такі позначення, як «акція» і «операція» в межах дослідження тогочасних періодів можна застосовувати як синоніми.

Аналіз питання соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в історичній ретроспективі зумовлює необхідність поділу фактів, що спричинили масові вимушені переселення населення за такими підставами:

- 1) *політичні*: «обмін населенням» (1944 р.),
- 2) *економічні*: спорудження водосховищ Дніпровського гідрокаскаду 50 – 70-х рр. XX ст.;
- 3) *оборонні*: будівництво Яворівського військового полігону у Львівській області з 40-х рр. XX ст.;
- 4) *техногенні*: аварія на Чорнобильській атомній електростанції (1986 р.).

1) політичні підстави вимушених переміщень населення

У характеристиці політичних підстав, що зумовлювали вимушене переселення, слушною є позиція Й. Е. Надольського, що масові примусові переселення використовувалися як «форма завоювання, утримання та використання державної влади, досягнення державних цілей здійснювалося шляхом створенням умов, застосуванням заходів, здебільшого, спрямованих не на захист прав і свобод громадян, а на насильницьке підкорення їх своїй владі»¹⁹.

Прикладом цього є радянська політика СРСР та Польщі другої половини 40-х рр. XX ст. щодо зміни лінії державного кордону на заході СРСР та східної частини Польщі відповідно, яке спричинило взаємне переселення етнічних мешканців, що проживали на цих територіях, яке більш відоме як «обмін населенням» 1944 року. Угодою визначалася «нова» лінія українсько-польського кордону, що відділила від Польщі східну частину земель, які в історичній свідомості поляків становили невіддільну частину її територій, а від

¹⁸ Практичний словник синонімів української мови. /ред.: С. Караванський. Київ: «Українська книга», 2000. Вид 2. С. 13

¹⁹ Надольський Й.Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939-1953 рр.): моногр. Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. С. 42.

України – найзахіднішу частину її етнічних земель, з усіма рисами історичного, культурного, мовного й релігійного забарвлення: це – Холмщина, Надсяння, Лемківщина та Підляшшя²⁰. Населення, яке проживало на цих територіях підлягало переселенню: українці – з території, що стала територією Польщі, а поляки – з території УРСР відповідно. За статистичними даними, що надає у своєму дослідженні український дослідник Є. Місило, протягом усього тривання акції, з 15.10.1944 до 02.08.1946 рр., було переселено біля 482 тис. українців, з УРСР до Польщі – 788 тис. польських громадян²¹.

Нормативними актами, положення яких регулювали питання переселення, були Угода УРСР і ПКНВ «Про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР»²², Інструкція щодо реалізації Угоди між УРСР і ПКНВ про переселення українців і поляків, Постанова Раднаркому УРСР і ЦК КП (б) «Про створення на території УРСР Польщі відповідного апарату та затвердження потрібної документації для оформлення населення, яке підлягало евакуації»²³, Лист Голови Раднаркому УРСР Голові Раднаркому СРСР «Про надання матеріальної допомоги українському населенню, депортованому із Польщі»²⁴, Постанова ЦК КП(б)У і РНК УРСР «Про невідкладні заходи господарського та побутового влаштування українського населення, що прибуває з Польщі, і роботу серед нього»²⁵ та ін. Їх положеннями визначався механізм здійснення переселення, повноваження органів державної влади, права, обов'язки для переміщених осіб.

²⁰ Василевський Й. Акція «Вісла». Документи /ред. Є. Місило. (пер. з польськ. І. Сварник). Львів - Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 1997. С. 11-12.

²¹ Ibid. С. 11-12.

²² Про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР: Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення від 09.09.1944 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616_065

²³ Лобас -Данилиха Н. Р. Умови переселення українців з Польщі в Західні області України у 1944-1946 рр. *Ефективність державного управління*: Зб. наук. праць/за заг. ред. А. О. Чемериса. Львів, 2004/2005. Вип.6/7. С. 153-160.

²⁴ Про надання матеріальної допомоги українському населенню, депортованому із Польщі: Лист Голови Раднаркому УРСР Голові Раднаркому СРСР від 28.01.1946 р. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у 3 т./Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. Львів. 1998. Т.2. С. 17.

²⁵ Кіцак В. Депортовані з Польщі українці: результати першого етапу входження в соціум та економічного пристосування у 1944-1947 рр. *Україна-Польща: історична спадщина та свідомість* /ред. кол. Я. Ісаєвич (голова) та ін. Львів, 2007. Вип. 2. С.98.

Для позначення осіб, що підлягали переселенню, застосовували термін «евакуйовані».

Базовим нормативним актом, що визначав питання переселення українського населення була Угода УРСР і ПКНВ «Про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР, якою передбачався механізм здійснення переселення, із зазначенням відповідних державних органів та їх повноважень, прав, обов'язків гарантій та пільг для переміщених осіб²⁶ (далі – Угода).

Відповідно до ст. 1 Угоди *«сторони зобов'язалися здійснити евакуацію всіх громадян української, білоруської, російської і русинської національностей, що проживають у Хелмському, Грубешувському, Томашувському, Любачувському, Ярославському, Перемишльському, Ліськовському, Замостінському, Красноставському, Білгорайському, Влодавському повітах і в інших районах Польщі, де можуть виявитися громадяни української, білоруської, російської і русинської національності, які побажають переселитися з території Польщі на Україну, та приступити до евакуації всіх поляків і євреїв, що перебували в польському громадянстві до 17 вересня 1939 р., які проживають в західних областях УРСР і бажають переселитися на територію Польщі»*²⁷ (автор – Ірина Басова, зміст статті викладено мовою оригіналу із збереженням особливостей морфології, побудови речення, пунктуації).

Дослідженням історичних документів встановлено, що правові норми державних актів базувалися на засадах добровільності, свободі у виборі поведінки, гарантуванні пільг та компенсацій. Водночас, найчастіше у змісті Угоди й інших документах з питань переселення закладене різночитання: з одного боку – «бажають», з іншого – «підлягають евакуації», тобто власна воля

²⁶ Про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР: Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення від 09.09.1944 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616_065.

²⁷ Ibid.

у виборі тієї чи тієї поведінки пригнічувалася необхідністю побудувати певну лінію поведінки, здійснити дії, які знаходяться поза волею людини і стають вимушеними²⁸. Те, що нібито декларувалося як добровільне, насправді було примусовим.

Наприклад, ст.ст. 1, 3, 4, 6 Угоди передбачалися заходи стимулювання до переселення, серед яких виділялися державні допомоги та пільги, а саме: можливість вибору нового місця проживання на території УРСР, отримання земельних ділянок для ведення господарства; повернення вартості рухомого та нерухомого майна, що залишається після переселення²⁹. Серед пільг зазначалися: списання всіх недоїмок по натуральних поставках, грошових податках, страхових платежах; звільнення господарств, що переселяються, від державних грошових податків та страхових платежів; надання переселеним грошової позики в місцях їх розселення на господарське влаштування й інші потреби в розмірі 5000 карбованців, з можливістю повернення протягом 5 років; першочерговість в отриманні житла за наявності вільних місць³⁰ тощо. Водночас переселені особи піддавалися певним обмеженням у реалізації своїх прав. Доречним прикладом є передбачений п. 2 ст. 3 Угоди можливість вивозу переміщеними особами продуктів харчування, предметів побутового вжитку, сільськогосподарського інвентаря, загальною масою до 2 тон на одну сім'ю³¹.

Для ідентифікації переселених та контролю за їх виїздом видавалося посвідчення «на евакуацію в УРСР», що містило особисті дані (прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, місце народження, національність, сімейний стан, перелік речей, що перевозиться) з внесенням до списків та реєстрацією в журналі³². Отже, отримуючи таке посвідчення, переміщені особи *de jure*

²⁸ Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історично-правовий аспект. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 298

²⁹ Про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР: Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення від 09.09.1944 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616_065.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у 3 т. /Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. Львів, 1998. Т.2. С. 466.

набували правового статусу внутрішньо переміщених осіб («евакуйованих» за тогочасною термінологією) та, відповідно, мали право на отримання передбаченими нормативними актами допомог та пільг. Проте, як зазначає дослідниця цього історичного періоду Н. Р. Лобас-Данилиха, пропоноване мало перебільшений характер, прагнення влади до скорішого переселення мешканців нерідко супроводжувалося фізичним та психологічним тиском³³. Права переміщених осіб щодо гарантованого соціального забезпечення порушувалися або були недостатніми для забезпечення їх належної життєдіяльності. Вчена зазначає, що компенсації за залишене, втрачене майно не виплачувалися або були мізерними, надані для проживання приміщення не відповідали потребам переселенців, земельні ділянки, що призначалися для ведення господарства, були низької якості³⁴. Наприклад, у південних та східних областях УРСР як житло використовували будови колишніх колгоспів у німецьких колоніях, частина яких за час війни була пошкоджена або зруйнована та вимагала ремонту чи перебудови³⁵. У Західній Україні переселених українців планували оселяти в будівлі поляків, які на той час вже переселилися до Польщі, шляхом проведення взаємозаліку за залишене в Польщі майно³⁶.

Отже, можна констатувати, що за час проведення радянською владою «обміну населенням» (1944 р.) існувала така правова категорія, як внутрішньо переміщені особи. Обставини й умови, в яких вони опинилися, свідчать про небажання радянської влади ставати на захист прав та інтересів таких осіб. Передбачені в актах державні гарантії, заходи соціально-забезпечувального характеру, не були реалізовані, переміщені особи залишались без соціальної

³³ Лобас-Данилиха Н. Р. Умови переселення українців з Польщі в Західні області України у 1944-1946 р.р. Ефективність державного управління: Зб. наук. праць / за заг. ред. А. О. Чемериса. Львів, 2004/2005. Вип.6/7. С. 156.

³⁴ Ibid. С. 158.

³⁵ Кіцак В. М. Депортовані з Польщі українці: результати першого етапу входження в соціум та економічного пристосування у 1944-1947 рр. *Україна-Польща: історична спадщина та свідомість* / ред. кол. Я. Ісаєвич (голова) та ін. Львів, 2007. Вип. 2. С.98

³⁶ Ibid.

допомоги та захисту з боку держави, а також стикалися з масовим обмеженням і порушенням своїх прав.

2) економічні причини масових вимушених переміщень населення

Переселення, в основу яких були покладені економічні чинники, мали на меті підвищення економічного розвитку Радянського Союзу шляхом будівництва доцільних з економічної точки зору споруджень.

Вимушене масове внутрішнє переміщення українців, в основу якого були покладені економічні підстави, мало місце в період спорудження водосховищ Дніпровського гідрокасаду 50–70-х рр. XX ст. Такими спорудами є Каховська, Кременчуцька, Дніпродзержинська (нині Середніпровська), Київська та Канівська ГЕС³⁷.

Наукове дослідження масових внутрішніх переселень внаслідок будівництва водних об'єктів, особливостей їх правового регулювання та статусу осіб є новим для науки права соціального забезпечення. Якщо питання внутрішнього переміщення у різні історичні періоди згадувались науковцями (наприклад, О. А. Фесенко, К. О. Крохмальовою, Д. А. Чижовим), то дослідження цих фактів в розрізі їх соціального забезпечення до сьогодні залишається поза увагою юридичної науки.

Будівництво водних об'єктів здійснювалося на територіях населених пунктів, землі яких підлягали затопленню, а місцеві мешканці – переселенню. Наприклад, С. М. Тимченко у своїй монографії «Українське село: проблеми етносоціальних змін 1959-1989 рр.» надає такі цифри: спорудженням Кременчуцької ГЕС затоплено 268 тис. га родючих земель у регіонах Полтавської, Черкаської та Кіровоградської областей, переселено близько 160 тис. осіб (м. Новогеоргіївськ, селища Вітрівка, Бондарівка, Коропівка, Змитниця, Крилів, Бужин та інші), для будівництва Дніпродзержинської ГЕС затопленню підлягало близько 90 тис. га землі, а переселенню – 13 тис.

³⁷ Ibid.

господарств³⁸. Переселенців поселяли в територіально близьких до затоплених населених пунктів у межах області, а також в південних регіонах УРСР (Херсонська, Миколаївська області), заздалегідь прагнучи використовувати переселенців як робочу силу³⁹.

Особливістю нормативно-правового регулювання було те, що воно більшою мірою спрямовувалося на регулювання механізму переселення та діяльності державних структур і лише частково включало питання соціального забезпечення⁴⁰. Передбачені нормативними документами гарантії, компенсаційні виплати переселенцям за залишене ними майно, залишалися декларативними. Декларативність норм у сфері соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб зокрема та сфері захисту прав і свобод осіб загалом є характерним для соціалістичного права радянського зразка, і це підтверджується іншими правовими актами із соціального забезпечення осіб.

Про відновлення внутрішньо переміщеними особами порушених прав та оскарження відповідних актів державних і партійних в умовах радянського режиму мова йти не могла.

Серед нормативно-правових актів щодо переселення, в яких містилися положення соціально-забезпечувального характеру, можна назвати Постанову Ради Міністрів СРСР «Про будівництво Каховської гідроелектростанції на р. Дніпро, Південноукраїнського та Північнокримського каналу і про зрошення земель південних районів України і північних районів Криму»⁴¹, Постанови Ради Міністрів УРСР «Про заходи по переселенню населення і перенесенню на нові місця будівель і споруд у зв'язку з будівництвом Канівської

³⁸ Тимченко С.М. Українське село: проблеми етносоціальних змін 1959-1989 р.р.: монографія. Запоріжжя, 1995. С. 140.

³⁹ Горло Н.В. Переселення у південні області України доби спорудження Дніпровського гідрокаскаду (50 – 70-ті рр. XX ст.). Історичні аспекти етносоціальних і демографічних процесів, 2014. Вип. 7. С. 238-239.

⁴⁰ Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історично-правовий аспект. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 299.

⁴¹ Спорудження водосховищ Дніпровського гідрокаскаду: соціальний та економічний аспекти (50-70-ті рр. XX ст.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01/Н. В. Горло. Запоріжжя, 2007. С. 20.

гідроелектростанції»⁴², «Про заходи по здійсненню планомірної перебудови сіл УРСР»⁴³, «Про заходи по забезпеченню будівництва експериментально-показових сіл»⁴⁴ та ін.

Мешканці населених пунктів, що підлягали затопленню, опинялися в ситуації, за якою вимушені були змінювати звичне своє місце проживання та переселятися для проживання на інші території в межах країни, тобто *de facto* ставали внутрішньо переміщеними особами⁴⁵. Проте за актами УРСР їм такий статус не надавався, хоча в них активно використовувалося позначення «переселенець», а будь-якого документу, насамперед, переселенського посвідчення не було. Інформація про переселених, залишене майно та його вартість містилась у спеціально сформованих списках. Обов'язки з оцінки та відшкодування збитків покладалися на спеціально створену оціночну комісію, на місцях створювалися комісії з обліку нерухомості переселенців⁴⁶.

Серед заходів заохочення та пільг, що спрямовувалися на спонукання до переселення, називали такі: дотацію на будівництво, розміром до 10 тис. крб. для пільгових категорій громадян; 1 тис. крб. – для тих, хто винаймає житло⁴⁷; одноразову грошову допомогу на родину (голова сім'ї отримував 1 тис. крб., кожний член сім'ї – по 300 крб.); позику на довготривалій основі у розмірі 15 тис. крб., на купівлю худоби – 3 тис. крб., 50 % від суми позики – за рахунок

⁴² Дем'яненко Б., Дем'яненко В. Заходи республіканського компартійного керівництва щодо будівництва та переселення села Циблі Переяслав-Хмельницького району (1967-1972 рр.). *Наукові записки з української історії*: Зб. наук. праць /ред. кол. В.П. Коцур (гол. ред.) та ін. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 32. С. 180.

⁴³ Вплив гідробудівництва на Дніпрі на соціальну сферу Наддніпрянщини (50 – 70-ті рр. XX ст.) /Н. Горло. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*: Зб. ст. К., 2008. Вип. 14. С. 221-231.

⁴⁴ Тимченко С.М. Українське село: проблеми етносоціальних змін 1959-1989 р.р.: монографія. Запоріжжя, 1995. С. 148.

⁴⁵ Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історично-правовий аспект. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 299.

⁴⁶ Дем'яненко Б., Дем'яненко В. Заходи республіканського компартійного керівництва щодо будівництва та переселення села Циблі Переяслав-Хмельницького району (1967-1972 рр.). *Наукові записки з української історії*: Зб. наук. праць /ред. кол. В. П. Коцур (гол. ред.) та ін. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 32. С. 180.

⁴⁷ Горло Н.В. Виплата компенсацій переселенцям у період спорудження водосховищ Дніпровського гідрокаскаду як прояв нехтування людським фактором (50 – 70- ті рр. XX ст.). *Література та культура Полісся. Регіональна історія та культура в українському і східноєвропейському контексті* /за ред. Г. В. Самойленко. Ніжин, 2005. Вип. 29. С. 195.

державного бюджету⁴⁸ й ін. Господарсько-побутове облаштування внутрішньо переміщених осіб на новому місці перебувало в незадовільному стані. Нестача житла, довготривале будівництво або його низька якість змушувала внутрішньо переміщених осіб забезпечувати себе самостійно.

Серед заходів, які мали б стати соціально-забезпечувальними для них, було будівництво нових сіл. І тут доречним було зазначити про Постанову Ради Міністрів УРСР «Про заходи по здійсненню планомірної перебудови сіл Української РСР», якою передбачалося будівництво 15 «експериментально-показових сіл» із розвиненою інфраструктурою, в тому числі для поселення переміщених осіб⁴⁹. Найбільш відомим селом є Циблі, що об'єднало переселенців із сіл В'юнище, Козинці, Городище, Комарівка (на їх місці споруджували Канівську ГЕС), у якому було збудовано 765 будинків, а загальна кількість населення досягала 2750 осіб⁵⁰. Проте поганий стан наданого житла сприяв переїзду цих осіб до інших сіл. Об'єктивну картину щодо порушення й обмеження в правах підкріплюють розповіді очевидців, їх близьких та нащадків.

3) оборонні як підстави вимушених масових переміщень

Будівництво Яворівського військового полігону (автор – Ірина Басова, сучасна назва – Міжнародний центр миротворчості та безпеки) в 40-х рр. є ще одним фактом масового вимушено переселення на території України за часів СРСР, що залишається поза увагою науковців-правців⁵¹. З огляду на перебування більшості державно-владних актів того періоду під грифом «секретно» тема цього переселення з позиції права, передусім права соціального забезпечення є недослідженою, проте надзвичайно цікавою.

⁴⁸ Горло Н.В. Спорудження водосховищ Дніпровського гідрокасаду: соціальний та економічний аспекти (50-70-ті рр. XX ст.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. Запоріжжя, 2007. С. 23.

⁴⁹ Вплив гідробудівництва на Дніпрі на соціальну сферу Наддніпрянщини (50 – 70-ті рр. XX ст.) /Н. Горло. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*: Зб. ст. К., 2008. Вип. 14. С. 224.

⁵⁰ Дем'яненко Б., Дем'яненко В. Заходи республіканського компартійного керівництва щодо будівництва та переселення села Циблі Переяслав-Хмельницького району (1967-1972 рр.). *Наукові записки з української історії*: Зб. наук. праць /ред. кол. В. П. Коцур (гол. ред.) та ін. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 32. С. 181.

⁵¹ Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історично-правовий аспект. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 297.

Будівництво військових об'єктів, безумовно, є важливою складовою державної політики, що сприяє розвитку обороноздатності держави, але за умови, якщо ці дії не порушують прав і свобод людини. У випадку з будівництвом Яворівського військового полігону питання дотримання та захисту прав людини залишалося поза правовим полем.

Як і у випадку зі спорудженням ГЕС 50-70-х рр., військовий полігон також будувався на місці існуючих населених пунктів. Територіально він охоплював Міхалейки, Верещицю, Березяки, Порцієв, Вербляни Немирівського району й інші (*назви населених пунктів відповідні до назв на момент будівництва*)⁵². Населені пункти підлягали знесенню, їх мешканці – виселенню.

У літературі наводять дані про 150 тис. виселених мешканців, знищення 54 села та 40 тис. га землі, 128 сіл з хуторами протягом 1939-1941 рр., 1945-1973 рр.⁵³.

Нормативною базою, яку радянська влада визначала правовою підставою для будівництва військового об'єкту, були Постанова РНК СРСР «Про виселення сіл, відведених під Львівський арtpолігон» від 13.02.1940 р., що визначав перелік сіл, що підлягали знесенню⁵⁴; Постанови Ради Міністрів УРСР «Про відведення земель Янівської КЕЧ на території району» від 12.12.1953 р. №1431-0080/РЕ, від 14.12.1953 р. №5833 та від 12.12.1953 р. №1431-0080/РЕ⁵⁵. У цих актах переміщені особи позначались як «виселенці», «переселенці», а безпосереднє переселення – як «переселенська акція», «виселення».

Доречно зауважити, що зміст цих актів спрямовувався на регулювання механізму переселення та діяльності владних структур, а питання соціального забезпечення переселених осіб залишалось осторонь. Будь-які окремі акти щодо зазначеного не було прийнято, окремі згадування про соціальне

⁵² Міжнародний центр миротворчості та безпеки. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_центр_миротворчості_та_безпеки

⁵³ Акт обстеження наслідків виселення мешканців з Яворівського району – території військового полігону від 28.11.1991 р. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у 2 т./Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. Львів, 1996. Т. 1. С. 423.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

забезпечення переселенців відображались у звітах, листах, доповідних записках керівництву. Отже, мешканці сіл мали вимушено змінювати своє місце проживання та переселятися на інші території в межах держави, а отже, фактично ставали внутрішньо переміщеними особами, та, відповідно, потребували державної підтримки і допомоги⁵⁶. Проте радянська влада таких осіб до цієї категорії не відносила, тому і будь-яких документів, які б посвідчували статус внутрішньо переміщених осіб не видавали, особливих записів не робилося⁵⁷. Єдиним інформаційним джерелом про цю категорію були списки, у які вносили виселених осіб⁵⁸.

Безпосереднє здійснення переселення та вирішення пов'язаних із ним питань покладалися на повіти, збірні громади, делегатури, переселенські товариства⁵⁹. Інформацію про стан переселення фіксували у звітах, доповідних записках, листах, у яких вносили пропозиції та зауваження щодо подальшого переселення⁶⁰. Наприклад, у Звіті Українського Допомогового Комітету округу Львів-село Українському Центральному Комітету про хід виселення селян з військового полігону підіймалося питання щодо забезпечення переміщених осіб, йшлося про недостатність або відсутність продуктів харчування, непридатність для проживання житла⁶¹. Відкритим та невирішеним залишалося питання надання земельних ділянок та відшкодування втраченого внаслідок переїзду майна⁶². Внутрішньо переміщені особи не були належно забезпечені землею, бо більшість із наданих земель були не придатними для ведення господарства, тому це сприяло необхідності влаштовуватись самотійно. Це свідчить про те, що владні структури не тільки були поінформовані про

⁵⁶ Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історично-правовий аспект. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 297.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Лист голові Львівського округу Відділу внутрішнього обліку населення і соціального забезпечення від 11.01.1943 р. Ibid. С. 180-181.

⁵⁹ Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історично-правовий аспект. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 297.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Звіт з акції переселення з військової площі вправ Галичина від 28.09.1942 р. Ibid. С. 176.

⁶² Акт обстеження наслідків виселення мешканців з Яворівського району – території військового полігону від 28.11.1991 р. Ibid. С. 423.

відсутність соціального забезпечення переселених осіб, а й не вживали заходів для його відновлення, що є ще одним прикладом верховенства радянської державної політики над правами людини.

Важливою складовою інформаційної бази щодо внутрішнього переселення, спричиненого введенням в дію актів з питань будівництва, залишаються розповіді очевидців цих сіл та їх нащадків⁶³. Ними підтверджується примусовий характер переселення, обмеження та порушення прав і свобод переселених осіб.

Питання правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб з території, що нині займає Яворівський військовий полігон, є актуальним і сьогодні. Мешканці цих сіл вимагають від урядів уже незалежної України визнати за ними окремий правовий статус та відшкодувати завдану шкоду. Така пропозиція є дискусійною, адже складність може виникати щодо підтвердження проживання переміщених осіб на цих територіях, приналежності та наявності залишеного майна і встановлення його вартості з огляду на те, що значна кількість актів залишається засекреченою або знищеною.

Однак незаперечним є той факт, що примусові переселення були злочинними і супроводжувалися порушенням прав людини. Безумовно, в умовах перманентної економічної кризи та новочасних викликів, які стоять перед нашою країною, створювати блок законодавства щодо надання підвищеного соціального забезпечення для осіб чи спадкоємців осіб, які були переселені, недоцільно. Водночас вважаємо, що такий факт внутрішнього переміщення українців, як «обмін населенням» (1944 р.), має бути засуджений Українським парламентом, а особи, які зазнали примусових переселень, вшановані на державному рівні та визнані жертвами політичних репресій з боку комуністичної влади шляхом внесення змін до Закону України «Про

⁶³ Мартинець С. Тасмниця Яворівського полігону. Минуле і думи. “Україна молода”, 2008. Вип. 097 ВІД 28.05.2008 р. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1171/163/41690/>

реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років». Особливої актуальності це набуває в умовах проведення в Україні політики декомунізації. Запропоноване є важливою складовою формування національної свідомості, поглиблення знань з історії України, зокрема з фактів життя українського народу в радянські часи, стану дотримання їх прав і свобод.

4) техногенні підстави масових внутрішніх переміщень населення

Дещо іншою за природою походження підставою внутрішніх переміщень можна вважати техногенні підстави, передусім аварію на Чорнобильській атомній електростанції 1986 р. (далі – ЧАЕС). Ця трагедія потягла за собою масштабне забруднення навколишнього середовища і спричинила негативний вплив на життя та здоров'я людини. За статистичними даними від аварії на ЧАЕС постраждало 3,2 млн. осіб, зокрема 1 млн. дітей, територіально охопивши 1/12 частку всієї території України, а також райони Білорусі та Росії⁶⁴. Безумовному відселенню підлягали мешканці 92 населених пунктів, під зону гарантованого державного відселення підпадали 835 населених пунктів⁶⁵.

Обставини, причини й наслідки аварії досліджуються і до сьогодні, проте багато питань все ж залишаються нез'ясованими. І справа була не в відсутності науковців або зацікавленості, а в замовчуванні та приховуванні фактів радянською владою, перебуванні тривалий час документів під грифом «таємно», «цілком таємно», «окрема папка», «не для публікації». На сьогодні такі документи стали доступні завдяки виходу в 1996 р. в Україні першого збірника «Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали 1967-1995 рр.»⁶⁶. Саме в ньому розкриваються витoki проблеми ЧАЕС, причини, що спричинили аварію, діяльність радянських органів влади щодо її ліквідації та вжитих заходів із соціального забезпечення населення в той час.

⁶⁴ Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали /ред. кол. В. А. Смолій (відп. ред.), Ю. Б. Андрєєв, Н. П. Барановська та ін. Київ, 1996. С. 5.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

Незважаючи на достатньо великий пласт досліджень обставин аварії на ЧАЕС, залишаються актуальним питання правового регулювання статусу цих осіб, передусім у частині соціального забезпечення, місця в системі держави та права УРСР у складі СРСР та за часів незалежної України. Якщо здійснити реферативний огляд сучасних підручників з права соціального забезпечення, то питанню соціального забезпечення осіб, які постраждали від Чорнобильської катастрофи, присвячено окремі розділи. У межах дисертаційного дослідження це питання вивчалось Л. Ю. Малюгою⁶⁷, однак вивчення цього питання саме через призму проблеми правового статусу внутрішньо переміщених осіб є достатньо новим. Для прикладу, однією із перших віднесла до категорії внутрішньо переміщених осіб, які постраждали від аварії на ЧАЕС, вчена-адміністративіст О. А. Фесенко. Дослідниця обстоює думку, що таку категорію переміщених осіб варто визначати «екологічними мігрантами»⁶⁸. На нашу думку, така пропозиція є дискусійною, оскільки від аварії на ЧАЕС минуло понад 30 років і правнича термінологія щодо означення тих чи інших осіб є вже усталеною, і пропонувати нові означення є зайвим. Зрештою, саме термін екологічні мігранти є надто широким і жодним чином не вибудовує причинно-наслідкового зв'язку такої міграції.

Аварія на ЧАЕС спричинила вимушену зміну місця проживання не однієї тисячі мешканців. Останні фактично набули статусу внутрішньо переміщених осіб та, як неодноразово зазначалося вище, автоматично стали категорією, що є соціально незахищеною та потребує додаткового соціального захисту з боку держави. Водночас сфера медичного забезпечення поряд з захистом житлових, соціальних прав займає одне з пріоритетних місць. Юридичний бік проблеми передбачає впровадження ефективної державної політики із закріплення за такими особами окремого правового статусу, створення законодавчої і

⁶⁷ Малюга Л.Ю. Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: монографія. Київ: Хай-Тек, 2013. 264 с.

⁶⁸ Фесенко О.А. Адміністративно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 /Класичний приватний інститут. Запоріжжя, 2016. С. 21-22.

термінологічної бази, відповідних державних органів і структур, діяльність яких спрямована на захист прав і свобод осіб із радіоактивно забрудненої зони.

Діяльність державно-владних структур за часів УРСР із питань соціального захисту постраждалих осіб починалася з винесення постанов, наказів, розпоряджень, повідомлень, інформаційних листів, протоколів комісій. Це Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про працевлаштування і забезпечення житлом і соціально-побутовим обслуговуванням населення, евакуйованого з зони Чорнобильської АЕС»⁶⁹, Постанова Ради Міністрів УРСР «Про відшкодування матеріальних збитків населенню, евакуйованому з населених пунктів зони відчуження ЧАЕС»⁷⁰, Постанова Ради Міністрів УРСР «Про переселення жителів з населених пунктів Народицького району Житомирської області і Поліського району Київської області, а також будівництво для них об'єктів соціально-побутового і виробничого призначення»⁷¹, Постанова Верховної Ради УРСР «Про невідкладні заходи щодо захисту громадян України від наслідків Чорнобильської катастрофи»⁷² й ін. Ними визначався механізм переселення із забрудненої зони, забезпечення житлом, працевлаштування, медичне і соціально-побутове обслуговування та їх особливості. Зокрема, ст.ст. 1, 2, 3, 12 Постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про працевлаштування і забезпечення житлом і соціально-побутовим обслуговуванням населення, евакуйованого з зони Чорнобильської АЕС» передбачалася необхідність працевлаштування працівників підприємств, установ, організацій, евакуйованих з території Чорнобильської АЕС; забезпечення житлом (надання будинків, квартир, кімнат у гуртожитках);

⁶⁹ Про працевлаштування і забезпечення житлом і соціально-побутовим обслуговуванням населення, евакуйованого з зони Чорнобильської АЕС: Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 05.06.1986 р. *Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали* /ред. кол. В. А. Смолій (відп. ред.), Ю. Б. Андрєєв, Н. П. Барановська та ін. Київ, 1996. С. 218.

⁷⁰ Про відшкодування матеріальних збитків населенню, евакуйованому з населених пунктів зони відчуження ЧАЕС: постанова Ради Міністрів УРСР від 28.06.1986 р. №240-9. Ibid. С. 271.

⁷¹ Про переселення жителів з населених пунктів Народицького району Житомирської області і Поліського району Київської області, а також будівництво для них об'єктів соціально-побутового і виробничого призначення: Постанова Ради Міністрів УРСР від 30.12.1989 р. №33. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-89-%D0%BF>

⁷² Про невідкладні заходи щодо захисту громадян України від наслідків Чорнобильської катастрофи: Постанова Верховної Ради УРСР від 01.08.1990 р. №95. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/95-12>

надання медичної допомоги⁷³. Постановою Ради Міністрів УРСР «Про відшкодування матеріальних збитків населенню, евакуйованому з населених пунктів зони відчуження ЧАЕС» визначалися компенсаційні виплати мешканцям, що становили 4 тис. руб. для одиноких громадян, 7 тис. руб. родинам з двох осіб та по 1, 5 тис. руб. на кожного наступного члена родини⁷⁴.

Відповідно до інформації, наданої науковцем В. В. Комаром у виданні «Чорнобильська катастрофа: історичні аспекти, соціальні наслідки», для переселених осіб масово будувалось житло (Київська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська області), окремо велись роботи з проектування селищ, інфраструктури, об'єктів соціально-побутового призначення⁷⁵. Водночас зазначається про недостатній рівень соціального забезпечення постраждалого населення.

Таким чином, аварія на Чорнобильській АЕС спричинила появу в пострадянському просторі нової категорії громадян з окремим правовим статусом, хоча офіційно їх ніхто не означував як внутрішньо переміщені особи. Вони потребували особливого державного соціального забезпечення з усіх галузей суспільного життя (житло, соціально-побутове, медичне забезпечення, грошові виплати, працевлаштування тощо). Проведені дослідження вказують на те, що за такими особами спеціальний правовий статус не закріплювався, а заходів соціального забезпечення в умовах, що склалися, було недостатньо. Визначені тогочасними нормативними актами заходи із державного соціального забезпечення скоріше планувалися як короткотермінові, такі, що не передбачали довготривалої перспективи. Суттєва зміна ситуації в правовому полі відбулася з набуття незалежності України в 1991 р.

⁷³ Про працевлаштування і забезпечення житлом і соціально-побутовим обслуговуванням населення, евакуйованого з зони Чорнобильської АЕС: постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 05.06.1986 р. *Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали* /ред. кол. В. А. Смолій (відп. ред.), Ю. Б. Андрєєв, Н. П. Барановська та ін. Київ, 1996. С. 218.

⁷⁴ Про відшкодування матеріальних збитків населенню, евакуйованому з населених пунктів зони відчуження ЧАЕС: постанова Ради Міністрів УРСР від 28.06.1986 р. №240-9. Ibid. С. 271.

⁷⁵ Комар В. В. Чорнобильська катастрофа: історичні аспекти, соціальні наслідки /ред. П.І. Натикач. Житомир, 1999. С.12.

У межах законотворення за незалежної України, особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, займають окрему ланку в системі соціального забезпечення і є важливою складовою в науковому дослідженні статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. Враховуючи той факт, що питання соціального забезпечення осіб, які постраждали від аварії на ЧАЕС, є всебічно дослідженим як українськими, так і зарубіжними вченими, а також не є предметом цього наукового пошуку, то і огляд цієї категорії осіб цікавий для аналізу.

Правове регулювання статусу осіб, які постраждали від аварії на ЧАЕС та їх місця в системі права соціального забезпечення визначається законами України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»⁷⁶ та «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»⁷⁷, Постановою Кабінету Міністрів України «Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»⁷⁸. В Україні прийнято низку загальнодержавних програм. Цим блоком законодавства визначений правовий режим забруднених територій та їх поділ на відповідні зони, режим їх використання та охорони, умови проживання та праці населення, господарську, науково-дослідну й іншу діяльність, зазначені положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я, соціальний захист потерпілого населення.

Новим для української законодавчої бази стало введення таких категорій, як зона відчуження, зона безумовного (обов'язкового) відселення, зона

⁷⁶ Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27.02.1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12>

⁷⁷ Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/796-12/page>

⁷⁸ Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.1996 №836. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/836-96-%D0%BF>

гарантованого добровільного відселення, радіаційно небезпечні землі, радіоактивно забруднені землі⁷⁹ тощо.

Особливого значення набуло питання закріплення за особами, які постраждали внаслідок Чорнобильської аварії, окремого правового статусу. Такими відповідно до ст. 9 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (далі-Закон) є правові статуси: а) учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; б) потерпілих від Чорнобильської катастрофи; в) евакуйованих, відселених і тих, хто самостійно переселився із зони відчуження⁸⁰. Для кожної з цих категорій визначені особливості при набутті правового статусу, відповідний комплекс компенсацій та пільг, заходів соціально-забезпечувальної спрямованості. Документом, що підтверджує такий правовий статус, є посвідчення, яке видавалось відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (сьогодні ця Постанова втратила чинність)⁸¹. Як видно із положень Закону, статус «чорнобильця» мають і особи, які брали участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, а отже, їх правовий статус ускладнений і не обов'язково пов'язаний із вимушеним переселенням. Саме тому з позиції термінологічної чіткості до внутрішньо переміщених осіб можна відносити не всіх «чорнобильців», а тільки тих, хто постійно проживав на території, яка підпадала під обов'язкове виселення.

Питання соціального забезпечення осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, вирішувалося також шляхом передбачення компенсацій та надання пільг. Наприклад, ст. 20 Закону сюди відносить отримання щорічної грошової допомоги; переважне право залишення на роботі

⁷⁹ Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27.02.1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12>

⁸⁰ Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/796-12/page>

⁸¹ Про затвердження Порядку видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.06.1991 р. №44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/44%D0%B0-91-%D0%BF>

під час звільнення працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці, в тому числі під час ліквідації, реорганізації або перепрофілюванні підприємства, установи, організації, скороченні чисельності або штату працівників, а також на працевлаштування; позачергове забезпечення житловою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов (включаючи сім'ї загиблих або померлих громадян); 50-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирної плати, плати за утримання будинків), комунальними послугами тощо⁸².

Окреме місце в системі соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, займають положення щодо дітей. Законодавцем надається визначення дітей, які належать до потерпілих від Чорнобильської катастрофи, їх медичне забезпечення, передбачені пільги та компенсації. Наприклад, ст. 28 Закону передбачено лікування та реабілітація (у тому числі психологічна) потерпілих дітей дошкільного і шкільного віку; безплатне харчування учнів середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних закладів освіти, студентів коледжів і технікумів (училищ) тощо⁸³.

Таким чином, конкретизація в суб'єктах свідчить про різний правовий статус, де ступінь соціального забезпечення, розмір пільг та компенсацій, особливості в медичному забезпеченні залежить від певної категорії.

Від часу набуття незалежності України термінологічне визначення «внутрішньо переміщеної особи» вперше запропоновано в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»⁸⁴. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (далі – Закон) внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили

⁸² Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/796-12/page>

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру⁸⁵.

Внутрішньо переміщена особа є окремим суб'єктом в праві соціального забезпечення, що проявляється у закріпленні за нею окремого правового статусу та визначенні нормативно-правовими актами прав, обов'язків, заходів соціально-забезпечувального характеру, створенні умов для захисту своїх прав в судовому порядку. Наприклад, такими правами є право на отримання матеріального забезпечення, страхових виплат; на сприяння у переміщенні її рухомого майна; на забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування; забезпечення реалізації права на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту (ст.ст. 7, 9 Закону)⁸⁶ й інші.

Дійсно, зміст правової категорії «внутрішньо переміщена особа» сьогодні та рівень їх соціального захисту суттєво відрізняється від категорії «внутрішньо переміщена особа» повоєнних часів. Це перш за все проявляється у визнанні та нормативному закріпленні окремого правового статусу внутрішньо переміщеної особи, передбаченні для неї прав, обов'язків, заходів соціально-забезпечувального характеру, можливості захистити свої права в судовому порядку. Зазначене свідчить про соціальну орієнтованість держави, де захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб займає пріоритетне місце. Водночас критеріями, що об'єднує категорії «внутрішньо переміщена особа» є

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

вимушене переміщення, що не залежить від волі особи; переміщення в межах державно-визначних кордонів; потреба у соціальному захисті з боку держави.

У зв'язку з викладеним, можна сформулювати власне визначення поняття внутрішньо переміщеної особи як *фізичної особи, яка внаслідок обставин об'єктивного характеру, спричинених військовими діями, окупацією чи анексією території, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, змінила своє місце проживання в межах державно визнаних кордонів та набула відповідного правового статусу згідно із законодавством.*

Новим у запропонованому визначенні є те, що в ньому зазначається про територіальні межі переміщення, які й визначають сутність внутрішнього переміщення як правової категорії, що передбачено Керівними принципами ООН з питання переміщення осіб усередині країни 1998 р., проте відсутнє у дефініції, закріпленої ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», а також соціальну орієнтованість держави, що спрямована на захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

На нашу думку, його зміст більш точно визначає місце внутрішньо переміщеної особи в системі соціального захисту прав і свобод людини в Україні. Зокрема дозволяє констатувати, що внутрішньо переміщена особа є окремим суб'єктом права соціального захисту і потребує соціального захисту. Водночас визначення, надане законодавцем, має загальний характер і лише підтверджує наявність правової категорії внутрішньо переміщеної особи.

Окупація Російською Федерацією окремих районів Луганської та Донецької областей, анексія Автономної Республіки Крим є соціальним ризиком для осіб. Дійсно, в умовах такого переміщення, внутрішньо переміщені особи потребують від держави юридичних, економічних, фінансових та організаційних заходів, які захистять їх від негативних наслідків настання цього соціального ризику. Вони знаходять своє відображення у нормативно-правових актах, що проявляється у створенні умов для набуття правового статусу внутрішньо переміщеної особи, визначення видів їх

соціального захисту та передбачення як спеціальних механізмів, спрямованих на реалізацію внутрішньо переміщеними особами своїх прав, так і гарантування здійснення ними прав та виконання обов'язків в загальному порядку. Наприклад, для внутрішньо переміщених осіб передбачено спеціальні механізми з отримання дублікатів трудових книжок, свідоцтва про народження або смерті для осіб, народжених (померлих) на тимчасово окупованих територіях Донецької або Луганської областей, Автономній Республіці Крим; припинення трудових правовідносин з роботодавцем підприємства, установи, організації, що розташоване на тимчасово окупованій території Донецької або Луганської областей, Автономної Республіки Крим; створено умови, що дозволяють внутрішньо переміщеним особам реалізувати право на пенсійне забезпечення, на соціальний захист на випадок безробіття, грошову допомогу тощо. Окремі аспекти були предметом дослідження автора⁸⁷.

Викладене у комплексі становить соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. Ознаками соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є: наявність організаційно-правових заходів держави; відображення їх як у спеціальних, так і загального характеру нормативно-правових актах; передбачення спеціальних механізмів здійснення внутрішньо переміщеними особами окремих прав; забезпечення реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх прав і обов'язків. Видами соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні є пенсійне забезпечення, житлове забезпечення, реалізація права на працю, соціальний захист на випадок безробіття, грошова допомога, соціальні та медичні послуги.

Отже, соціальний захист внутрішньо переміщеної особи в Україні являє собою систему організаційних, правових, економічних, фінансових заходів, спрямованих на убезпечення зазначеної особи від негативних наслідків

⁸⁷ Басова І.С. Соціальний захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. Том. 1. С. 140.

настання соціального ризику (військові дії, окупація чи анексія територій, надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру).

1.2. Правовий статус внутрішньо переміщеної особи в праві соціального забезпечення

Відповідно ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом⁸⁸. Гарантовані Конституцією України види соціального захисту, знаходять своє відображення в нормативно-правових актах. Наприклад, положення Закону України «Про зайнятість населення» передбачають захист прав громадян на працю та реалізацію їх прав на соціальний захист від безробіття⁸⁹; Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» визначені державні соціальні гарантії, реалізація яких спрямована на забезпечення достатнього життєвого рівня для кожного громадянина⁹⁰; соціальний захист в частині реалізації права на соціальне житло визначається положеннями постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання»⁹¹ та інші.

За даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, станом на 09.07.2018 року на облік взято 1 515 128

⁸⁸ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

⁸⁹ Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 №5067. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

⁹⁰ Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. №2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

⁹¹ Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2004 №422. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422-2004-%D0%BF>

переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим⁹².

Можна з впевненістю стверджувати, що держава, суспільство та наука права соціального забезпечення зіткнулася з появою нового суб'єкта – внутрішньо переміщеної особи⁹³. Хоча історії відомі схожі за зовнішніми ознаками випадки, проте наукове дослідження внутрішньо переміщеної особи як окремого суб'єкта права соціального забезпечення, правового регулювання статусу проведено не було.

Дослідження питання правового статусу внутрішньо переміщеної особи варто розпочати із визначення суб'єкта права в праві соціального забезпечення.

У науковій юридичній літературі термінологічне визначення суб'єкта права на соціальне забезпечення хоча і трактується по-різному, проте змістовно є цілком достатнім для його розуміння.

Так, за визначенням Н.Б. Болотіної, суб'єкти права на соціальний захист – це фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства), які згідно із Конституцією України та законодавством України мають право на соціальний захист⁹⁴.

О.І. Кульчицька суб'єктами права соціального забезпечення вважає правоздатних осіб, які внаслідок свого галузевого правового статусу виступають носіями відповідних прав та обов'язків⁹⁵.

Колектив білоруських авторів (О.І. Гушин, Н.А. Рамульт, Д.С. Тис) ототожнює суб'єктів права на соціальне забезпечення та суб'єктів конкретних правовідносин, зазначаючи, що ними виступають «громадяни Республіки Білорусь та особи без громадянства, незалежно від статі, національності, виду

⁹² Міністерство соціальної політики України. Статистичні дані щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на 09.07.2018 р. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15569.html>

⁹³ Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи: теоретичні та практичні проблеми. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 506.

⁹⁴ Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посібник. 2-ге вид. Київ: «Знання», 2008. С.160.

⁹⁵ Право соціального забезпечення України: підр. /ред. П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук. Київ: Ін.Юре, 2014. С. 147.

суспільно-корисної трудової діяльності, наділені правосуб'єктністю в галузі соціального забезпечення»⁹⁶.

На думку науковців Л.М. Захарова, Е.Г. Тучкової, суб'єктом права соціального забезпечення є потенційні учасники правовідносин, тобто ті особи, які можуть бути носіями юридичних прав та обов'язків⁹⁷. За їх дослідженням, суб'єкт правовідносин в праві соціального забезпечення – це суб'єкт права, який реалізував свою правосуб'єктність і став учасником конкретних правовідносин із соціального забезпечення⁹⁸. Узагальнюючи, вони стверджують, що будь-який суб'єкт таких правовідносин – це завжди суб'єкт права соціального забезпечення, але не будь-який суб'єкт права – це учасник конкретних правовідносин із соціального забезпечення⁹⁹. Сталою в праві соціального забезпечення є думка, що для того, щоб стати суб'єктом правовідносин, особа має бути наділена правосуб'єктністю, а для того, щоб стати учасником соціально-забезпечувальних правовідносин, особа повинна мати ще й галузеву правосуб'єктність¹⁰⁰.

Так, внутрішньо переміщена особа – це фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка виступає носієм передбачених законом прав і обов'язків у сфері соціального захисту. Вона стає учасником соціально-забезпечувальних правовідносин за наявності галузевого правового статусу, правоздатності та дієздатності.

Правоздатність внутрішньо переміщеної особи передбачає можливість мати права і обов'язки у сфері соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Дієздатність – здатність внутрішньо переміщеної особи своїми діями набувати та здійснювати права, самостійно виконувати обов'язки.

⁹⁶ Право соціального забезпечення: учеб. метод. комплекс. В 2 ч. Ч. 1: Общая часть/И.В. Гуцин и др.; под общ. ред. И.В. Гуцина. Гродно: ГрГУ, 2011. С. 344.

⁹⁷ Захаров М.Л. Право соціального забезпечення России: учебн. для студентов вузов /М.Л. Захаров, Е.Г. Тучкова. 4-е изд. перер. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2005. С. 147.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Право соціального забезпечення України: підр. /ред. П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк, С.М. Синчук. Київ: Ін.Юре, 2014. С. 147.

З'ясовано, що момент виникнення дієздатності у внутрішньо переміщеної особи на певний вид соціального забезпечення визначається встановленням відповідних норм у галузевому законодавстві.

Правовий статус внутрішньо переміщеної особи визначається відповідними законодавчими актами, що встановлюють підстави, види та порядок надання їй соціального забезпечення. Так, основоположним законом у сфері захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб загалом та їх соціального забезпечення зокрема є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», спеціальними нормативними актами у цій сфері є: Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», постанови Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг», «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», «Порядок призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам». Окремі положення регулювання статусу внутрішньо переміщеної особи закріплюється в Цивільному процесуальному кодексі, у частині визначення порядку підтвердження внутрішньо переміщеною особою фактів народження або смерті на тимчасово окупованих територіях районах Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим, що має безпосереднє значення для подальшого здійснення внутрішньо переміщеною особою своїх прав; законах України «Про зайнятість населення» щодо встановлення заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб; «Про освіту» про встановлення квоти місць для окремих категорій внутрішньо переміщених осіб, державних соціальних стипендій та ін.

Законодавче визнання нового суб'єкта права соціального забезпечення – внутрішньо переміщеної особи та закріплення за ними окремого правового

статусу, свідчить про виділення цих осіб з-поміж інших суб'єктів права¹⁰¹. Варто зазначити, що внутрішньо переміщена особа є індивідуальним суб'єктом права соціального забезпечення, а передбачені спеціальним законодавством права спрямовуються на конкретну внутрішньо переміщену особу. Водночас такий вид соціального забезпечення внутрішньо переміщеної особи, як адресна грошова допомога на покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, відповідно до п. 3 Постанови Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» (далі – Постанова), призначається на сім'ю¹⁰².

Підставою для набуття правового статусу внутрішньо переміщеної особи, відповідно до ст. 4 Закону є проживання особи на території, де виникли обставини (*ст. 1 Закону такими обставинами називає збройний конфлікт, тимчасову окупацію, повсюдні прояви насильства, порушення прав людини, надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру*)¹⁰³, що спричинили переміщення осіб. Ці обставини є соціальним ризиком для осіб, у випадку настання якого вони потребують соціального захисту з боку держави. Довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи із внесенням до є документом, що підтверджує наявність у внутрішньо переміщеної особи спеціального статусу та можливість реалізації нею передбачених законодавством прав. Суб'єктами, що забезпечують реалізацію внутрішньо переміщеною особою права на отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи є структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем

¹⁰¹ Басова І.С. Соціальний захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. Том. 1. С. 140-145.

¹⁰² Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. №505. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

¹⁰³ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

проживання у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (п. 3 ст. 4 Закону)¹⁰⁴.

Таким чином, переміщена особа набуває правового статусу внутрішньо переміщеної особи з моменту взяття на облік і реєстрації в Єдиній інформаційній бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Строковість дії довідки згідно зі ст. 4 Закону не визначена. Проте зауважено на умовах, які скасовують її дію (ст. 12 Закону). На нашу думку, таке визначення не є логічним, оскільки перелік передбачених для внутрішньо переміщених осіб прав, допомог не є і не може бути безстроковим або таким, що надається довічно¹⁰⁵. Як передбачено, наприклад, для окремих категорій громадян, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, для яких наслідки аварії стали невідворотними (територія є радіоактивно забрудненою, мешканці отримали хвороби, які не тільки не лікуються, а й передаються у спадок). Наприклад, щомісячна грошова допомога, що передбачена для внутрішньо переміщених осіб у вже згаданій вище Постанові, розрахована на шість місяців, з можливістю їх продовження на наступні шість місяців¹⁰⁶; або реалізація права з набуття статусу безробітного за спеціальних, передбачених для внутрішньо переміщеної особи умов здійснюється одноразово та ін. Йдеться про можливість визначення такої додаткової підстави скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб (припинення статусу внутрішньо переміщеної особи) після реалізації нею комплексу спеціальних прав. Отже, вважаємо, що до передбаченого переліку підстав для скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні – нова правова категорія у науці права соціального забезпечення. *Юридичні факти в системі правового регулювання*: матеріали VI міжнар. наук.-практ конф. (Київ, 26 лист. 2015 р.). Київ: ВД «Дакор», 2015. С.117-123.

¹⁰⁶ Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішнім переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. №505. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

переміщених осіб, що визначені ст. 12 Закону, має бути додана така підстава, для скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи після реалізації комплексу таких спеціальних прав, як право на щомісячну адресну грошову допомогу (отримання виплат протягом встановленого строку), право на отримання статусу безробітного на спеціальних умовах), безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Окремими підставами, які скасовують дію довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, та, відповідно, припиняють правовий статус внутрішньо переміщеної особи, згідно зі ст. 12 Закону є: «1) подання заяви про відмову від довідки; 2) скоєння злочину: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; терористичний акт; втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту; фінансування тероризму; здійснення геноциду, злочину проти людяності або військового злочину; 3) повернення до покинутого місця постійного проживання; 4) виїзд на постійне місце проживання за кордон; 5) подання завідомо недостовірних відомостей»¹⁰⁷.

Думки щодо тимчасового характеру статусу внутрішньо переміщеної особи дотримується К. О. Крохмальова, яка здійснювала наукове дослідження порушених питань з позиції адміністративного права. Вчена обґрунтовує його часовими межами внутрішнього переміщення та, відповідно, його нормативно-правовим регулюванням, моментом набуття та втрати статусу¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

¹⁰⁸ Крохмальова К.О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07/Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2017. С. 38.

Властивим для внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права соціального забезпечення є таке явище, як подвоєння (дублювання) правових статусів. Наприклад, особа, яка до набуття статусу внутрішньо переміщеної особи, мала статус пенсіонера, отримуючи статус внутрішньо переміщеної особи набуває статусу внутрішньо переміщеної особи-пенсіонера. Особа ж, яка перебувала на обліку в центрі зайнятості як така, що шукає підходящу роботу, тобто мала статус безробітної, з отриманням статусу внутрішньо переміщеної особи є внутрішньо переміщеною особою-безробітною. Проте це не значить, що подвоєння (дублювання) правових статусів призведе до змінення загального механізму в реалізації права на соціальне забезпечення або подвоєння в отриманні соціального забезпечення певного виду.

Правоздатність внутрішньо переміщеної особи передбачає можливість мати права і обов'язки. За колом передбачених соціально забезпечувальним законодавством прав для внутрішньо переміщеної особи можливий поділ на: *універсальні* (право на отримання щомісячної адресної грошової допомоги на покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг; безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; отримання гуманітарної допомоги й інше), *спеціальні* (влаштування в дошкільний заклад, квота місць для внутрішньо переміщених осіб-абітурієнтів у вищих учбових закладах, оздоровлення та реабілітація для внутрішньо переміщених осіб-дітей, відновлення документів та інше).

Одночасно з правами внутрішньо переміщеної особи, на них покладаються певні обов'язки, такими зокрема є: «дотримання Конституції та законів України, інших актів законодавства; повідомлення про зміну місця проживання структурний підрозділ з питань соціального захисту населення

районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за новим місцем проживання протягом 10 днів з дня прибуття до нового місця проживання; відшкодування фактичних витрат, понесених за рахунок державного та місцевих бюджетів у результаті реалізації прав, передбачених Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» у разі виявлення подання внутрішньо переміщеною особою завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи»¹⁰⁹.

Необхідним елементом правосуб'єктності суб'єкта в праві соціального забезпечення є її дієздатність. Внутрішньо переміщена особа може бути дієздатною, з обмеженою дієздатністю або недієздатною. Так, згідно з п. 4 ст. 4 Закону «заява для отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи подається до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем проживання внутрішньо переміщеною особою, у тому числі неповнолітніми дітьми, особисто, а малолітніми дітьми, недієздатними особами або особами, дієздатність яких обмежено, - через законного представника» (один з опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів; керівник дитячого закладу, закладу охорони здоров'я, закладу соціального захисту дітей, за умови перебування такої особи на повному державному забезпеченні)¹¹⁰. Малолітня дитина також може набути статус внутрішньо переміщеної особи, в цьому випадку від її імені заяву «подає її родич (баба, дід, прабаба, прадід, повнолітні брат або сестра, тітка, дядько) або вітчим, мачуха, у яких проживає (перебуває) дитина, а у разі їх відсутності таку заяву подає представник органу опіки та піклування за місцем перебування такої дитини; від імені дитини, влаштованої до дитячого закладу, закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту

¹⁰⁹ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

¹¹⁰ Ibid.

дітей на повне державне забезпечення, таку заяву подає керівник відповідного закладу»¹¹¹. Тобто набуття статусу внутрішньо переміщеної особи не пов'язується із віком, фізичними можливостями, рівнем психічного розвитку.

Важливо зазначити, що заява про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, на підставі якої їй видається довідка про взяття на облік, є встановленого зразка, затвердженого Міністерством соціальної політики України, і містить достатньо широке коло даних про особу, де, крім особистих даних (прізвище, ім'я та по батькові; громадянство; відомості про малолітніх, неповнолітніх внутрішньо переміщених осіб, які прибули разом з ним, відомості про житлові, соціальні, медичні, освітні й інші потреби тощо), запитується інформація щодо наявності у будь-кого із членів сім'ї на депозитному банківському рахунку коштів або у власності житлового приміщення, розташованого в регіонах, інших ніж тимчасово окупована територія України, районів проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення¹¹². Проте, на думку В.В. Тимчака та Я.В. Ступника, пункт заяви щодо коштів та житла не є логічним¹¹³. З такою позицією не можна погодитися, оскільки положення щодо наявності житла відповідно до п. 6 Постанови Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» є підставою для призначення або відмови у призначенні внутрішньо переміщеній особі щомісячної грошової допомоги¹¹⁴. Крім того, таке детальне врахування особистих даних внутрішньо

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Про затвердження форми заяви про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи: Наказ Мінсоцполітики України від 27.12.2016 р. №1610. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0089-17/paran14#n14>

¹¹³ Тимчак В.В., Ступник Я.В. Адміністративно-правові аспекти процедури обліку внутрішньо переміщених осіб. *Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти* / [С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: О.Я. Рогаца; М.В. Савчина; М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 137

¹¹⁴ Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. №505. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

переміщених осіб дозволяє виявити та встановити їх кількість, віковий ценз, рівень працевлаштування та галузі, кількість осіб соціально незахищеної категорії (пенсіонери, особи з інвалідністю, малозабезпечені родини тощо), рівень потреб у різних сферах суспільного життя (медицина, забезпечення житлом, освіта), а також зменшити кількість зловживань у частині отримання необґрунтованих грошових виплат, послуг та інше. Доцільним, на наш погляд, є необхідність включення до загального переліку даних заяви пункту щодо зазначення електронної адреси внутрішньо переміщеної особи¹¹⁵. Це дозволить налагодити зв'язок між переміщеною особою та державною структурою, швидко та своєчасно отримувати необхідну інформацію, зміни та нововведення.

У зв'язку з цим, у межах внутрішньо переміщених осіб як загальних суб'єктів права соціального забезпечення можна виокремити такі суб'єкти, як: внутрішньо переміщену особу-пенсіонера, внутрішньо переміщену особу-особу з інвалідністю, внутрішньо переміщену особу-безробітну, внутрішньо переміщену особу-багатодітну родину, внутрішньо переміщену особу-малозабезпечену сім'ю, внутрішньо переміщену особу-матір-одиначку, внутрішньо переміщену особу-абітурієнта, студента, внутрішньо переміщену особу-дитину, внутрішньо переміщену особу-іноземця та внутрішньо переміщену особу-особу без громадянства¹¹⁶. Така класифікація зумовлює закріплення відповідних прав і обов'язків.

Дослідниця О.А. Фесенко пропонує змістовно розширити законодавче визначення внутрішньо переміщеної особи, додавши осіб, які переселяються по території України внаслідок стихійних лих (повені, паводки), тобто переміщення зумовлені екологічними факторами¹¹⁷. Проте, на нашу думку,

¹¹⁵ Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи: теоретичні та практичні проблеми. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 510.

¹¹⁶ Басова І.С. До проблеми правового статусу внутрішньо переміщених осіб-дітей в Україні. *Держава і право*. 2016. Вип. 73. С. 276.

¹¹⁷ Фесенко О.А. Адміністративно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07/Класичний приватний інститут. Запоріжжя, 2016. С. 81.

заявлене не є доцільним, бо такі стихійні явища охоплюються позначенням ситуації природного характеру.

Не можна погодитися з думкою Журавльової Г.С., що чинне законодавство України, встановлюючи окремий правовий статус – статус внутрішньо переміщеної особи, фактично призводить до різниці у ставленні у порівнянні з іншими категоріями осіб, які проживають на території України, та, загалом, спричиняє до дискримінаційного ставлення до них, і, як наслідок, створює перепони для реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб¹¹⁸. Вчена заявляє про необхідність запровадження «явочного порядку реєстрації внутрішньо переміщеної особи для з'ясування серед них кола осіб, які потребують реальної допомоги в отриманні житла, пошуку роботи чи певного виду діяльності, та осіб, які потребують особливого догляду та іншої соціальної допомоги»¹¹⁹. Для цього, на її думку, достатнім буде відійти від процедури видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, що має «надмірно обмежувальну практику, яка перетворилася на визначення нового статусу за особами, які у силу незалежних від них обставин, вимушені покинути своє місце проживання»¹²⁰. Також наголошує на необхідності визначення, що захисту підлягають внутрішньо переміщені особи у межах міжнародно визнаних державних кордонів України для того, щоб «не було необґрунтованих очікувань щодо отримання допомоги як внутрішньо переміщених осіб з боку біженців і шукачів притулку із третіх країн»¹²¹.

Варто наголосити, що внутрішньо переміщені особи *apriori* є соціально незахищеною категорією громадян, оскільки в силу незалежних від них обставин (*окупації Російською Федерацією окремих районів Луганської та Донецької областей, анексії Автономної Республіки Крим*) вимушені були

¹¹⁸ Журавльова Г.С. Принцип заборони дискримінації та забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Здійснення трудових прав внутрішньо переміщеними особами. *Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти* [С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: О.Я. Рогача; М.В. Савчина; М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 72.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ibid.

змінити своє місце проживання, зазнавши при цьому втрат матеріального характеру, зокрема житла, заробітної плати, пенсійних, соціальних виплат, соціально-побутового облаштування. Закріплення за ними окремого правового статусу свідчить про соціальну спрямованість державної політики та необхідність подолання скрутного становища або зменшення його впливу на життя цих осіб, шляхом надання додаткової державної підтримки. Дискримінаційне ставлення виявляється не у самому факті надання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, оскільки, наприклад, особи з інвалідністю, постраждалі внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції також мають відповідні документальні підтвердження наявності окремого правового статусу, що дозволяє їм отримувати додаткову соціальну допомогу, а у ставленні суспільства до таких осіб. У зв'язку з цим, вважаємо, що на державному та місцевому рівнях варто запроваджувати програми, спрямовані на інтеграцію внутрішньо переміщених осіб в суспільство, на подолання проявів дискримінації внутрішньо переміщених осіб з тієї підстави, що вони є внутрішньо переміщеними особами, де до їх створення мають бути залучені внутрішньо переміщені особи, представники громадських організацій, органів державної влади та місцевого самоврядування, громадські діячі, волонтери. Не можемо також погодитися з висловлюванням щодо необхідності визначення захисту внутрішньо переміщених осіб тільки в межах державно визначених кордонів України, оскільки відповідно до принципів 3, 25 Керівних принципів ООН з питань переміщень усередині країни на державну владу вже «покладений обов'язок і відповідальність за надання захисту та гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, які перебувають під її юрисдикцією»; «міжнародні гуманітарні організації та інші відповідні сторони мають право пропонувати свої послуги з надання допомоги внутрішньо переміщеним особам»¹²².

¹²² Лица, перемещенные внутри страны: заключение исполнительного комитета Управления Верховного комиссара ООН по делам беженцев от 07.10.1994 г. №75 (XLV). URL:

Окремої уваги, на нашу думку, потребує питання такого суб'єкта права соціального забезпечення, як внутрішньо переміщена особа-дитина. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» (далі – Закон) охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом¹²³.

Вимушені внутрішні переміщення із районів проведення антитерористичної операції, заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації переважно супроводжуються і переміщенням дітей. Йдеться про ту категорію дітей, які були народжені до 20 лютого 2014 року (відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» 20 лютого 2014 року названо датою початку тимчасової окупації окремих територій Луганської та Донецької областей¹²⁴), тобто є громадянами України і мають свідоцтво про народження. В обставинах такого переміщення діти фактично є внутрішньо переміщеними особами та, відповідно, потребують соціального забезпечення з боку держави¹²⁵. Якщо питання набуття ними статусу внутрішньо переміщеної особи є достатньо простим, то окремі питання набуття такого статусу дітьми, які були народжені після вказаної дати та отримали свідоцтво про народження зразка «ЛНР» або «ДНР», АРК, і фактично не є громадянами України, є дещо ускладненими і потребують додаткових процедур. Так, відповідно до п. 3 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами (будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо

<http://www.refworld.org.ru/docid/52443bb24.html>

¹²³ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. №2402. URL:

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

¹²⁴ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. №1207-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>

¹²⁵ Басова І.С. До проблеми правового статусу внутрішньо переміщених осіб – дітей в Україні. *Держава і право*: зб. наук. праць. Юр. науки. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: «Юридична думка», 2016. Вип. 73. С. 277.

ці органи або особи створені, обрані чи призначені в порядку, не передбаченому законом), є недійсним і не створює правових наслідків¹²⁶. Отже, свідоцтво про народження дитини зразка «ЛНР» або «ДНР», АРК не є документом, що має юридичну силу для України. Проте законодавцем передбачена можливість встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України за рішенням суду. Відповідно до ст. 257-1 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) України «заява про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана батьками, родичами, їхніми представниками або іншими законними представниками дитини до будь-якого суду за межами такої території України незалежно від місця проживання заявника»¹²⁷. Винесене судом рішення є підставою для звернення особи до відділу державної реєстрації актів цивільного стану та здійснення державної реєстрації народження дитини та, відповідно, отримання дитиною громадянства України.

Варто зазначити, що соціальне забезпечення внутрішньо переміщеної особи-дитини охоплюється такими видами соціального забезпечення, як щомісячна адресна грошова допомога; грошова допомога дітям, які народилися у внутрішньо переміщених осіб після початку тимчасової окупації окремих територій України, визначених законодавством, антитерористичної операції; допомога студентам та учням професійно-технічних навчальних закладів до закінчення закладів освіти, державні соціальні стипендії, встановлення квото місць для вступу до вищих навчальних закладів.

В окремих інформаційних джерелах загалом та народними депутатами України зокрема порушувалося питання про надання спеціального правового статусу дітям, які постраждали внаслідок збройного конфлікту на Сході

¹²⁶ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. №1207-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>

¹²⁷ Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України: Закон України від 04.02.2016 р. №990-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/990-19>

України, або пропонувалося прирівняти їх до статусу «дитина війни», у розумінні Закону України «Про соціальний захист дітей війни»¹²⁸. Окремі аспекти цього питання були предметом дослідження автора¹²⁹.

Під час вироблення державної політики у сфері соціального захисту таких дітей держава керується нормами міжнародного права. Насамперед Верховною Радою України ратифіковані Конвенція про права дитини¹³⁰ та Факультативний Протокол щодо участі дітей у збройних конфліктах, змістом яких визначені заходи для забезпечення захисту та догляду за дітьми, яких торкається збройний конфлікт, вказується про «обов'язок держав-учасниць сприяти фізичному і психологічному відновленню, соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою збройних конфліктів, забороняється залучення та участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах»¹³¹.

Підтвердженням цього є поява в науці права соціального захисту та сучасному законодавстві нових категорій: а) діти, які перебувають у складних життєвих обставинах; б) діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів¹³². Так, ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» «дитиною, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, є дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні»¹³³. У свою чергу дитиною, яка перебуває у складних життєвих обставинах, є «дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її

¹²⁸ Детям переселенцев нужен особый статус. URL: <http://rian.com.ua>

¹²⁹ Басова І.С. До проблеми правового статусу внутрішньо переміщених осіб – дітей в Україні. *Держава і право*: зб. наук. праць. Юр. науки. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: «Юридична думка», 2016. Вип. 73. С. 272.

¹³⁰ Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021

¹³¹ Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: протокол від 23.06.2004р. N 1845-IV. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_795

¹³² Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. №2402-III. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

¹³³ Ibid.

життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поводженням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини» (ст. 1 Закону)¹³⁴. Таким чином, закріплюючи вищевказані поняття, законодавець наділяє дитину певним правовим статусом. Це дає можливість констатувати наявність у дитини одночасно статусу внутрішньо переміщеної особи та статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, чи статусу дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах.

Окремо варто наголосити на пропозиціях про надання таким дітям статусу «діти війни», у розумінні «діти війни» згідно із Законом України «Про соціальний захист дітей війни»¹³⁵ (далі – Закон).

Спільними для них ознаками є те, що в обох випадках – це особи, які прямо чи опосередковано зазнали втрат фізичного та психологічного характеру внаслідок збройного конфлікту та потребують додаткового соціального захисту з боку держави. Проте відмінність полягає в наступному. Відповідно до ст. 1 Закону термін «дитина війни» визначається як особа – громадянин України, якій на час закінчення (2 вересня 1945 року) Другої світової війни було менше 18 років¹³⁶. На сьогодні – це виключно особи похилого віку. Щодо дітей, які були евакуйовані з зон проведення антитерористичної операції, районів проведення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та (або) отримали фізичні (психологічні) травми, – це особи, яким не виповнилося 18 років, тобто в наш

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Про соціальний захист дітей війни: Закон України від 18.11.2004 р. №2195. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2195-15>

¹³⁶ Ibid.

час це «діти за віком». Крім того, згідно зі ст. 1 Закону України «Про боротьбу із тероризмом» дії оборонно-захисного характеру термінологічно визначені як антитерористична операція¹³⁷, а з 18 січня 2018 року, відповідно до п. 3 ст. 5 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» тлумачаться, як заходи із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації¹³⁸.

Відмінність правової категорії «дитина війни» та «діти, які були евакуйовані з зон проведення антитерористичної операції, заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації та (або) отримали фізичні (психологічні) травми», також полягає в різній правоздатності та дієздатності, а саме у ст. 5 Закону України «Про соціальний захист дітей війни» для «дітей війни» передбачені такі пільги: право на переважне залишення на роботі при скороченні чисельності або штату працівників; використання чергової відпустки в зручний для них час; одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік; право на 25-відсоткову знижку при платі за користування комунальними послугами (газом, електроенергією тощо) у межах середніх норм споживання¹³⁹ й ін.

Водночас діти, які були евакуйовані із зон проведення антитерористичної операції, заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації та (або) отримали фізичні (психологічні) травми, які є одночасно внутрішньо переміщеними особами (подвійний правовий статус), не можуть через вік мати

¹³⁷ Про боротьбу із тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. №638. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

¹³⁸ Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 р. №2268-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

¹³⁹ Про соціальний захист дітей війни: Закон України від 18.11.2004 р. №2195-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2195-15>

такі державні гарантії. Для них законодавцем закріплені інші державні допомоги, наприклад щомісячна грошова допомога для внутрішньо переміщеної особи, отримання місця в дошкільному закладі, влаштування в загальноосвітні навчальні заклади, отримання медичної допомоги, зокрема психологічної тощо.

Таким чином, поняття «дитина-війни» та «внутрішньо переміщена особа-дитина, яка постраждала внаслідок подій, в зоні проведення антитерористичної операції, заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації» – це різні правові категорії, а тому об'єднати або ототожнити їх неможливо, а надавати їм окремий правовий статус «дитини війни» є недоцільним.

На підставі викладеного можна сформулювати власне визначення *внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права соціального забезпечення, якою є правоздатна фізична особа, яка внаслідок свого галузевого правового статусу виступає носієм відповідних прав та обов'язків, передбачених загальним та спеціальним законодавством.*

Констатовано, що наявність спеціального правового статусу – внутрішньо переміщеної особи, кореспондує здійснення внутрішньо переміщеною особою прав, передбачених для неї у сфері соціального захисту. Проте існують випадки, коли питання набуття статусу внутрішньо переміщеної особи стають предметом судового розгляду¹⁴⁰. Таким прикладом є Постанова Новогродівського міського суду Донецької області від 08 вересня 2015 року (далі – Суд), судова справа №239/327/15-а¹⁴¹. Позовна заява була звернена до Новогродівського міського управління соціального захисту населення (далі – Управління) про визнання бездіяльності протиправною і зобов'язання вчинити певні дії та обумовлена тим, що ОСОБА_1 не може реалізувати своє право на

¹⁴⁰ Басова І.С. Судовий захист внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції*: матер. міжнар. наук.-практич. конф., присвяч. 90-річчю професора І.М. Сироти (м. Одеса, 31 жовтня 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017. С. 142.

¹⁴¹ Постанова Новогродівського міського суду Донецької області від 08 вересня 2015 року, судова справа №239/327/15-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50182599>

соціальне забезпечення внутрішньо переміщеної особи, насамперед отримувати пенсії, щомісячну адресну грошову допомогу для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, зважаючи на відмову Управління прийняти заяву, необхідну для отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, тобто отримати статус внутрішньо переміщеної особи.

Відмова у видачі довідки обґрунтовувалася відсутністю населеного пункту – місця постійного проживання заявника (с. Первомайське Ясинуватського району Донецької області) в переліку населених пунктів, що належать до тимчасово непідконтрольних українській владі територій відповідно до положень розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення»¹⁴².

Під час судового розгляду судом звернено увагу передусім на «відсутність серед підстав відмови у видачі довідки такої, як територіальна визначеність населених пунктів, де органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, тому відмова у видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи за цією підставою вважається ним неправомірною»¹⁴³. Дослідженням обставин справи та доказів, позовна заява ОСОБИ_1 до Управління про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити певні дії була задоволена. Управління зобов'язано видати довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи ОСОБИ_1. Позовні заяви подібного змісту не поодинокі.

¹⁴² Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 р. №№1085. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80>

¹⁴³ Постанова Новоградівського міського суду Донецької області від 08 вересня 2015 року, судова справа №239/327/15-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50182599>

Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що на території України з 40-х рр. XX століття відбувалися масові внутрішні переміщення осіб, а переселені особи *de facto* ставали внутрішньо переміщеними особами. Нормативно-правові акти досліджуваного періоду не містили визначення цієї категорії населення, правовий статус не закріплювався. Узагальнюючими ознаками, що характеризували категорію внутрішньо переміщених осіб були вимушена зміна постійного місця проживання в межах кордонів СРСР як наслідок рішень радянської влади в економічній, ідеологічній, оборонній галузях; масовий характер переселень; порушення прав і свобод переселених осіб, що виявлявся в застосуванні заходів фізичного та психологічного тиску, відсутності державного соціального забезпечення, неможливості відновлення своїх порушених прав.

Внутрішньо переміщена особа сьогодні є окремим суб'єктом в праві соціального забезпечення, що проявляється у визнанні та нормативному закріпленні окремого правового статусу внутрішньо переміщеної особи, передбаченні для неї прав, обов'язків, заходів соціально-забезпечувального характеру, можливості захистити свої права в судовому порядку. Ознаками, що характеризує правову категорію «внутрішньо переміщена особа» є вимушене переміщення, що не залежить від волі особи; переміщення в межах державно-визначених кордонів; потреба у соціальному захисті з боку держави.

Внутрішньо переміщеною особою є фізична особа, яка внаслідок обставин об'єктивного характеру, спричинених військовими діями, окупацією чи анексією території, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, змінила своє місце проживання в межах державно визнаних кордонів та набула відповідного правового статусу згідно із законодавством.

Окупація Російською Федерацією окремих районів Луганської та Донецької областей, анексія Автономної Республіки Крим є соціальним ризиком для цих осіб, які у випадку його настання потребують у додатковому соціальному захисті з боку держави.

Внутрішньо переміщена особа є індивідуальним суб'єктом права соціального захисту, а передбачені спеціальним законодавством права спрямовуються на конкретну внутрішньо переміщену особу. Проте такий вид соціального забезпечення внутрішньо переміщеної особи, як адресна грошова допомога на покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, охоплює суб'єкта права соціального захисту - сім'ю.

Законодавцем визначені підстави набуття статусу внутрішньо переміщеної особи, підстави скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб (припинення статусу внутрішньо переміщеної особи), їх гарантії, права і обов'язки. Водночас з огляду на те, що передбачені для внутрішньо переміщеної особи права, допомоги не надаються довічно, вважаємо за можливе визначити таку додаткову підставу скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб (припинення статусу внутрішньо переміщеної особи), як скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб після реалізації нею комплексу таких спеціальних прав, як право на щомісячну адресну грошову допомогу (отримання виплат протягом встановленого строку), право на отримання статусу безробітного на спеціальних умовах), безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Внутрішньо переміщеною особою як суб'єктом права соціального забезпечення є правоздатна фізична особа, яка внаслідок свого галузевого правового статусу виступає носієм відповідних прав та обов'язків, передбачених загальним та спеціальним законодавством.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМИ АКТАМИ ТА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

2.1 Правовий статус внутрішньо переміщених осіб за міжнародно-правовими актами

Проблема масового вимушеного внутрішнього переміщення осіб відома світу за часів Другої світової війни, громадянських війн, збройних конфліктів, природних та техногенних катастроф, стихійних лих¹⁴⁴. На сьогодні, вона досягла глобальних масштабів і стрімко розповсюджується по всьому світі. Найбільш відомими країнами, які зазнали явища з масового внутрішнього переміщення населення є низка країн Африканського континенту, Близького Сходу, країни Південної Європи, сучасні країни, які входили до складу Югославії, а також Україна, Грузія, Республіка Молдова, Азербайджанська Республіка, Вірменія та ін. Згідно зі статистичними даними, викладеними у звіті ООН «Global Trends: Forced Displacement in 2017» кількість внутрішньо переміщених осіб у світі на кінець 2017 року становила 40 млн осіб¹⁴⁵. Серед країн з найбільшою чисельністю внутрішньо переміщених осіб: Колумбія – 6, 94 млн., Сирія – 6, 65 млн., Ірак – 4, 4 млн., Судан – 3,22 млн., Йемен – 2, 53 млн., Нігерія – 2,17 млн.¹⁴⁶, Азербайджан (Нагорний Карабах) – 789 тис. осіб¹⁴⁷,

¹⁴⁴ Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в документах ООН. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю каф. труд. та госп. права Харк. нац. унів. внутр. справ (м. Харків, 3 лист. 2017 р.). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 448.

¹⁴⁵ UNHCR. Global Trends: Forced Displacement in 2017. URL: <https://www.unhcr.org/globaltrends2017/>

¹⁴⁶ В ООН назвали Україну дев'ятою в мире по количеству внутренне перемещенных лиц. LB.ua. URL: https://lb.ua/news/2017/11/28/383220_oon_nazvali_ukrainu_devyatoy_mire.html

¹⁴⁷ Последствия военной агрессии в Армении: стат. інф. Министерство обороны Азербайджанской Республики. 2017 г. URL: <http://mod.gov.az/ru/posledstviya-voennoj-agressii-armenii-statistika-412/>

Грузія (Абхазія, Південна Осетія) – 258 тис. осіб¹⁴⁸ та ін. Україна займає 9 місце у світі за їх кількістю¹⁴⁹. За даними Міністерства соціальної політики України станом 09.07.2018 року на облік взято 1 515 128 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим¹⁵⁰. Водночас варто зазначити, що ця цифра не враховує тих осіб, які вимушено залишили свої домівки, але офіційно статусу внутрішньо переміщених осіб не набули. Забезпечення соціального захисту осіб, які вимушено покинули свої місця проживання є найтяжчою проблемою сучасності.

Актуальність вивчення міжнародно-правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб у межах цієї дисертаційної роботи обумовлена необхідністю дослідження міжнародно-правових актів із захисту внутрішньо переміщених осіб та органів, які їх приймають, а також виявлення цікавих положень регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в окремих зарубіжних країнах з метою імплементації норм у національну законодавчу практику.

Досліджуючи питання захисту внутрішньо переміщених осіб необхідно зазначити, що захист внутрішньо переміщених осіб варто поділити на: 1) внутрішньодержавний захист внутрішньо переміщених осіб, який здійснюється національною державою шляхом створення окремих органів або наділення додатковою компетенцією вже існуючих, прийняттям законодавчими органами спеціальних нормативних актів у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб; 2) міжнародний захист внутрішньо переміщених осіб, що

¹⁴⁸ Исследование намерений в отношении реализации долгосрочных решений: мнения внутренне перемещенных лиц в Грузии. 01.06.2015 г. URL: <http://www.refworld.org.ru/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=55e575c24&skip=0&query=%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5%20%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0&coi=GEO>

¹⁴⁹ В ООН назвали Україну дев'ятою в мире по количеству внутренне перемещенных лиц. LB.ua. URL: https://lb.ua/news/2017/11/28/383220_oon_nazvali_ukrainu_devyatoy_mire.html

¹⁵⁰ Міністерство соціальної політики України. Статистичні дані щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на 09.07.2018 р. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15569.html>

здійснюється через діяльність міжнародних організацій та прийняті ними міжнародні акти щодо внутрішньо переміщених осіб.

Сьогодні міжнародна співпраця у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб займає окрему ланку в системі захисту прав і свобод людини у світі. Вона охоплює коло міжнародних організацій та інституцій, до повноважень яких включені питання захисту внутрішньо переміщених осіб і, які через прийняті ними акти здійснюють захист таких осіб. Цими актами є конвенції, резолюції, постанови, розпорядження, рішення. Міжнародна нормативна база з питань захисту внутрішньо переміщених осіб є достатньо широкою за кількісним та змістовним наповненням, охоплює значне коло проблемних питань, що мають як загальне значення, так і вужче – для окремо взятих країн. Проте це не значить, що вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб покладається виключно на міжнародні організації. Їх діяльність є лише допоміжною, а вироблені міжнародно-правові акти є додатковим джерелом на шляху їх врегулювання в національній державі. Так, у пункті d Висновку виконкому Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців щодо осіб, переміщених усередині країни (1998 р.), наголошується на «перебуванні внутрішньо переміщених осіб під юрисдикцією національних держав, де основна відповідальність за їх благополуччя та захист лежить на відповідній державі»¹⁵¹. Така комплексна взаємодія дозволяє побудувати систему національного законодавства у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб відповідно до міжнародних стандартів та сприяє ефективному врегулюванню нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб в Україні.

До міжнародних структур та організацій у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб варто віднести такі:

(а) Організацію Об'єднаних Націй: Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців;

¹⁵¹ Лица, перемещенные внутри страны: заключение исполкома УВКБ ООН. 1998 г. №75 (XLV). URL: <http://unhcr.ru/dokumenty/dokumenty-v-oblasti-zashchity-vpl.html>

(б) Організацію з безпеки та співробітництва в Європі та Парламентську Асамблею Ради Європи;

(в) Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Проведемо дослідження повноважень цих організацій та актів, прийнятих ними з питань захисту внутрішньо переміщених осіб.

А) Організація Об'єднаних Націй у системі міжнародно-правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) посідає ключове місце в системі захисту прав і свобод людини у світі загалом і внутрішньо переміщених осіб зокрема. Прийняті цією організацією міжнародні норми є засадничою складовою захисту прав і свобод людини й основою для формування національної політики держав щодо внутрішньо переміщених осіб. До таких базових актів, які мають безпосереднє й опосередковане відношення до внутрішньо переміщених осіб належать Загальна Декларація прав людини¹⁵² (1948 р.), Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права¹⁵³ (1966 р.), Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права¹⁵⁴ (1966 р.), Декларація прав дитини¹⁵⁵ (1959 р.) Наведеними актами визначені основоположні права людини, до яких належать «право кожної людини на життя, свободу, особисту недоторканність, повага до честі та гідності людини, недискримінаційне ставлення до особи незалежно від раси, кольору шкіри, статі, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, народження, майнового стану; свобода політичних та

¹⁵² Всеобщая декларация прав человека: Резолюция Генеральной Ассамблеи от 10.12. 1948 г. 217 А (III). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015

¹⁵³ Международный пакт о гражданских и политических правах: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 16.12.1966 г. №2200 А (XXI). URL: <http://www.ohchr.org/RU/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>

¹⁵⁴ Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 16.12.1966 г. №2200 А (XXI). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml

¹⁵⁵ Декларация прав дитини: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20.11. 1959 р. №1386 (XIV). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384

громадянських прав людини, вільне користування соціальними, економічними і культурними правами, а також підтримання їх вільного розвитку за допомогою національних держав та міжнародного співробітництва»¹⁵⁶; «право на соціальне забезпечення, заборону залучення й участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, забезпечення захисту та догляду за дітьми в умовах збройного конфлікту, обов'язку держав-учасниць сприяти фізичному і психологічному відновленню, соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою збройних конфліктів»¹⁵⁷ та ін.

У межах діяльності ООН питаннями внутрішньо переміщених осіб займається представник Генерального секретаря у справах внутрішньо переміщених осіб, а серед міжнародних організацій питання захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб належить Управлінню Верховного Комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН (UNHCR))¹⁵⁸.

Згідно зі Статутом УВКБ ООН – це «аполітична міжнародна організація, що має гуманітарну та соціальну спрямованість, і охоплює окремі категорії груп та категорії біженців»¹⁵⁹. Ця міжнародна організація надає підтримку державним органам країн, які зітнулися із проблемами внутрішнього переміщення осіб, шляхом внесення пропозицій програм соціального захисту, вироблення стратегій та довгострокових рішень¹⁶⁰. І Україна не є винятком. Йдеться про вирішення проблем, пов'язаних з переселенням, наданням, відновленням, ремонтом житла для особливо вразливих категорій населення – внутрішньо переміщених осіб (з 2015 по березень 2018 рр. УВКБ ООН надало таку допомогу 15 948 домогосподарствам); консультації державних органів України в частині реалізації пілотних проектів у сфері соціального житла,

¹⁵⁶ Всеобщая декларация прав человека: Резолюция Генеральной Ассамблеи от 10.12. 1948 г. 217 А (III). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015

¹⁵⁷ Декларация прав дитини: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20.11. 1959 р. №1386 (XIV). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384

¹⁵⁸ Программы, фонды и специализированные учреждения. Система ООН. URL: <http://www.un.org/ru/sections/about-un/funds-programmes-specialized-agencies-and-others/index.html>

¹⁵⁹ Устав Управления Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев: Резолюция ГА ООН от 14 декабря 1950 года №428 (V). URL: [https://undocs.org/ru/A/RES/428\(V\)](https://undocs.org/ru/A/RES/428(V))

¹⁶⁰ Protection UNHCR. Ukraine. The UN Refugee Agency. URL: <http://www.unhcr.org/ua/en/protection>

зокрема його доступності для внутрішньо переміщених осіб¹⁶¹; наданні їм гуманітарної непродовольчої допомоги (товари побутового вжитку, одяг), у тому числі допомога в отриманні субсидій¹⁶². Отже, можна констатувати, що такий суб'єкт права соціального забезпечення, як внутрішньо переміщена особа в Україні, не позбавлений міжнародного захисту з боку УВКБ ООН.

Найбільш актуальним питанням на міжнародному рівні є нагальність міжнародно-правового регулювання та вдосконалення міжнародного захисту внутрішньо переміщених осіб. Встановлено, що міжнародна нормативна база ООН щодо статусу внутрішньо переміщених осіб на сьогодні є достатньо широкою за кількісним та змістовним наповненням, охоплює значне коло проблемних питань, що мають як загальне значення, так і безпосередньо для окремих країн. Із впевненістю можна стверджувати, що вона є систематизованою та структурованою. Провідна роль із зазначених питань належить УВКБ ООН, оскільки саме цією структурою вперше в світі всі міжнародні документи щодо статусу внутрішньо переміщених осіб були узагальнені та структуровані.

УВКБ ООН здійснено такий поділ¹⁶³:

1) *нормативно-правові акти, що регулюють питання виключно внутрішньо переміщених осіб* («Керівні принципи ООН з питання переміщення осіб усередині країни»¹⁶⁴);

2) *документи УВКБ ООН з питань внутрішньо переміщених осіб* (Примітка щодо мандату Верховного комісара ООН у справах біженців та його Управління¹⁶⁵, Керівництво УВКБ ООН по роботі з особами похилого віку в

¹⁶¹ Shelter UNHCR. Ukraine. The UN Refugee Agency. URL: <http://www.unhcr.org/ua/en/shelter>

¹⁶² Non-Food Items (NFI) UNHCR. Ukraine. The UN Refugee Agency. URL: <http://www.unhcr.org/ua/en/nfi>

¹⁶³ Внутренне перемещенные лица. Refworld. The UN Refugee Agency. URL: <http://www.refworld.org.ru/idps.html>

¹⁶⁴ Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны. Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС) от 11.02.1998 г. E/CN.4/1998/53/Add.2 URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/472840ec2.html>

¹⁶⁵ Примечание относительно мандата Верховного комиссара ООН по делам беженцев и его Управления от 01.10.2013 г. УВКБ ООН по делам беженцев. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/527772e64.html>

умовах переміщення¹⁶⁶, Робота з особами, фізичні можливості яких обмежені в умовах переміщення¹⁶⁷ й ін.);

3) *інші директивні документи щодо внутрішньо переміщених осіб* (Доповідь Представника Генерального секретаря ООН з питань прав людини внутрішньо переміщених осіб пана Вальтера Келина¹⁶⁸, Резолюція Ради з прав людини Генеральної Асамблеї ООН «Права людини внутрішньо переміщеної особи»¹⁶⁹, «Положення внутрішньо переміщених осіб і біженців з Абхазії, Грузії, та Цхинвальського району Південної Осетії Грузії»¹⁷⁰ та інші);

4) *звіти Виконавчого комітету УВКБ ООН щодо внутрішньо переміщених осіб* (Висновок УВКБ ООН: особи, переміщені усередині країни¹⁷¹, Висновок УВКБ ООН з міжнародного захисту¹⁷²).

Незважаючи на достатню кількість нормативних актів з питань регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб єдиного обов'язкового міжнародно-правового документу, що визначав права та обов'язки внутрішньо переміщених осіб й органів державної влади національних держав, форми та види соціального захисту в межах міжнародної співпраці, немає.

Сьогодні в міжнародному правовому полі існує лише один міжнародний документ ООН з питань регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб, який має рекомендаційний характер, – Керівні принципи ООН з питання переміщення осіб усередині країни, 1998 р. (далі – Керівні принципи). Він

¹⁶⁶ Лица преклонного возраста в условиях перемещения. УВКБ ООН по делам беженцев. Отдел международной защиты. Женева, 2011. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/558a6d994.html>

¹⁶⁷ Работа с лицами с ограниченными физическими возможностями в условиях перемещения. УВКБ ООН по делам беженцев. Отдел международной защиты. Женева. 2011. URL: <http://www.refworld.org.ru/pdfid/558a6d994.pdf>

¹⁶⁸ Доповідь Представника Генерального секретаря з питань прав людини ВПО г-на Вальтера Келина від 03.01.1993 р. Рада з прав людини URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/531eccdc4.html>

¹⁶⁹ Права людини ВПО. Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН від 17.07.2012 г., A/HRC/RES/20/9. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/50d2fb032.html>

¹⁷⁰ Положение внутренне перемещенных лиц и беженцев из Абхазии, Грузии, и Цхинвальского региона /Южной Осетии, Грузии. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 01.06.2017 г., A/RES/71/290. URL: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=593ab5314>

¹⁷¹ Лица, перемещенные внутри страны: заключение исполнительного комитета Управления Верховного комиссара ООН по делам беженцев от 07.10.1994 г. №75 (XLV). URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/52443bb24.html>

¹⁷² Общее заключение по международной защите: заключение исполнительного комитета Управления Верховного комиссара ООН по делам беженцев от 1999 г. №87 (L). URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/5245478a4.html>

заснований на нормах міжнародного права, насамперед у галузі прав людини, положень міжнародного гуманітарного права, а саме на нормах Пакту про громадянські та політичні права ООН (1966 р.), Пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Конвенції про статус біженців (1951 р.). Керівні принципи слугують основою та орієнтиром під час вироблення національної політики країн, що зіткнулися з проблемами масових вимушених внутрішніх переміщень, міжнародних органів та структур, у межах їх повноважень, містить визначення внутрішньо переміщеної особи, права, обов'язки і гарантії, форми захисту осіб¹⁷³ тощо.

До сьогодні не втратило актуальності питання юридичної сили цього міжнародного документу, передусім його обов'язковості для держав, які зазнали такого явища¹⁷⁴. На нашу думку, Керівні принципи мають юридичну силу, бо розроблені та прийняті в межах повноважень органів ООН, які визначені положеннями Статуту (ст.ст. 10, 13)¹⁷⁵. Питання обов'язковості змісту положень Керівних принципів для держав можна досягти її підписанням, проведенням процедури ратифікації або приєднанням¹⁷⁶. На жаль, Керівні принципи продовжують залишатися рекомендаційним актом, який може бути взятий за основу національним законодавцем для вирішення питань соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Наприклад, саме відповідно до їх змісту сформульоване поняття внутрішньо переміщеної особи в Україні, включено положення щодо правосуб'єктності, їх прав і свобод; визначено питання гарантій під час повернення, альтернативного розселення, реінтеграції, отримання соціальних допомог, участі та співпраці з міжнародними гуманітарними організаціями тощо¹⁷⁷. Така практика існує і в інших країнах, наприклад Грузії, Азербайджані, Сербії. На наш погляд, Керівні принципи є

¹⁷³ Basova I. Internally Displaced Persons and Their Legal Status: The Ukrainian Context. *Juridica International*. 2017. No. 26. P. 114.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Устав ООН от 26 июня 1945 г. URL: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-iv/index.html>

¹⁷⁶ Basova I. Internally Displaced Persons and Their Legal Status: The Ukrainian Context. *Juridica International*. 2017. No. 26. P. 115.

¹⁷⁷ Ibid.

вдалим міжнародним рішенням на шляху міжнародно-правового регулювання питань, пов'язаних із внутрішнім масовим переміщення осіб в світі, що має достатньо змістовну складову¹⁷⁸.

У межах міжнародно-правового регулювання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб існує подібного змісту документ, проте сферою його регулювання охоплено обмежене коло країн. Йдеться про Конвенцію Африканської Ради щодо захисту внутрішньо переміщених осіб Африканського континенту та надання їм допомоги («Кампальська конвенція») 2009 року, до якої приєдналися 40 країн Африканського континенту¹⁷⁹. Головною особливістю цього акту стало те, що в його змісті враховано регіональну специфіку умов та причин масових внутрішніх переміщень у країнах Африки, визначено основу для формування політики національних держав у частині соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, а також встановлено відповідальність за невиконання передбачених зобов'язань¹⁸⁰.

Керівні принципи складаються з 5 розділів та 30 рекомендацій, що зібрані в них, а саме: (1) загальні принципи; (2) принципи, що визначають захист від переміщень; (3) принципи, що визначають захист осіб під час переміщення; (4) принципи з питань надання гуманітарної допомоги; (5) принципи щодо повернення, розселення та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб¹⁸¹.

Відповідно до пункту 2 Вступної частини Керівних принципів *переміщеними всередині країни особами вважаються особи або групи осіб, яких змусили рятуватися втечею або залишити свої домівки чи місця звичайного проживання внаслідок або з метою уникнення наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха, й які не перетинали міжнародно*

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ О защите лиц, перемещенных внутри страны, в Африке и оказании им помощи: Конвенция Африканского Союза от 22.10.2009 г. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/54e454094.html>

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны. Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС) от 11.02 1998 г. E/CN.4/1998/53/Add.2 URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/472840ec2.html>

*визнаних державних кордонів. Це визначення змістовно знаходить своє відображення в дефініціях національного законодавства держав, що зіткнулися з таким явищем. Це дає підстави стверджувати, що визначення, закріплене в Принципах, є базовим і служить орієнтиром для держав. Наприклад, відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» *внутрішньо переміщеною особою в Україні є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру*¹⁸².*

Згідно з Принципом 3 обов'язок і відповідальність за надання захисту та гуманітарної допомоги переміщеним особам покладається на національну владу, а переміщені особи, в свою чергу, мають право просити й отримати такий захист, гуманітарну, благодійну допомогу¹⁸³. Для соціально незахищених категорій осіб, які потребують підвищеної уваги, захисту та допомоги (діти, вагітні жінки, матері, які мають малолітніх дітей, інваліди, особи похилого віку), у п. 2 Принципу 4 передбачена необхідність врахування їх особливих потреб.

До основоположних принципів можна віднести право внутрішньо переміщених осіб на відновлення документів, що забезпечується державою; право на достатній рівень життя, що гарантується наданням соціальної допомоги та забезпечується безпечним доступом до продуктів харчування, житла, одягу, основних медичних послугам, первинної допомоги; на освіту¹⁸⁴.

¹⁸² Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 №1706. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

¹⁸³ Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны. Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС) от 11.02 1998 г. E/CN.4/1998/53/Add.2 URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/472840ec2.html>

¹⁸⁴ Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны. Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС) от 11.02 1998 г. E/CN.4/1998/53/Add.2 URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/472840ec2.html>

Втіленням цих принципів для України, наприклад, стало передбачення грошової допомоги для внутрішньо переміщених осіб у вигляді щомісячної адресної грошової допомоги для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг, умови та порядок призначення якої визначені постановою Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг»¹⁸⁵.

Одним із ключових положень на шляху в забезпеченні реалізації прав особами, які внаслідок вказаних вище обставин вимушені були змінити своє постійне місце проживання, є визнання їх спеціальної правоздатності.

Зосередження на ньому уваги в межах дисертації зумовлено передусім тим, що переміщена особа стає суб'єктом правовідносин та набуває спеціальної правоздатності у сфері права соціального забезпечення лише після набуття статусу внутрішньо переміщеної особи. Реалізація внутрішньо переміщеною особою своїх прав, зокрема спеціальних, передбачає наявність документів, які з огляду на умови та підстави переміщення у внутрішньо переміщеної особи можуть бути відсутні або пошкоджені. Тому можливість їх відновлення за доступних умов є важливо необхідною складовою в системі соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Відповідно до 20 Принципу, органи влади видають усі документи, необхідні для реалізації законних прав внутрішньо переміщених осіб (паспорт, посвідчення, свідоцтва про народження чи шлюб). У разі необхідності видачі нових, заміни втрачених або пошкоджених документів відповідні органи влади мають сприяти цьому, не вимагати повернення в місця попереднього проживання за залишеними там документами¹⁸⁶. Натомість в українському законодавстві, положення цього принципу звужується до права внутрішньо

¹⁸⁵ Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. №505. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

¹⁸⁶ Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны. Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС) от 11.02 1998 г. E/CN.4/1998/53/Add.2. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/472840ec2.html>

переміщених осіб «на оформлення документів». Тобто, визначаючи назву статті 6 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» як «забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус», зміст статті містить положення, яке визначає лише право внутрішньо переміщеної особи на «оформлення документів», що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), за місцем проживання внутрішньо переміщеної особи»¹⁸⁷. Передбачене, на нашу думку, є недостатнім. Так, етимологічне значення слова «оформлення» («оформляти», «оформити», «оформлювати»), відповідно до «Словника української мови» трактується як «надавати чому-небудь певного вигляду, певної форми; доводити що-небудь до потрібної форми»; «надавати чому-небудь законної сили, робити щось дійсним шляхом виконання необхідних формальностей»¹⁸⁸. В цьому варто зазначити про таку категорію, як відновлення документів. За вказаним словником слово «відновлення» має значення «надавати попереднього вигляду чому-небудь пошкодженому, зіпсованому, зруйнованому; приводити до попереднього стану; поновлювати»¹⁸⁹. Отже, в цьому випадку йдеться про те, що інформація, яка підтверджує певні факти з життя внутрішньо переміщеної особи існує, але її носій (паспорт, свідоцтва про народження, трудові книжки, дипломи про вищу освіту та додатки до них), пошкоджені, зіпсовані, втрачені. Крім того, «оформлення документів» та «відновлення документів» мають різні механізми здійснення. Таким чином, вказані категорії мають різне змістовне

¹⁸⁷ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>

¹⁸⁸ Словник української мови: в 11 т. /ред.: В. О. Винник, Л. А. Юрчук. Наук. думка. Том 5. 1974. С. 818.

¹⁸⁹ Словник української мови: в 11 т. /ред.: П. Й. Горещкий та ін. Київ: Наук. думка. Том 1. 1970. С. 611.

навантаження, тому повинні бути зазначені окремо. Як ми вважаємо, статтю 6 Закону варто доповнити частиною другою в такому формулюванні: «Відновлення документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, або документів, що мають юридичне значення, здійснюють відповідні органи виконавчої влади, у межах повноважень, визначених законодавством України». Запропоноване дозволяє не тільки привести норми у сфері захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в українському законодавстві до міжнародних стандартів, а й сприяти створенню дієвих механізмів для реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх прав у сфері соціального захисту.

Б) Організація з безпеки та співробітництва в Європі та Парламентська Асамблея Ради Європи та їх діяльність у захисті внутрішньо переміщених осіб

Окрім Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців у межах міжнародної співпраці з питань захисту внутрішньо переміщених осіб, важливе місце посідає Організація з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ). ОБСЄ є однією з основних посередницьких організацій з попередження та мирного врегулювання конфліктів, інструментом післяконфліктного відновлення, найбільшою регіональною організацією з безпеки в світі, що об'єднує 57 держав-учасниць¹⁹⁰.

Практика ОБСЄ дозволяє створити загальне уявлення про проблеми внутрішньо переміщених осіб у сфері їх захисту, як у різних країнах світу загалом, так і в Україні зокрема, та віднаходити шляхи для їх подолання. В цьому провідна роль належить напрацюванням, які не тільки сприяють розвитку науки права соціального забезпечення, а й дозволяють виявити прогалини в соціально-забезпечувальному законодавстві національних держав.

¹⁹⁰ Хартія Європейської безпеки (ОБСЄ): Хартія. Міжнародний документ от 19.11.1999 г. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_166

Серед активів, що визначають діяльність ОБСЄ, можна назвати Статут ООН¹⁹¹, Гельсінський Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі¹⁹², Паризьку хартію¹⁹³, Хартії Європейської безпеки ОБСЄ¹⁹⁴, Рішення Ради Міністрів ОБСЄ «Елементи конфліктного циклу, пов'язаного з підвищенням потенціалу ОБСЄ з раннього попередження, терміновими діями, сприянню діалогу, підтримки посередництва та післяконфліктному відновленню»¹⁹⁵ (далі – Рішення).

Під час вимушеного внутрішнього переміщення, громадяни стикаються з грубими порушеннями прав людини, зазнають втрат матеріального характеру, позбавляються житла, роботи, своєчасної медичної допомоги, щомісячних виплат тощо. Такі громадяни *a priori* належать до соціально незахищеної категорії та, крім, безумовно, державного соціального захисту, потребують міжнародної допомоги ОБСЄ. Відповідно до п.п. 22, 24 Хартії Європейської безпеки захист внутрішньо переміщених осіб має ґрунтуватися на застосуванні норм міжнародного гуманітарного права та прийнятих нормах відповідного законодавства; права осіб, які знаходяться під загрозою переміщення або вимушено переміщуються і мають бути захищені продовж конфлікту¹⁹⁶.

Важливою ланкою в роботі ОБСЄ є спеціальна моніторингова місія¹⁹⁷. Проведеною моніторинговою місією ОБСЄ в Україні в 2016 році досліджувалися проблемні питання у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, як-то: дискримінаційне ставлення до внутрішньо

¹⁹¹ Устав Организации Объединённых Наций: Устав. Международный документ от 26.06.1945 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010

¹⁹² Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе: Акт. Международный документ от 01.08.1975 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_055

¹⁹³ Парижская хартия для новой Европы: Хартия. Международный документ від 21.11.1990 г. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_058

¹⁹⁴ Хартия Европейской безопасности (ОБСЕ): Хартия. Международный документ от 19.11.1999 г. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_166

¹⁹⁵ Элементы конфликтного цикла, связанные с повышением потенциала ОБСЕ по раннему предупреждению, срочным действиям, содействию диалогу, поддержке посредничества и постконфликтному восстановлению: решение Совета Министров ОБСЕ от 07.12.2011 г. №3/11. URL: <http://www.osce.org/ru/mc/86625?download=true>

¹⁹⁶ Хартия Европейской безопасности (ОБСЕ): Хартия. Международный документ от 19.11.1999 г. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_166

¹⁹⁷ Специальная мониторинговая миссия ОБСЕ в Украине. URL: <https://www.osce.org/ru/special-monitoring-mission-to-ukraine>

переміщених осіб, проблеми в набутті статусу внутрішньо переміщених осіб, забезпеченні їх житлом, виділенні земельних ділянок, доступі до зайнятості (складність у працевлаштуванні), призупиненні пенсійних виплат на непідконтрольних українській владі територіях, доступі до гуманітарної допомоги¹⁹⁸. Дискримінаційне ставлення до внутрішньо переміщених осіб у сфері житлового забезпечення, зайнятості, соціальних допомог, за дослідженням ОБСЄ обумовлювалося тим, що про внутрішньо переміщених осіб в суспільстві склалося враження, як про «нестабільну соціально незахищену категорію громадян, яка через брак роботи, матеріального забезпечення, не здатна своєчасно сплачувати за орендоване житло або працювати на постійній основі»¹⁹⁹. На цій підставі їм відмовляють в оренді житла або працевлаштуванні. Крім того, ОБСЄ зазначено випадки, коли роботодавці умисно занижували розмір заробітної плати працівнику, який мав статус внутрішньо переміщеної особи²⁰⁰. Для подолання проявів дискримінації щодо внутрішньо переміщених осіб, на нашу думку, варто, на місцевих рівнях, із залученням внутрішньо переміщених осіб, громадських організацій, волонтерських організацій, керівників підприємств, установ, організацій розробляти та запроваджувати спільні програми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в суспільство та їх співпрацю. Не менш важливим і ефективним шляхом у питанні зменшення дискримінаційного ставлення до внутрішньо переміщених осіб вважаємо судовий захист ними своїх прав.

Серед проблем, які виникають внутрішньо переміщених осіб у сфері соціального захисту, за інформацією представників ОБСЄ, є житлове забезпечення. Вони наводять приклади, коли житлові приміщення, які були надані для тимчасового проживання, в тому числі в центрах колективного поселення, стають місцями їх постійного проживання або піддаються

¹⁹⁸ Внутрішні переміщення внаслідок конфлікту в Україні: підвищена незахищеність постраждалого населення та чинники напруженості у громадах. Тематичний звіт. Спеціальна моніторингова місія в Україні. ОБСЄ. 2016. URL: [//www.osce.org/uk/ukraine-smm/261206?download=true](http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/261206?download=true)

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ibid.

примусовому виселенню, зокрема в Україні²⁰¹. У наш час на законодавчому рівні враховані різні аспекти з житлового забезпечення внутрішньо переміщених осіб, у тому числі шляхом створення доступних умов отримання соціального житла, придбання, будівництва житла на пільгових умовах. Проте, з огляду на невисоку платоспроможність особливо вразливої категорії внутрішньо переміщених осіб, а також недостатню кількість соціального житла, бо його мають право отримувати й інші категорії громадян, таке право залишається нереалізованим. Тому, вважаємо, що ремонт занедбаних будівель (дитячі садочки, санаторії, дитячі табори, складські приміщення) або добудова покинутих приміщень стане доречною альтернативою для забезпечення нужденних із числа внутрішньо переміщених осіб, за умови їх постійного проживання без права набуття власності на це житлове приміщення.

Серед міжнародних структур у сфері захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб загалом та соціального захисту зокрема можна відзначити Парламентську Асамблею Ради Європи (далі-ПАРЄ). Це – консультативний орган, до складу якого входять представники парламентів 47 держав-учасниць²⁰². Для виявлення та вирішення проблемних питань внутрішньо переміщеної особи діяльність ПАРЄ є особливо цінною, оскільки серед представників парламентів держав-учасниць є країни, які зіткнулися з проблемами масових внутрішніх переміщень (Азербайджан, Греція, Грузія, Кіпр, Сербія та інші), досвід розв’язання яких може стати корисним не тільки для окремо взятих країн, передусім України, а й сприяти ухваленню спільних актів (конвенції, угоди, резолюції, рекомендації). Такими актами можна назвати резолюції ПАРЄ «Про примирення та політичний діалог між країнами

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Парламентська Асамблея Ради Європи. URL: <http://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0+%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D1%8F+%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B8+%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8>

колишньої Югославії»²⁰³, що пов'язані з наслідками збройних конфліктів у колишній Югославії (1991-1995 рр.), «Щодо майна біженців та переміщених осіб»²⁰⁴, «Щодо положення внутрішньо переміщених осіб та осіб, що повертаються в місця постійного проживання, в Північно - Кавказькому регіоні»²⁰⁵; «Росія та Грузія: гуманітарна ситуація на територіях постраждалих від конфлікту та воєнних дій»²⁰⁶; «Гуманітарні наслідки війни в Україні»²⁰⁷, Рекомендація ПАРЕ «Забуті люди Європи: захист прав людини осіб, переміщених на тривалий час»²⁰⁸, Принципи щодо реституції житла та майна біженцям і внутрішньо переміщеним особам («Принципи Пінґейру») ²⁰⁹ й ін. Спільними в питаннях соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є такі напрямки: подолання дискримінації, сприяння забезпеченню реалізації переміщеними особами права на житло, зайнятість, освіту, медичну допомогу, соціальні послуги, в тому числі спеціальні гарантії, гуманітарну допомогу.

Прийняття ПАРЕ міжнародних актів щодо внутрішньо переміщених осіб черговий раз підкреслює його актуальність у світі. Наприклад, в Резолюції ПАРЕ «Щодо положення ВПО та осіб, що повертаються в місця постійного проживання, в Північно-Кавказькому регіоні» вказано на необхідність встановлення фактичної кількості внутрішньо переміщених осіб відповідно до

²⁰³ Примирение и политический диалог между странами бывшей Югославии (предварительное издание):

Резолюция ПАРЕ от 26.01.2011 г. №1786. URL:

http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2011%5d/%5bJan2011%5d/Res1786_rus.asp

²⁰⁴ Решение вопросов, касающихся имущества беженцев и перемещенных лиц (предварительное издание):

Резолюция ПАРЕ от 28.01.2010 г. №1708. URL:

http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5BRussian_documents%5D/%5B2010%5D/%5BJan2010%5D/Res1708_rus.asp

²⁰⁵ Положение внутренне перемещенных лиц (ВПЛ) и лиц, возвращающихся в места постоянного проживания, в Северо-Кавказском регионе (предварительное издание): Резолюция ПАРЕ от 26.04.2012 г. №1879. URL:

http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2012%5d/%5bApr2012%5d/Res1879_rus.asp

²⁰⁶ Грузия и Россия: гуманитарная ситуация на территориях, пострадавших от конфликта и военных действий (предварительное издание): Резолюция ПАРЕ от 23.01.2013 г. №1916. URL:

http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2013%5d/Jan2013/Res1916_rus.asp

²⁰⁷ Гуманітарні наслідки війни в Україні: Резолюція ПАРЕ від 23.01.018 р. №2198. URL: <https://rm.coe.int/-2198-2018-/1680785d74>

²⁰⁸ Забуті люди Європи: захист прав людини осіб, переміщених на тривалий час: Рекомендація ПАРЕ від 24.06.2009 р. №1877. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab0>

²⁰⁹ Принципы по вопросам реституции жилья и имущества беженцев и перемещенных лиц Окончательный доклад Специального докладчика Паулу Сержиу Пинґейру от 28.06.2005 г. №E/CN.4/Sub.2/2005/17. URL: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=4b2a01262>

термінологічного визначення зазначеної категорії, їх місцезнаходження та потреби; впровадження заходів із вирішення нагальних проблем, встановлення суми компенсацій, яка була би достатньою для придбання житла, покриття витрат на будівництво чи відновлення пошкодженого житла; забезпечення права на працю шляхом створення робочих місць; створення механізму із надання кредитів для здійснення підприємницької діяльності; забезпечення права на освіту; безперешкодного доступу до гуманітарної допомоги²¹⁰. Для України Резолюція ПАРЄ «Гуманітарні наслідки війни в Україні» позначила проблемні питання в частині забезпечення права на гідне житло та вирішення житлових питань внутрішньо переміщених осіб, в тому числі шляхом проведення законодавчих змін та впровадження різноманітних житлових програм; на необхідності спрощення процедури отримання соціальних та пенсійних виплат шляхом звільнення від механізму реєстрації внутрішньо переміщених осіб, передбаченого постановами Кабінету Міністрів від 08.06.2016 р. №365, від 01.10.2014 р. №505 та від 05.11.2014 р. №637²¹¹ та інше.

Отже, з викладеного можна зробити висновок, що в діяльності ПАРЄ питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб займають окреме місце. Положення прийнятих ними актів визначають «слабкі місця» державної політики країн та спонукають їх до вжиття дієвих заходів для усунення прогалин. Це може бути досягнуто шляхом розвитку наукової думки відповідної галузі права та нормотворчої діяльності законодавчих органів влади. Так, зокрема з урахуванням діяльності ОБСЄ, Резолюції ПАРЄ «Гуманітарні наслідки війни в Україні» на законодавчому рівні спрощено механізм отримання соціального житла, запроваджено довгострокові програми кредитування житла на доступних умовах, розширено категорії внутрішньо

²¹⁰ Положение внутренне перемещенных лиц (ВПЛ) и лиц, возвращающихся в места постоянного проживания, в Северо-Кавказском регионе (предварительное издание): Резолюция ПАРЄ от 26.04.2012 г. №1879. URL: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2012%5d/%5bApr2012%5d/Res1879_rus.asp

²¹¹ Гуманітарні наслідки війни в Україні: Резолюція ПАРЄ від 23.01.018 р. №2198. URL: <https://rm.coe.int/-2198-2018-/1680785d74>

переміщених осіб, які мають право на отримання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг тощо. Проте, на сьогодні, не може бути реалізована рекомендація ПАРЄ щодо спрощення процедури отримання соціальних та пенсійних виплат шляхом звільнення від механізму реєстрації внутрішньо переміщених осіб (особливості механізму отримання соціальних виплат внутрішньо переміщених осіб буде викладено нижче).

В) Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Червоного Півмісяця

Захист внутрішньо переміщених осіб, що здійснюється через гуманітарну допомогу такою міжнародною гуманітарною організацією, як Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Червоного Півмісяця є важливою складовою міжнародного захисту внутрішньо переміщених осіб.

Ця міжнародна гуманітарна організація заснована в 1863 р. у Женеві для надання захисту та допомоги жертвам військових конфліктів та внутрішніх збройних заворушень²¹². На нашу думку, внутрішньо переміщені особи є тією незахищеною, соціально вразливою категорією громадян, для якої соціальна допомога Міжнародного Комітету Червоного Хреста та Червоного Півмісяця має особливе значення. Її діяльність здійснюється відповідно до Статуту²¹³ та базується на нормах міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевської Конвенції щодо захисту цивільного населення під час війни²¹⁴, Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій²¹⁵ щодо захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів та ін. Сферою дії цих актів охоплено всіх осіб незалежно від кольору шкіри, статі, мови, релігії та віросповідання, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану,

²¹² Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. URL: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/red-cross>

²¹³ Устав Международного комитета Красного Креста от 24.06.1998 г. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/991_002

²¹⁴ О защите гражданского населения во время войны: Женевская Конвенция от 12.08.1949 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/geneva_civilian.shtml

²¹⁵ Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв немеждународных вооруженных конфликтов (Протокол II). Женева. 08.06.1977 г. URL: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/6lkb3l.htm>

народження або іншого статусу, які постраждали від збройного конфлікту та потребують міжнародної гуманітарної допомоги. Дійсно, внутрішньо переміщені особи, безперечно потребують соціальної допомоги, а особливо в умовах, коли вона належним чином не забезпечена з боку держави. Саме тому можна стверджувати, що внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення є повноправною стороною відносин із отримання гуманітарної допомоги.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Червоного Півмісяця здійснює захист як цивільного населення, в тому числі внутрішньо переміщених осіб, так і військовослужбовців (військовополонених) від посягання на життя, здоров'я; надає послуги у сфері медичного обслуговування, окрема увага при цьому надається допомозі людям з обмеженими можливостями та дітям; опікується проблемами возз'єднання сімей, вживає заходів із вирішення житлово-комунальних проблем, надання правової допомоги, впровадження освітніх програм²¹⁶ тощо. Наприклад, на території України діють представництва Міжнародного Комітету Червоного Хреста та Червоного Півмісяця у Харкові, Донецьку, Луганську, Сєверодонецьку, Маріуполі та Одесі²¹⁷. Внутрішньо переміщені особи забезпечуються предметами першої необхідності, продуктами харчування, теплим одягом, медичними матеріалами, ліками; отримують необхідну допомогу в тимчасовому житлі, а також у вигляді матеріалів для ремонту та відновлення житла; психологічної допомоги²¹⁸.

Варто додати, що міжнародно-правові акти Міжнародним Комітетом Червоного Хреста та Червоного Півмісяця не приймаються і не можуть бути прийняті у зв'язку з тим, що її діяльність має епізодичний характер, викликана необхідністю в конкретній складній ситуації, а не прогнозована заздалегідь.

²¹⁶ Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/red-cross>

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid.

Проте розроблені ними програми і безпосередня допомога покращують скрутне становище внутрішньо переміщених осіб, сприяють відновленню та соціальному захисту таких осіб.

Враховуючи стрімке розповсюдження вимушених масових внутрішніх переміщень у цілому світі, наявність проблем в нормативно-правовому регулюванні статусу внутрішньо переміщених осіб в межах держав, вважаємо, що на сьогодні наріла нагальна потреба у створенні єдиного міжнародного акту, наприклад, Конвенції ООН про основи захисту внутрішньо переміщених осіб, ініціатором прийняття якої може стати Україна, як країна, що перебуває в епіцентрі проблем, пов'язаних з масовим внутрішнім переміщенням осіб та випробовує на своєму рівні шляхи для їх вирішення, зокрема створенням спеціальної законодавчої бази, передбаченням прав та комплексу соціально-забезпечувальних гарантій.

Підсумовуючи пласт досліджень можна стверджувати, що міжнародний захист внутрішньо переміщених осіб, що здійснюється через діяльність міжнародних організацій та прийняті ними міжнародні акти у сфері їх соціального захисту є важливою складовою при здійсненні державної політики у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Результати їх діяльності підтверджують існування у світі такої категорії, як внутрішньо переміщена особа, а прийняті ними документи – про наявність проблемних питань, де соціальне забезпечення займає одне з ключових місць.

2.2 Нормативно – правове регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в окремих країнах

Питання особливостей нормативно-правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в окремих країнах активно досліджують науковці. І це не випадково, бо нормативно-правова система України у сфері соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб потребує удосконалення, а досвід країн, які зіткнулися з такими проблемами є

надзвичайно цінним. У межах цієї дисертаційної роботи важливою для дослідження є насамперед сфера соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в різних країнах, дієвість впроваджених ними норм, а також їх вплив на регулювання соціально-забезпечувальних правовідносин.

Розглянемо особливості нормативно-правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб, передусім у частині їх соціального забезпечення, на прикладах таких країн, як: 1) Грузія (Абхазія, Південна Осетія); 2) Азербайджанська Республіка (Нагірний Карабах); 3) Сербська Республіка, Косово; 4) Республіка Молдова (Придністров'я).

1) Особливості нормативно-правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в Грузії

Збройні конфлікти, що відбувалися на території Грузії упродовж 1992-2008 рр. спонукали тисячі мешканців окремих її регіонів (Абхазія, Південна Осетія) змінювати свої місце проживання та переміщуватися на інші території у межах держави. О.А. Малиновська у своєму дослідженні «Шляхи вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб: деякі уроки зарубіжного досвіду» надає такі статистичні дані: станом на квітень 2014 року в Грузії нараховувалося біля 256 тис. внутрішньо переміщених осіб, що складало майже 6 % населення, 230 тис. з них перемістилися ще в 90-х рр. унаслідок конфліктів в Абхазії та Південній Осетії, 26 тис. стали внутрішньо переміщеними особами в результаті російсько-грузинської війни 2008 року²¹⁹.

Нормативно-правову базу у сфері захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Грузії становлять закони Грузії «Про осіб, вимушено переміщених з окупованих територій Грузії, – вимушених переселенців», «Про майнову реституцію та компенсацію особам, що постраждали в результаті

²¹⁹ Малиновська О.А. Шляхи вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб: деякі уроки зарубіжного досвіду. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_probl-a598d.pdf

конфлікту в колишній Південноосетинській області»²²⁰; Постанова Уряду Грузії «Щодо соціальної допомоги»²²¹ та ін.

Основу нормативно-правової бази з питань регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб становить Закон Грузії «Про осіб, вимушено переміщених з окупованих територій Грузії, – вимушених переселенців» (далі – Закон). Він надає визначення вимушено переміщеної особи, підстави та порядок надання, а також припинення або відновлення їх правового статусу; містить норми, що визначають її права й обов'язки, закріплюють соціальні гарантії, враховані питання повернення переміщених осіб у місця постійного проживання та їх реінтеграція²²².

Відповідно до ст. 6 Закону *вимушено переміщеною особою в Грузії – вимушеним переселенцем вважається громадянин Грузії або особа без громадянства, яка змушена покинути постійне місце проживання з тієї причини, що через окупацію території іноземною державою, агресії, військового конфлікту, повсякчасного прояву насилля та (або) масового порушення прав людини склалася загроза життю, здоров'ю, свободі його або його сім'ї та (або) з урахуванням вищевказаних причин неможливе його повернення на постійне місце проживання*²²³.

Для того, щоб переміщена особа в Грузії стала суб'єктом правовідносин, та відповідно, мала змогу реалізувати своє право на соціальний забезпечення, їй необхідно набути статус вимушеного переселенця. Отриманню статусу вимушеного переселенця передуює звернення особи (громадянина Грузії або особи без громадянства), яка відповідно до ст. 4 Закону є здобувачем статусу вимушеного переселенця, до Міністерства з питань осіб, вимушено

²²⁰ Об имущественной реституции и компенсации лицам, пострадавшим на территории Грузии в результате конфликта в бывшей Юго-Осетинской автономной области: Закон Грузии от 29.12.2006 г. №4284. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/23050/2/ru/pdf>

²²¹ ქ. თბილისი სოციალური დახმარების საქართველოს მთავრობის დადგენილება №145 2006 წლის 28 ივლისი. URL: ssa.gov.ge/files//2014/Sajaro/6/1/03/21.03.2014_04.doc

²²² О лицах, вынужденно перемещенных с оккупированных территорий Грузии, – вынужденных переселенцах: Закон Грузии от 06.02.2014г. №1982. URL: <http://www.refworld.org.ru/type,LEGISLATION,,GEO,5577019a4,0.html>

²²³ Ibid.

переміщених з окупованих та біженців або його територіальний орган із заявою про надання такого статусу²²⁴. За результатами її розгляду, відповідно до ст. 8 Закону особі видається посвідчення вимушеного переселенця, яке надає право на отримання передбачених грузинським законодавством допомог соціально-забезпечувального характеру²²⁵. Набуття статусу вимушеного переселенця неповнолітньою особою можливе за згодою батьків (одного з батьків) або законного представника, які мають або мали статус вимушеного переселенця (п. 2 ст. 6 Закону)²²⁶. У разі відмови в наданні такого статусу неповнолітній особі вона має право на його отримання по досягненню повноліття на підставі особистої заяви (п. 3 ст. 6 Закону)²²⁷.

Питанню соціального забезпечення вимушених переселенців Грузії присвячений окремий розділ Закону. Основними правами є: щомісячна допомога під час вимушеного переселення у розмірі 45 ларі; можливість користуватися належним житлом до повернення на постійне місце проживання; право на отримання тимчасового житла або житла на довготривалій основі з реєстрацією за місцем поселення; забезпечення захисту від виселення; допомога при працевлаштуванні з урахуванням їх професії та кваліфікації; пенсійне забезпечення; користування безкоштовними медичними послугами й отримання соціальної допомоги відповідно до державних програм для соціально незахищених категорій з числа вимушених переселенців; допомога в реалізації вимушеними переселенцями конституційних прав на освіту, зайнятість тощо (ст.ст. 12-16 Закону)²²⁸.

До обов'язків законодавець відносить реєстрацію як вимушений переселенець у визначений строк, інформування Міністерства у справах осіб, вимушено переміщених з окупованих територій, розселення та біженців

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Ibid.

протягом місяця про зміну місця проживання або вибуття на строк понад два місяці за межі Грузії (ст.12 Закону)²²⁹.

Цікавим у соціально-забезпечувальному законодавстві Грузії є наявність Єдиної бази соціально незахищених родин, до якої можуть бути включені зареєстровані вимушені переселенці, біженці й особи, які мають гуманітарний статус у Грузії²³⁰. Ступінь уразливості родини визначається компетентними органами Агентства з соціального обслуговування шляхом здійснення перевірок та на підставі нарахованих балів (рейтингу)²³¹. Відповідно до ст. 6 Постанови Уряду Грузії «Щодо соціальної допомоги» розмір такої допомоги призначається відповідно до кількості членів родини і становить по 60 ларі на одну особу; якщо в родині більше двох осіб, то кожній наступній особі нараховується ще по 48 ларі²³². Крім того, наявність вимушених переселенців в Єдиній базі соціально незахищених родин дозволяє їм отримати лікування за рахунок державних програм або страхування (ч. 2 ст. 16 Закону)²³³. На нашу думку, створювати подібного змісту Єдиний реєстр в українській системі соціального забезпечення недоцільно, оскільки це не надасть об'єктивної картини вразливої категорії громадян, у тому числі з внутрішньо переміщених осіб, та додатково створить шляхи для зловживань, як з боку посадових осіб, так і громадян, яким нараховується така допомога.

Не може бути пристосовано до українських реалій положення Закону, коли за всіма вимушеними переселенцями зберігається безперервний трудовий стаж незалежно від того, працює чи ні вимушений переселенець, якщо припинення її трудової діяльності було обумовлено вимушеним переміщенням (ч. 3 ст. 16 Закону). Так, однією з причин низького рівня доходів внутрішньо

²²⁹ Ibid.

²³⁰ ქ. თბილისი სოციალური დახმარების საკრთველოს მთავრობის დადგენილება №145 2006 წლის 28 ივლისი. URL: ssa.gov.ge/files/2014/Sajaro/6/1/03/21.03.2014_04.doc

²³¹ Ibid.

²³² Ibid.

²³³ Ibid.

²³⁴ О лицах, вынужденно перемещенных с оккупированных территорий Грузии, – вынужденных переселенцах: Закон Грузии от 06.02.2014г. №1982. URL: <http://www.refworld.org.ru/type,LEGISLATION,,GEO,5577019a4,0.html>

переміщених осіб в Україні є відсутність постійної роботи, а у випадку, якщо така норма буде застосована, то рівень безробіття збільшиться, оскільки зникне мотиваційна складова внутрішньо переміщених осіб в необхідності пошуку роботи. Головним завданням держави у цій сфері повинно бути створення умов для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, започаткування державних програм, тимчасових податкових пільг для роботодавців тощо.

Важливу роль у формуванні державної політики у частині соціального захисту вимушених переселенців в Грузії є розроблення та впровадження Державних і Національних стратегій, наприклад, Державної стратегії щодо вимушено переміщених осіб²³⁵ 2007 р., національних стратегій з реалізації Плану дій щодо ВПО на 2012 – 2014, 2015 – 2016 рр.²³⁶ Їх зміст спрямований на визначення пріоритетних напрямків у подоланні дискримінаційного ставлення до вимушених переселенців з підстав тому, що останні є переміщеними особами; наданні соціальної допомоги, особливо соціально вразливим групам з числа вимушених переселенців; інтеграції в суспільство та участі в суспільному житті; створенні умов для безпечного повернення тощо.

З огляду на наявність спеціальної нормативно-правової бази щодо соціального захисту прав і свобод вимушених переселенців в Грузії актуальним є питання реального впровадження її норм. Згідно інформації, наданої в доповіді представника Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб Вальтера Келіна, зазначається про отримання вимушеними переселенцями щомісячних грошових виплат, про достатньо організований процес надання тимчасового житла, проте проблемними є питання у доступі вимушених переселенців до послуг охорони здоров'я, освітнього процесу,

²³⁵ იძულებით გადაადგილებულ პირთა – დევნილთა მიმართ სახელმწიფო სტრატეგია: საქართველოს მთავრობის განკარგულება #47 2007 წლის 2 თებერვალი ქ. თბილისი. URL: <http://scara.gov.ge/ru/-/61-idzulebith-gadaadgilebul-pirtha-devniltha-mimarth-sakhelmtsifo-strategia.html>

²³⁶ იძულებით გადაადგილებულ პირთა - დევნილთა მიმართ 2015-2016 წლებში სახელმწიფო სტრატეგიის განხორციელების სამოქმედო გეგმა. 2015 წლის 4 თებერვალი ქ. თბილისი. №127. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2726014>

отриманні паспортів тощо²³⁷. Усуненню недоліків, на нашу думку, має стати удосконалення норм законодавства у зазначених сферах.

2) *Особливості нормативно-правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в Азербайджані*

Окрім Грузії, проблеми внутрішніх переміщень та нормативно-правове регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб відомі Азербайджанській Республіці. Актуалізація цього питання почалася з 1988 р. у зв'язку з етнічним конфліктом через територію Нагірного Карабаху, а в 1991 р. він досяг збройного протистояння між вірменськими військовими силами та збройними силами Азербайджану²³⁸. Відповідно до статистичної інформації Міністерства оборони Азербайджанської Республіки станом на 2015 р. кількість вимушених переселенців з окупованих територій Азербайджану становила 789 тис. осіб²³⁹.

Для реалізації державної політики у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб було створено Державний комітет Азербайджану у справах біженців та вимушених переселенців²⁴⁰.

Доречним буде зазначити, що, на думку міжнародних експертів, про що вказує О. Малиновська, перші п'ять років після війни уряд фактично не займався розв'язанням проблем вимушених переселенців, оскільки вважав, що їх вирішення відбудеться само по собі, внаслідок повернення переселенців

²³⁷ იძულებით გადაადგილებული ბავშვები. ვალტერ კალინი, გაეროს გენერალური მდივნის წარმომადგენელი იძულებით გადაადგილებულ პირთა ადამიანის უფლებების შესახებ. URL: <http://unicef.ge/10/%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%90%E1%83%93%E1%83%92%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%A8%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98/15>

²³⁸ Azərbaycan Respublikasında qaçqınların və məcburi köçkünlərin vəziyyəti, sosial təminatı və mövcud problemləri haqqında. Qaçqınlar və məcburi köçkünlər. Son yenilənmə tarixi: 10.02.2016. URL: <http://www.mfa.gov.az/content/117>

²³⁹ Последствия военной агрессии (статистика). Министерство обороны Азербайджанской Республики. 2015 г. URL: <http://mod.gov.az/ru/posledstviya-voennoj-agressii-armenii-statistika-412/>

²⁴⁰ Respective Measures Taken by Haydar Aliyev Foundation. STATE COMMITTEE FOR AFFAIRS OF REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN. URL: <http://www.refugees-idps-committee.gov.az/en/index.html>

додому²⁴¹. Підтримку вимушеним переселенцям надавали переважно міжнародні організації, проте з 1999 р. вони припинили продовольчу допомогу, становище вимушених переселенців суттєво погіршилося, це викликало загальне невдоволення, у 2001-2002 рр. почастишали акції протесту вимушених переселенців, що змусило владу активізувати свою діяльність²⁴².

Нормативно-правове регулювання статусу вимушених переселенців здійснюється відповідно до законів Азербайджанської Республіки «Про статус біженців та вимушених переселенців»²⁴³, «Про соціальний захист внутрішньо переміщених осіб та осіб, прирівняних до них»²⁴⁴, Указу Президента Азербайджанської Республіки «Про додаткові заходи з покращення умов життя та збільшення зайнятості для внутрішньо переміщених осіб»²⁴⁵ та ін. Важливо зазначити, що азербайджанський законодавець термінологічне позначення «вимушений переселенець» та «внутрішньо переміщена особа» використовує як синонім.

Основою формування державної політики у сфері захисту прав і свобод вимушених переселенців стало прийняття Закону Азербайджанської Республіки «Про статус біженців та вимушених переселенців (внутрішньо переміщених осіб)» (далі – Закон)²⁴⁶. Відповідно до ст. 1 Закону *вимушеними переселенцями (внутрішньо переміщеними особами) визначаються особи, які вимушені були залишити місце свого постійного проживання та переміститися в інше місце внаслідок військової агресії на території Азербайджанської Республіки, природної або техногенної катастрофи*²⁴⁷. Набути статус вимушених

²⁴¹ Малиновська О.А. Шляхи вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб: деякі уроки зарубіжного досвіду. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_probl-a598d.pdf

²⁴² Ibid. С. 10.

²⁴³ Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında: AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU. 21.05.1999 p. №668. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/4757>

²⁴⁴ Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər olan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında: Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 21.05.1999 p. №669. URL: http://www.maliyye.gov.az/sites/default/files/store/13/sehiyye_qanun_5.doc

²⁴⁵ Məcburi köçkün ailələrinin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılmasına dair əlavə tədbirlər haqqında: AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN SƏRƏNCAMI. 21.02.2011 p. №1346. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/21335>

²⁴⁶ Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında: Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 21.05.1999 p. №668. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/4757>

²⁴⁷ Ibid.

переселенців згідно зі ст. 12 Закону можливо шляхом реєстрації у відповідному органі виконавчої влади Азербайджанської Республіки з питань вимушених переселенців, рішення про що виноситься протягом 1 місяця²⁴⁸.

Цікавим у цьому нормативно-правовому акті є те, що згідно зі ст. 6 Закону гарантії, права й обов'язки вимушених переселенців та біженців загалом є однаковими. Наприклад, для них передбачено: тимчасове проживання соціально-незахищеної категорії громадян (осіб похилого віку, дітей, родин інвалідів) у закладах охорони здоров'я та отримання медичної допомоги, медичних препаратів; надання безвідсоткового кредиту строком на 10 років на придбання житла або земельної ділянки; зарахування дітей до дошкільних закладів, здобуття середньої освіти; функціонування закладів соціального забезпечення для одиноких пенсіонерів та інвалідів, отримання на рівних умовах гуманітарної допомоги тощо²⁴⁹. Одночасно вимушені переселенці мають право на відшкодування шкоди, завданої обставинами, що спричинили вимушене переміщення; право на повернення до місця попереднього проживання, але в цьому випадку відповідно до ст. 14 Закону особа втрачає статус вимушених переселенців²⁵⁰. Подібного змісту положення містить ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», коли повернення до раніше покинутого місця постійного проживання є підставою для припинення статусу внутрішньо переміщеної особи²⁵¹. Проте відсутній законодавчий механізм відшкодування шкоди, завданої обставинами, що спричинили вимушене переміщення.

Поряд з положеннями загального характеру, що містить Закон, важливим кроком на шляху удосконалення правового регулювання статусу вимушених переселенців у сфері соціального захисту стало прийняття Закону Азербайджанської Республіки «Про соціальний захист внутрішньо

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>

переміщених осіб та осіб, прирівняних до них»²⁵². Відповідно до ст. 4 Закону соціальний захист зазначеної категорії осіб здійснюється шляхом забезпечення тимчасового проживання, зайнятості, соціального забезпечення, у тому числі надання пільг, забезпечення у сфері охорони здоров'я та освіти²⁵³. Вирішення житлового питання вимушених переселенців згідно із ст. 5 Закону здійснюється шляхом надання для тимчасового проживання вільного житла з житлового фонду, а також розміщення в спеціально створених таборах тимчасового проживання²⁵⁴. У випадках, коли такі табори розташовані в територіально віддалених від основних комунікацій регіонах, вимушені переселенці забезпечуються послугами перевезення до найближчого населеного пункту на безоплатній основі (ст. 12 Закону)²⁵⁵. Для внутрішньо переміщених осіб України такими поселеннями є «модульні містечка», проте відмінність полягає в тому, що для їх мешканців - внутрішньо переміщених осіб не передбачені безкоштовні перевезення. За сприяння держави, відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» гарантується допомога в переміщенні їх рухомого майна, а також безкоштовний проїзд у випадку добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання в усіх видах громадського транспорту при зникненні обставин, що спричинили таке переміщення²⁵⁶.

Оплата за користування житлом та житлово-комунальними послугами вимушеними переселенцями здійснюється в пільговому порядку, відповідно до встановлених органами виконавчої влади розмірів (ст. 13 Закону)²⁵⁷. Водночас український законодавець не відносить внутрішньо переміщених осіб до категорії, яка має пільги за користування житлово-комунальними послугами. І

²⁵² Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər olan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında: Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 21.05.1999. №669. URL: http://www.maliyye.gov.az/sites/default/files/store/13/sehiyye_qanun_5.doc

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ Ibid.

²⁵⁶ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>

²⁵⁷ Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər olan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında: Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 21.05.1999. №669. URL: http://www.maliyye.gov.az/sites/default/files/store/13/sehiyye_qanun_5.doc

це, на нашу думку, цілком логічно, оскільки на сьогодні законодавством України передбачений соціальний захист соціально незахищених категорій населення за рахунок субсидіювання, тому внутрішньо переміщені особи за необхідності можуть ним скористатися.

Для забезпечення зайнятості змістом ст. 7 Закону Азербайджанської Республіки «Про соціальний захист внутрішньо переміщених осіб та осіб, прирівняних до них» передбачається встановлення квот робочих місць для внутрішньо переміщених осіб на державних підприємствах, установах, організаціях, а також залучення останніх до тимчасових та сезонних робіт; для ведення сільськогосподарської діяльності²⁵⁸, тоді, як в Україні квоти робочих місць для внутрішньо переміщених осіб не передбачені. Це, на нашу думку, цілком виправдано, бо українським законодавством передбачено квотування для певних категорій осіб, зокрема осіб з інвалідністю, серед яких можуть бути і внутрішньо переміщені особи. Крім того, квотування не є ринковим механізмом для поживлення зайнятості тієї чи тієї категорії осіб.

Поряд з наявною законодавчою базою з питань вимушених переселенців актуальним залишається стан реального впровадження цих норм. За інформацією Міністерства іноземних справ Азербайджанської Республіки з проблем соціального забезпечення біженців та вимушених переселенців наводяться такі дані: за період 2001-2014 рр. соціальною та технічною інфраструктурою було охоплено площу в 2,8 млн. кв. м., 46 тис. родин забезпечено житлом, для 230 тис. біженців та вимушених переселенців покращено умови життя²⁵⁹. Водночас для багатьох вимушених переселенців актуальними залишаються питання незадовільного стану й умов проживання в тимчасовому житлі, потреба його реконструкції або отриманні іншого житла чи компенсаційних виплат; низької якості медичного обслуговування; складності в

²⁵⁸ Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər olan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında: Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 21.05.1999. №669. URL: http://www.maliyye.gov.az/sites/default/files/store/13/sehiyye_qanun_5.doc

²⁵⁹ Azərbaycan Respublikasında qaçqınların və məcburi köçkünlərin vəziyyəti, sosial təminatı və mövcud problemləri haqqında. Qaçqınlar və məcburi köçkünlər. 10.02.2016 p. URL: <http://www.mfa.gov.az/content/117>

отриманні правовстановлюючих документів, необхідних для нарахування й отримання державних допомог, працевлаштування²⁶⁰. І це, безперечно, має бути усунуто.

3) Особливості нормативно-правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в Сербській Республіці

Серед країн, що зіткнулися з проблемою масових вимушених переміщень, є Сербська Республіка. Йдеться, передусім про збройний конфлікт 1999 р. в Автономній Республіці Косово та Метохії, внаслідок якого біля 209 тис. громадян з цих територій вимушені були змінити своє місце проживання в межах Сербської Республіки²⁶¹.

Вирішення питань внутрішньо переміщених осіб в Сербії було покладено на Міністерство у справах біженців та переміщених осіб. Нормативно-правове регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб здійснюється відповідно до законів Сербської Республіки «Про переміщених осіб, репатріантів та біженців в Сербській Республіці»²⁶², «Про соціальне житло»²⁶³, Правил виплати одноразової грошової допомоги соціально незахищеній категорії, біженцям та переміщеним особам²⁶⁴.

Законом Сербської Республіки «Про переміщених осіб, репатріантів та біженців в Сербській Республіці» (далі – Закон) надається термінологічне визначення внутрішньо переміщених осіб Сербії, передбачений механізм набуття та припинення статусу внутрішньо переміщених осіб, визначається коло прав та обов'язків, порушуються питання соціальної реінтеграції та

²⁶⁰ Малиновська О. Шляхи вирішення проблемни внутрішньо переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_probl-a598d.pdf

²⁶¹ СТРАТЕГИЈА ЗА УПРАВЉАЊЕ МИГРАЦИЈАМА. Службени гласник Република Србија. 23.07.2009 ГОДИНЕ. №019-4685/2009. URL: http://migracije.org/files/Strategija_za_upravljanje_migracijama.doc

²⁶² ZAKON O RASELJENIM LICIMA, POVRATNICIMA I IZBJEGLICAMA U REPUBLICI SRPSKOJ. 06.04.2005. ГОДИНЕ №42/05. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/Bosnia_LawDisplacedReturneesRefugees_Srpska_2005_Bos.pdf

²⁶³ ЗАКОН О СОЦИЈАЛНОМ СТАНОВАЊУ. 11.09. 2009 ГОДИНЕ. №72/09. URL: http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/Komunalna/Zakon_o_socijalnom_stanovanju.docx

²⁶⁴ ПРАВИЛНИК О ДОДЈЕЛИ ЈЕДНОКРАТНЕ НОВЧАНЕ ПОМОЋИ СОЦИЈАЛНО УГРОЖЕНИМ, ИЗБЈЕГЛИМ И РАСЕЉЕНИМ ЛИЦИМА. Регистар Службених гласника. 14.02.2008 ГОДИНЕ. №12-G-434/08. URL: http://sgbl.banjaluka.rs.ba/rsg/klijent/akt.php?id_akt=13747

повернення, а також інші аспекти їх захисту²⁶⁵. Сербський законодавець внутрішньо переміщених осіб позначає як переміщені особи.

Відповідно до ст. 2 Закону *переміщеними вважаються особи, які перемістилися по території Сербської Республіки через конфлікт, війну або реальне побоювання стати жертвою переслідувань чи порушень прав людини, та не мають впевненості щодо безпечного повернення до їх попереднього місця проживання*²⁶⁶.

Механізм отримання статусу переміщеної особи, згідно зі ст.ст. 4, 5 Закону передбачає подання заяви встановленого зразка до відповідного органу в Міністерстві у справах біженців та переміщених осіб, за результатами якого приймається рішення про надання статусу, з внесенням до реєстру та видачею посвідчення переміщеної особи або відмови в його наданні²⁶⁷. З набуттям цього статусу, відповідно до ст. 14 Закону, переміщені особи мають право на: 1) забезпечення достатнього рівня життя; 2) отримання, відновлення пошкоджених або втрачених документів; 3) отримання матеріальної допомоги; 4) забезпечення тимчасовим житлом або ремонт, реконструкцію пошкодженого житла; 5) медичне обслуговування; 6) соціальний захист; 7) отримання освіти та професійної підготовки; 8) отримання позик для започаткування підприємницької діяльності²⁶⁸. Серед основоположних прав їм гарантується свобода віросповідання та політичної діяльності, свобода пересування і вільний вибір місця проживання, недопустимість дискримінації, особливо на тій підставі, що вони є переміщеними особами²⁶⁹. Обов'язок з надання всіх необхідних для переміщених осіб документів, а також сприяння в їх видачі або заміні при втраті чи пошкодженні внаслідок переміщення покладений на

²⁶⁵ ZAKON O RASELJENIM LICIMA, POVRATNICIMA I IZBJEGLICAMA U REPUBLICI SRPSKOJ. 06.04.2005 ГОДИНЕ. №42/05. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/Bosnia_LawDisplacedReturneesRefugees_Srpska_2005_Bos.pdf

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹ Ibid.

владу²⁷⁰. Зазначені положення близькі за змістом та цілком відповідають Керівним принципам ООН із питання переміщення осіб усередині країни (1998 р.).

Відповідно до ст. 11 Закону переміщені особи прирівнюються у правах з громадянами Сербської Республіки, а тому мають право користуватися всіма правами, які передбачені чинним Сербським законодавством²⁷¹. Наприклад, Законом Сербської Республіки «Про соціальне забезпечення» передбачена система заходів з соціального захисту нужденних, порядок та умови здійснення їх прав тощо²⁷²; Законом Сербської Республіки «Про фінансову допомогу сім'ям з дітьми» визначається можливість отримання матеріальної допомоги родині для покращення умов задоволення основних потреб дитини, для покращення матеріального становища сім'ям з дітьми, сім'ям з дітьми з інвалідністю, допомогу для стимулювання рівня народжуваності у країні тощо²⁷³.

Умовами припинення правового статусу переміщеної особи, відповідно до ст. 9 Закону Сербської Республіки «Про переміщених осіб, репатріантів та біженців в Сербській Республіці», є: 1) добровільне повернення до місця попереднього проживання; 2) відмова переміщеної особи від реальної можливості безпечного та гідного повернення до попереднього місце проживання; 3) прийняття рішення про остаточне оселення на новому місці; 4) недотримання процедури отримання статусу переміщеної особи²⁷⁴.

Допоміжним, але не менш важливим в частині соціального захисту переміщених осіб в Сербській Республіці є розроблення Національних стратегій і Програм. Такими можна назвати: Національну стратегію щодо

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Ibid.

²⁷² ZAKON O SOCIJALNOM STANOVANJU. 11.09. 2009 ГОДИНЕ №72/09. URL:

http://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/023_ZAKON%20o%20socijalnom%20stanovanju.pdf

²⁷³ ZAKON O FINANSIJSKOJ PODRŠCI PORODICI SA DECOM. 01.07.2018. ГОДИНЕ №50/2018. URL:

<https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-finansijskoj-podrsi-porodici-sa-decom.html>

²⁷⁴ ZAKON O RASELJENIM LICIMA, POVRATNICIMA I IZBJEGLICAMA U REPUBLICI SRPSKOJ. 06.04.2005 ГОДИНЕ №42/05. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/Bosnia_LawDisplacedReturneesRefugees_Srpska_2005_Bos.pdf

вирішення питань біженців та переміщених осіб 2002 р.²⁷⁵, Національну стратегію щодо вирішення питань біженців та переміщених осіб за період з 2011 по 2014 рр.²⁷⁶, Національну стратегію щодо вирішення питань біженців та переміщених осіб на період з 2015 по 2020 рр.²⁷⁷, Програму допомоги біженцям та переміщеним особам²⁷⁸. Ними визначені пріоритетні напрямки державної політики щодо переміщених осіб, насамперед в частині створення ефективного механізму отримання ними особистих документів та документів на майно, забезпечення зайнятості, з наданням робочих місць та можливості перекваліфікуватися, вільного доступу до освіти, вирішення житлових питань, соціальних виплат тощо.

Наявність законодавчої бази щодо соціального захисту переміщених осіб Сербської Республіки, безперечно, відіграє важливу роль у формуванні державної політики, проте цікавими є питання реального стану впровадження норм цього законодавства.

Відповідно до інформації, що міститься в доповіді Спеціального доповідача Ради ООН з прав людини Чалока Бейані, станом на початок 2013 року кількість переміщених осіб, які переселилися з Косово, сягає 97 тис. осіб²⁷⁹. За його словами, особливої уваги потребують питання реалізації ними своїх прав, які за Законом Республіки Сербія «Про переміщених осіб, репатріантів та біженців в Сербській Республіці» мають ті ж самі права, що і громадяни Сербської Республіки, але водночас на практиці стикаються з

²⁷⁵ Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica. Beograd, april 2002. ГОДИНЕ. URL: http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/strategije/Nacionalna_strategija_-_izbegla_i_interno_raseljena_lica.pdf

²⁷⁶ НАЦИОНАЛНУ СТРАТЕГИЈУ ЗА РЕШАВАЊЕ ПИТАЊА ИЗБЕГЛИЦА И ИНТЕРНО РАСЕЉЕНИХ ЛИЦА ЗА ПЕРИОД ОД 2011. ДО 2014. ГОДИНЕ. URL: <http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Nacionalna%20strategija%20za%20resavanje%20pitanja%20izbeglica%20i%20interno%20raseljenih%20lica%20C%202011-2014.pdf>

²⁷⁷ НАЦИОНАЛНУ СТРАТЕГИЈУ ЗА РЕШАВАЊЕ ПИТАЊА ИЗБЕГЛИЦА И ИНТЕРНО РАСЕЉЕНИХ ЛИЦА ЗА ПЕРИОД ОД 2015. ДО 2020. ГОДИНЕ. URL: <http://www.kirs.gov.rs/docs/Nacionalna%20strategija%20za%20izb%20i%20ir%202015-2020.pdf>

²⁷⁸ ПРОГРАМ ПОМОЋИ ИЗБЕГЛИМ И РАСЕЉЕНИМ ЛИЦИМА. від 19.04.2005 ГОДИНЕ. URL: http://sgbl.banjaluca.rs.ba/rsg/klijent/akt.php?id_akt=2637

²⁷⁹ Доповідь Спеціального доповідача Ради ООН з прав людини Чалока Бейані від 23.10.2013 р. Центр новин ООН. URL: <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=20476#.WLa6iW-LTwD>

обмеженнями в правах²⁸⁰. Це передусім проблеми з працевлаштування, низький відсоток отримання допомоги в галузі охорони здоров'я, неотримання компенсаційних виплат²⁸¹ тощо.

Питання масових вимушених внутрішніх переміщень у Сербській Республіці є актуальним вже більше 15 років. Досвід Сербії, безумовно, є цінним для вивчення. Проте, більшість із впроваджених норм не є доцільними для України як, наприклад, запровадження в Сербській Республіці одноразової грошової допомоги переміщеними особам (в Україні внутрішньо переміщеним особам грошова допомога надається щомісячно), або припинення статусу переміщеної особи на підставі прийняття рішення про остаточне оселення на новому місці, оскільки це не вирішить проблеми, які має переміщена, а припинення її статусу позбавить особу державної соціальної допомоги.

4) Особливості нормативно-правового регулювання статусу внутрішньо переміщеної особи в Молдові

Ще однією з країн пострадянського простору, яка зіткнулася з проблемою масових внутрішніх переміщень, є Республіка Молдова. Політичне протистояння між владою ще Молдовської Радянської Соціалістичної Республіки та прихильниками за незалежність окремої її частини – Придністров'я на початку 90-х рр. переросло у збройний конфлікт, що спричинив масові вимушені внутрішні переміщення населення в межах території Республіки Молдови, а також виїзд за кордон. За статистичними даними, що містять дослідження з питань придністровського конфлікту, загальна кількість осіб, що залишили місця свого постійного проживання за час тривання бойових дій становила біля 200 тис. осіб: близько 70 тис. мешканців виїхали проживати до країн, що територіально близькі до кордонів з Республікою Молдова (Україна, Російська Федерація, Республіка Білорусь),

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ Ibid.

інші – більш ніж 130 тис., перемістилися на інші території в межах Республіки Молдови²⁸².

У молдовському законодавстві питання термінологічного позначення осіб, які вимушено змінили місце проживання внаслідок обставин, зумовлених збройним конфліктом на території Республіки Молдова, є достатньо неоднозначним. На підставі досліджень проблематики внутрішніх переміщень у межах Придністровського конфлікту встановлено, що така категорія осіб та обставини, за яких здійснюється переселення, відповідають змісту поняття внутрішньо переміщені особи, визначеному Керівними принципами ООН з питання переміщення осіб усередині країни 1998 р. Отже, фактично мешканці, що переселилися з Придністров'я – це внутрішньо переміщені особи, тому потребують державного соціального забезпечення. Проте на законодавчому рівні такий термін не визначений, компетентний орган, що спрямований на вирішення їх проблем, – відсутній.

Близьке за змістом позначення внутрішньо переміщеної особи подає Закон Республіки Молдова «Про притулок в Республіці Молдова»²⁸³ (далі – Закон). У ньому закріплені такі поняття, як масове та раптове прибуття переміщених осіб, переміщені особи, притулок, тимчасовий захист, гуманітарний захист, міжнародний захист²⁸⁴. Відповідно до ст. 3 Закону *переміщеними особами є іноземці, які вимушені залишити країну чи регіон свого походження та не можуть безпечно повернутися до нього через причини існуючої в країні або регіоні ситуації та можуть потрапити під дію ст. 1 (А) Женевської Конвенції «Про статус біженців» від 28.07.1951 р., а також 1) особи, що залишили зони збройного конфлікту і спалахів насилля; 2) особи, що піддаються ризику нанесення тяжкої шкоди або стали жертвами*

²⁸² Горелова Е., Шеларь Г. Издержки приднестровского конфликта и выгоды от его урегулирования. Молдавський Центр стратегических исследований и реформ. Кишинев, 2009. С.8-9. URL: <http://www.cisir-md.org/pdf/Report%20RUS%20Master%20Final%20vGS.pdf>

²⁸³ Об убежище в Республике Молдова: Закон Республики Молдова от 18.12.2008 №270 -XVI. URL: <http://lex.justice.md/ru/330978/>

²⁸⁴ Ibid.

*систематичних або повсякчасних порушень їх прав*²⁸⁵. Компетентним органом з реалізації політики у сфері притулку згідно зі ст. 4 Закону є Управління з питань притулку й інтеграції (далі – Управління)²⁸⁶. До його повноважень входить: реєстрація заяв осіб, що мають на меті отримати притулок, збір відомостей та доказів з цього; вжиття заходів для соціального захисту та допомоги таким особам²⁸⁷ тощо. Для отримання притулку та державного захисту особі необхідно звернутися із заявою Управління, на підставі якої, і відповідної перевірки приймається рішення про надання притулку та захисту або відмові в ній²⁸⁸. Відповідно до ст. 16 Закону формами захисту є: 1) статус біженця; 2) гуманітарний захист; 3) тимчасовий захист; 4) політичний притулок²⁸⁹. При прийнятті позитивного рішення згідно зі ст.ст. 28, 29, 30 Закону їм гарантується доступ на територію Республіки Молдова, недопустимість дискримінації й примусового повернення, єдність родини, конфіденційність, захист, отримання особистих документів, термін дії яких залежить від категорії осіб; розміщення в центрах для проживання; отримання первинної та невідкладної медичної допомоги; реалізація права на працю й освіту, захист неповнолітніх тощо²⁹⁰. Таким чином, зміст норм цього нормативно-правового акту залишився поза регулюванням та вирішенням проблем внутрішньо переміщених осіб. Це стосується й інших державних актів, наприклад постанов уряду Республіки Молдова «Про затвердження розміру грошової допомоги біженцям та особам, що користуються гуманітарним захистом на 2012 рік»²⁹¹, «Про затвердження Плану дій на 2011 – 2015 рр. щодо

²⁸⁵ Ibid.

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Ibid.

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ Ibid.

²⁹¹ Об утверждении размера денежной помощи беженцам и лицам, пользующимся гуманитарной защитой, на 2012 год: Постановление Правительства Республики Молдова от 17.02.2012 г. №108. URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=342284>

впровадження Національної стратегії в галузі міграції та притулку (2011 – 2020 рр.)»²⁹².

Однак словесне позначення внутрішньо переміщених осіб наведено в Постанові уряду Республіки Молдова «Про План заходів з забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб зі східних регіонів Республіки Молдова»²⁹³ (далі – План). Важливо зазначити, що в ньому молдовський законодавець змістовно ототожнює поняття «внутрішньо переміщена особа» та «біженець», з уточненням територіальності – у східних регіонах Республіки Молдова²⁹⁴. Хоча за нормами міжнародного права – Конвенції «Про статус біженців» 1951 р. та Керівних принципів ООН з питання переміщення осіб усередині країни 1998 р. – вони є різними. За Планом, право на отримання житлової площі мають такі категорії: родини загиблих під час бойових дій; особи, які мають інвалідність унаслідок поранення або каліцтва, спричинені участю в бойових діях; багатодітні родини й інші категорії біженців зі східних районів Республіки²⁹⁵.

Аналізуючи молдовське законодавство з питань соціального забезпечення осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту в Придністров'ї, на нашу думку, можна виокремити 2 категорії суб'єктів:

1) особи, які брали безпосередню участь у збройному протистоянні, викликаному подіями в Придністров'ї (учасники бойових дій з числа військових або цивільних; особи, які мають інвалідність унаслідок поранення або каліцтва, спричинені участю в бойових діях, родини загиблих);

²⁹² Об утверждении Плана действий на 2011-2015 годы о внедрении Национальной стратегии в области миграции и убежища (2011-2020 гг.) №1009: Постановление Правительства Республики Молдова от 26.11.2011 г. №1009. URL: <http://www.refworld.org.ru/publisher,NATLEGBOD,,MDA,5242aa8516,0.html>

²⁹³ О Плане мероприятий по обеспечению жилой площадью внутренне перемещенных лиц из восточных районов Республики Молдова: Постановление Правительства Республики Молдова от 20.12.2004 г. №1410. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=299153&lang=2>

²⁹⁴ Ibid.

²⁹⁵ Ibid.

2) особи, які не брали участь у збройному протистоянні, а зазнали втрат матеріального характеру, перемістилися на іншу територію в межах Молдавської Республіки, тобто внутрішньо переміщені особи.

Для першої категорії суб'єктів комплекс держаних гарантій та допомог визначається законами Республіки Молдова «Про особливий соціальний захист деяких категорій населення»²⁹⁶, «Про ветеранів»²⁹⁷, Постановою уряду Республіки Молдова «Про затвердження Положення про порядок встановлення та виплати щомісячних державних допомог деяким категоріям громадян»²⁹⁸ та ін. Наприклад, ст. 3 Закону Республіки Молдова «Про ветеранів» їм гарантується виплата щомісячної грошової державної допомоги; окремим категоріям ветеранів та членам їх сімей передбачені допомоги на будівництво житла або його придбання за пільговими умовами; надання послуг соціального обслуговування; працевлаштування, медичне забезпечення, зокрема забезпечення протезувальними матеріалами та ортопедично-протезувальне обслуговування, розміщення в соціальних установах, обслуговування на дому для одиноких тощо²⁹⁹.

Для другої категорії суб'єктів вирішення проблем, пов'язаних з втратами матеріального характеру, зумовлених збройним протистоянням у Придністров'ї, регулювалося Постановою уряду Республіки Молдова «Про встановлення суми відшкодування шкоди особам, які постраждали в результаті військового конфлікту»³⁰⁰. Відповідно до його змісту встановлювалися граничні суми виплат особам, які постраждали в результаті військового конфлікту. Наприклад: за особисте майно розмір виплата не повинна бути вища

²⁹⁶ Об особой социальной защите некоторых категорий населения: Закон Республики Молдова от 14.04.2000 г. №933-XIV. URL: <http://www.cnas.md/libview.php?l=ru&idc=183&id=573>

²⁹⁷ О ветеранах: Закон Республики Молдова от 08.05.2003 г. №190-XV. URL: <http://lex.justice.md/ru/312796/>

²⁹⁸ Об утверждении Положения о порядке установления и выплаты ежемесячных государственных пособий некоторым категориям населения: Постановление Правительства Республики Молдова от 02.05.2006 г. №479. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=316778&lang=2>

²⁹⁹ О ветеранах: Закон Республики Молдова от 08.05.2003 г. №190-XV. URL: <http://lex.justice.md/ru/312796/>

³⁰⁰ Об установлении сумм возмещения ущерба лицам, пострадавшим в результате военного конфликта: Постановление Правительства Республики Молдова от 30.11.1992 г. №780. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=293687&lang=2>

ніж 500 тис. руб. на одну родину, за транспортні засоби виплати обмежувалися 400 тис. руб.³⁰¹ тощо. На сьогодні ця Постанова вважається такою, що втратила чинність.

Згідно з інформацією, що була результатами дослідження «Витрати, що спричинені придністровським конфліктом і вигоди від його врегулювання» О. Горелової та Г. Шеларь, у період збройного конфлікту переміщеним особам надавалась така допомога: готувались місця для розміщення, виділялись кошти для виплати допомог (щоденна грошова допомога на харчування в розмірі 50 руб., щомісячна грошова допомога з безробіття в розмірі 400 руб.)³⁰², вирішувалися питання з працевлаштування, пенсіонери отримували пенсії, для осіб та сімей, які переселилися з лівобережних територій і не мали можливості повернутися на попереднє місце проживання, за рахунок коштів державного бюджету вирішувалося житлове питання (відновлення пошкодженого та будівництво нового житла, надання безвідсоткових кредитів, строком на 15 років тощо)³⁰³. Відповідно до п. 3 Постанови Уряду Республіки Молдова «Про невідкладні заходи з надання допомоги біженцям, які вимушено залишили постійне місце проживання з лівобережних районів Дністра Республіки Молдова» за переселення до сільської місцевості передбачалася разова грошова допомога в розмірі 5 тис. руб на сім'ю та по 1 тис. на кожного її члена (на сьогодні ця Постанова вважається такою, що втратила чинність)³⁰⁴.

Деякі дослідники проблематики придністровського конфлікту пояснюють відсутність нормативно-правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб зникненням проблеми як такої. Молдовський дослідник В. Мошняга, наприклад зазначає, що на момент конфлікту було зареєстровано 51

³⁰¹ Ibid.

³⁰² Е. Горелова, Г. Шеларь. Издержки приднестровского конфликта и выгоды от его урегулирования. Молдавський Центр стратегічних досліджень та реформ. Кишенев, 2009. С. 10. URL: <http://www.cisr-md.org/pdf/Report%20RUS%20Master%20Final%20vGS.pdf>

³⁰³ Ibid. С. 15.

³⁰⁴ О неотложных мерах по оказанию помощи беженцам, вынужденно покинувшим постоянное место жительства, из левобережных районов Днестра Республики Молдова: Постановление Правительства Республики Молдова от 17.03.1992 г. №172. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=292459&lang=2>

тис. внутрішньо переміщених осіб, з яких близько 95 % складали жінки, діти, пенсіонери, а 80% - це етнічні молдовани, але у зв'язку із досягненням (за участю ОБСЄ) домовленостей про безперешкодне повернення мешканців до своїх домівок, владі вдалося вирішити проблему внутрішньо переміщених осіб³⁰⁵. Проте актуальною, зокрема щодо житлового забезпечення, залишається проблема для 200 родин – внутрішньо переміщених осіб, які не мали можливості повернутися до покинутого місця проживання³⁰⁶.

Аналіз досліджуваного питання дозволяє стверджувати про існування в Республіці Молдова такого суб'єкта, як внутрішньо переміщена особа. Враховуючи, що в межах міжнародної співпраці існують і продовжують функціонувати міжнародні організації, діяльність яких направлена на допомогу державам, які зіткнулися з проблемою масових внутрішніх переміщень, наявне достатньо широке коло міжнародних актів, в яких висвітлюються проблемні питання внутрішньо переміщених осіб та пропонуються шляхи для їх врегулювання, а також досвід інших країн, які стикалися з цим явищем і ставали на шлях його подолання, вважаємо, що Республіка Молдова могла би стати однією з країн, в якій проблема внутрішньо переміщених осіб була би успішно подолана.

Таким чином, у результаті проведеного наукового дослідження встановлено, міжнародний захист внутрішньо переміщених осіб здійснюється через діяльність міжнародних організацій та прийняті ними міжнародні акти у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, які спрямовані на вирішення низки організаційно-правових проблем у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб, а також є важливою допоміжною складовою національної політики щодо внутрішньо переміщених осіб як в світі загалом, так і в Україні зокрема.

³⁰⁵ Мошняга В. Молдавия в системе международных миграций. Население и общество. Институт демографии Государственного университета - Высшей школы экономики. Электронная версия бюллетеня. 14.12.2008 г. №355 – 356. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0355/tema03.php>

³⁰⁶ Ibid.

Можна констатувати, що міжнародно-правова база з питань захисту внутрішньо переміщених осіб охоплює значне коло проблемних питань у соціально-забезпечувальній сфері (відновлення та/або отримання документів, працевлаштування, відновлення та отримання пенсійних виплат, соціальних допомог, медичної допомоги, тимчасового житла), що мають як загальне значення, так і в розрізі окремо взятих країн.

Необхідність приведення норм законодавства України до міжнародних стандартів з питань захисту внутрішньо переміщених осіб, – Керівних принципів ООН з питання переміщення осіб усередині країни, зумовило пропозицію щодо закріплення у статті 6 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» окремого права внутрішньо переміщеної особи на відновлення документів.

Стрімке розповсюдження вимушених масових внутрішніх переміщень у світі, проблем у правовому регулюванні статусу внутрішньо переміщених осіб в межах національних держав, свідчить про те, що ця проблема має глобальний характер і наявність єдиного міжнародного акту є необхідним. Тому висловлено пропозицію розробити на міжнародному рівні Конвенцію ООН про основи захисту внутрішньо переміщених осіб, в основу якої мають бути покладені Керівні принципи з питання переміщення осіб усередині країни (1998 р.), ініціатором її розроблення може стати Україна, як держава, яка, на сьогодні, перебуває в епіцентрі проблем, пов'язаних з масовим вимушеним переміщенням, і апробує на своєму рівні запроваджені шляхи їх вирішення.

Вивчення досвіду правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в таких країнах, як Грузія, Азербайджанська Республіка, Сербська Республіка та Республіка Молдова дозволило визначити проблемні питання у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в цих країнах, ефективність запроваджених норм та можливість запозичення позитивного досвіду Україною.

Так, цінним для України може стати досвід Грузії у частині запровадження програм, спрямованих на подолання проявів дискримінації внутрішньо переміщених осіб з тієї підстави, що вони є внутрішньо переміщених осіб, де до їх створення мають бути залучені внутрішньо переміщені особи, представники громадських організацій, органів державної влади та місцевого самоврядування, громадські діячі, волонтери. Цікавим для національного законодавця може стати застосування диференційованого підходу при визначенні соціально-забезпечувальних заходів, де використовуючи бальну систему оцінки потреб внутрішньо переміщених осіб, допомога надається найбільш уразливим категоріям з внутрішньо переміщених осіб. Створення умов для працевлаштування внутрішньо переміщеної особи, започаткування державних програм, тимчасових податкових пільг для роботодавців тощо. Сербський досвід може стати корисним для українського законодавця в частині покладення на владу обов'язку з надання всіх необхідних для внутрішньо переміщеної особи документів, а також сприяння у їх видачі або заміні при втраті чи пошкодженні внаслідок переміщення.

РОЗДІЛ 3.

ОКРЕМІ ВИДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

3.1. Здійснення права внутрішньо переміщеною особою на пенсійне забезпечення

Здійснення права на пенсійне забезпечення одне із головних прав в системі соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Наявність суб'єктивного права на пенсію не є достатньою для реалізації такого права. Внутрішньо переміщена особа-пенсіонер як суб'єкт права соціального забезпечення може реалізувати своє право на пенсійне забезпечення за умови наявності у неї галузевого правового статусу, правоздатності та дієздатності. Механізм здійснення внутрішньо переміщеною особою-пенсіонером права на пенсійне забезпечення характеризуються певними особливостями у порівнянні з іншими категоріями пенсіонерів.

Правове регулювання призначення (відновлення) пенсій внутрішньо переміщеним особам-пенсіонерам та їх виплата здійснюється відповідно до законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»³⁰⁷ і «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»³⁰⁸, постанов Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам»³⁰⁹, «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам»³¹⁰ та затвердженого нею Порядку щодо

³⁰⁷ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. №1058. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

³⁰⁸ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

³⁰⁹ Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2014 р. №637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF>

³¹⁰ Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2014 р. №365. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF>

здійснення контролю за проведенням соціальних виплат ВПО за місцем їх фактичного проживання/перебування (далі – Порядок).

Суб'єктний склад включає суб'єктів – отримувачів пенсії, органів спеціальної компетенції (управління Пенсійного Фонду України), що забезпечують реалізацію права на пенсійне забезпечення. Об'єктом процедурних правовідносин є позитивне рішення управлінь Пенсійного Фонду України ФПУ про призначення пенсії.

Пенсіонерів-внутрішньо переміщених осіб необхідно розмежовувати за критерієм часу набуття статусу пенсіонера:

- 1) *особи, які були суб'єктами пенсійно-забезпечувальних правовідносин і згодом набули правового статусу внутрішньо переміщеної особи;*
- 2) *особи, які набули правового статусу внутрішньо переміщеної особи і згодом стали суб'єктами пенсійно-забезпечувальних правовідносин*³¹¹.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» для взятої на облік внутрішньо переміщених осіб, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на отримання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України³¹². Тобто особа, яка набула статусу внутрішньо переміщеної особи, за умови наявності спеціальної правоздатності та дієздатності може реалізувати своє право на пенсійне забезпечення.

Спеціальність суб'єкта пенсійного забезпечення – внутрішньо переміщеної особи, спричиняє і до спеціальних, додаткових процедур під час реалізації права на пенсію, за допомогою якої пенсійна правоздатність та

³¹¹ Басова І.С. Пенсіонування внутрішньо переміщених осіб в Україні як новий виклик для пенсійної системи. *Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусії: історія становлення і перспективи розвитку*: монографія/за ред.: М. Шумила, І. Комоцької. Київ: Ніка-Центр, 2018. С. 132.

³¹² Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 №1706-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

дієздатність або підтверджується, або спростовується, що має прямий вплив на правовідносини.

Такими процедурами, відповідно є: 1) фізична ідентифікація внутрішньо переміщеної особи-пенсіонера в установі публічне акціонерне товариство «Державний ощадний банк України» кожні три місяці з дня відкриття рахунка або з дня попередньої ідентифікації шляхом отримання пенсії через платіжну картку, яка водночас є пенсійним посвідченням³¹³; 2) інформування відповідних структурних підрозділів з питань соціального захисту населення про зміну фактичного місця проживання³¹⁴.

У разі не проходження фізичної ідентифікації одержувачем пенсійних виплат публічне акціонерне товариство «Державний ощадний банк України» зупиняє видаткові операції за поточним рахунком та інформує протягом одного тижня з дня їх зупинення в електронній формі з використанням електронного цифрового підпису через захищені канали зв'язку про таке зупинення Міністерство соціальної політики та Міністерство фінансів³¹⁵. Відновлення видаткових операцій проводиться публічним акціонерним товариством «Державний ощадний банк України» з дня, що настає за днем проведення фізичної ідентифікації в установах публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України»³¹⁶.

Новим для сфери пенсійного забезпечення загалом та реалізації пенсіонером права на отримання пенсії зокрема, є запровадження механізму здійснення контролю за проведенням виплати внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання. Згідно п. 2 Порядку здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем

³¹³ Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2014 р. №637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF>

³¹⁴ Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування: постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 р. №365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF>

³¹⁵ Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2014 р. №637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF>

³¹⁶ Ibid.

їх фактичного проживання/перебування (далі – Порядок) «контроль за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам здійснюють структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад (далі - структурні підрозділи з питань соціального захисту населення) шляхом відвідування не рідше ніж одного разу на шість місяців фактичного місця проживання/перебування внутрішньо переміщеної особи, про що складається акт обстеження матеріально-побутових умов сім'ї за формою, встановленою Мінсоцполітики»³¹⁷. Якщо в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб є інформація щодо проходження особою фізичної ідентифікації в публічному акціонерному товаристві «Державний ощадний банк України», то така внутрішньо переміщена особа звільнена від перевірки³¹⁸. У попередній редакції Порядку суб'єктами таких перевірок були всі внутрішньо переміщені особи, які отримують соціальні виплати, постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 11.07.2018 р. №548 було визначено категорії внутрішньо переміщених осіб, які таким перевіркою не підлягають. Так, відповідно до п. 7 Порядку «звільнені від перевірок: (а) внутрішньо переміщені особи, які працюють в державних органах та органах місцевого самоврядування і якими надано довідку з місця роботи, в якій зазначено, що вони перебувають у трудових відносинах з відповідними органами, а також те, що умови їх роботи потребують постійного перебування на території населених пунктів, де органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі (крім відряджень за кордон); (б) військовослужбовців із числа внутрішньо переміщених осіб, які захищають незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та беруть

³¹⁷ Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування: постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 р. №365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF>

³¹⁸ Ibid.

безпосередню участь у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, за наявності довідки з військової частини про залучення до проведення зазначених заходів»³¹⁹. Це, безперечно, позитивний крок на шляху забезпеченні реалізації внутрішньо переміщеною особою права на соціальне забезпечення.

Водночас варто звернути увагу на такий елемент правосуб'єктності внутрішньо переміщених осіб-пенсіонерів, як їх дієздатність. Законодавцем створено механізм, що дозволяє отримати пенсійних виплат внутрішньо переміщеними особами-пенсіонерами дієздатність яких обмежена або недієздатних осіб. Так, відповідно до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» «особам з інвалідністю I групи та іншим особам, які, за висновком лікарсько-консультативної комісії, не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, за їх письмовою заявою можуть проводитися публічним акціонерним товариством «Укрпошта» з доставкою за фактичним місцем проживання/перебування таких осіб»³²⁰. Крім того, для осіб з інвалідністю I групи та осіб, які, за висновком лікарсько-консультативної комісії, не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, що отримують соціальні виплати шляхом доставки через публічне акціонерне товариство «Укрпошта», в установах публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» фізична ідентифікація не проводиться³²¹.

Запровадження законодавцем спеціального порядку реалізації внутрішньо переміщеними особами-пенсіонерами права на пенсійне забезпечення стає підставою для їх звернення за захистом своїх прав не тільки в межах українського судочинства, а й до Європейського суду з прав людини. Варто констатувати, що їх кількість на сьогодні є значною. З огляду на масовий

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Ibid.

³²¹ Ibid.

характер позовних вимог подібного змісту Верховним Судом України винесене «зразкове рішення» від 3 травня 2018 року, судова справа №805/402/18-а про припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеним особам³²². Відповідно до нього позов ОСОБИ_6 був звернений до Бахмутського об'єднаного управління Пенсійного фонду України Донецької області (далі – Управління) про визнання неправомірними дії Управління щодо припинення пенсійних виплат та зобов'язання вчинити певні дії³²³. Йшлося про визнання неправомірними дій Управління щодо припинення з 1 квітня 2017 року виплати призначеної за віком пенсії ОСОБИ_6 та зобов'язання відновити їй виплати, з урахуванням заборгованості, що виникла з 1 квітня 2017 року, шляхом перерахування коштів на поточний рахунок, відкритий у публічному акціонерному товаристві «Державний ощадний банк України»³²⁴. Свої вимоги ОСОБА_6 обґрунтовувала тим, що Управління припинило їй виплату пенсії з підстав, не передбачених ст. 49 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», що є порушенням його пенсійних прав³²⁵. За нею, виплата пенсії за рішенням територіальних органів Пенсійного фонду України або за рішенням суду припиняється: «якщо пенсія призначена на підставі документів, що містять недостовірні відомості; на весь час проживання пенсіонера за кордоном, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України; у разі смерті пенсіонера; у разі неотримання призначеної пенсії протягом 6 місяців підряд; в інших випадках, передбачених законом»³²⁶.

Управління доводило порушення ОСОБОЮ_6 вимог Постанов Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб», «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», «Деякі питання

³²² Рішення Верховного Суду України рішення від 3 травня 2018 року, судова справа №805/402/18-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73869341>

³²³ Ibid.

³²⁴ Ibid.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. №1058. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», передусім те, що ОСОБОЮ_6 не було вжито заходів, спрямованих на отримання належної їй суми пенсійних виплат³²⁷. Більш того, як зазначає Управління, ними в березні 2017 р. на запит СБУ було отримано інформацію про повернення ОСОБИ_6 на тимчасово окуповану територію України, що відповідно до ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є підставою для скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи³²⁸, а згідно до п. 12 Порядку здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування – підставою для припинення виплати пенсії³²⁹.

Під час винесення рішення Верховний Суд України посилався на такі статті: ст.ст. 1, 3, 19, 46, 92 Конституції України; ст. 1 Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» та ст. 1 Протоколу до Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод», яким передбачено право кожної фізичної або юридичної особи на мирне володіти своїм майном; Рішення Європейського суду з прав людини від 7 листопада 2013 року, судова справа «Пічкур проти України» (*ним визнано, що право громадянина на одержання призначеної йому пенсії не може пов'язуватися з такою умовою, як постійне проживання в Україні; держава відповідно до конституційних принципів зобов'язана гарантувати це право незалежно від того, де проживає особа*)³³⁰; Рішення Європейського суду з прав людини від 14 жовтня 2010 року, судова справа «Щокін проти України»³³¹;

³²⁷ Рішення Верховного Суду України рішення від 3 травня 2018 року, судова справа №805/402/18-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73869341>

³²⁸ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page2>

³²⁹ Рішення Верховного Суду України від 3 травня 2018 року, судова справа №805/402/18-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73869341>

³³⁰ Рішення Європейського суду з прав людини від 7 листопада 2013 року, судова справа «Пічкур проти України»(Заява №10441/06). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_984

³³¹ Рішення Європейського суду з прав людини від 14 жовтня 2010 року, судова справа «Щокін проти України» (заяви №23759/03 та №37943/06). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_858

Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Суханов та Ільченко проти України» від 26 червня 2014 року, заяви №68385/10 та №71378/10 (*де зазначено, що зменшення розміру або припинення виплати належним чином встановленої соціальної допомоги може становити втручання у право власності (параграф 52)*)³³²; ст. 7 Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», якою визначається, що Україна вживає всіх можливих заходів, спрямованих на розв'язання проблем, пов'язаних із соціальним захистом, зокрема відновленням усіх соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам³³³; закони України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування»; «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції»; «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» й ін. За результатами розгляду справи судом визнано неправомірність дій Управління щодо припинення пенсійних виплат та зобов'язано здійснювати виплату пенсії, а також виплатити заборгованість.

Вважаємо, що законодавче визначення спеціального порядку контролю за пенсійними виплатами внутрішньо переміщеними особам в умовах, що склалися на сьогодні в Україні є цілком виправданими³³⁴.

На противагу позиції Т.Р. Кульчицького щодо «відсутності законодавчих підстав не платити пенсії на території, яка тимчасово не контролюється українським урядом, підстав не платити пенсію у зв'язку з проведенням антитерористичної операції, позбавлення пенсії на дискримінаційній основі» зауважимо, що запроваджений спеціальний порядок не позбавляє внутрішньо переміщених осіб-пенсіонерів, пенсіонерів, які проживають на тимчасово окупованій території Донецької або Луганської областей, Автономної Республіки Крим права на пенсію, найбільша складність полягає у фізичному

³³² Рішення Європейського суду з прав людини від 26 червня 2014 року, судова справа «Суханов та Ільченко проти України» (заяви №68385/10 та №71378/10). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16

³³³ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page2>

³³⁴ Басова І.С. Пенсіонування внутрішньо переміщених осіб в Україні як новий виклик для пенсійної системи. *Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусії: історія становлення і перспективи розвитку*: монографія/за ред.: М. Шумила, І. Комоцької. Київ: Ніка-Центр, 2018. С. 134.

доставлені грошових коштів на ці території та факт їх цільового призначення. На сьогодні, на зазначених територіях органи державної влади, місцевого самоврядування, їх структурні підрозділи, фінансові установи та їх відділення, не здійснюють свою діяльність.

Як доречно зазначає М.М. Шумило, ключовою причиною припинення виплати пенсій особам, що проживають на цих територіях, не сам факт їхнього там проживання, а неможливість виплати пенсій на територіях, де рух цих коштів держава не може відслідкувати³³⁵. Вчений також зауважує, що таким чином «держава убезпечила пенсіонерів від нецільового використання їх пенсій терористичними організаціями «ДНР» і «ЛНР»; пенсіонери не позбавлені права отримувати пенсії, змінений порядок їх виплати»³³⁶.

До того ж постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей, а також інших платежів з рахунків, відкритих в органах Казначейства» визначений Тимчасовий порядок фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей (Порядок)³³⁷. Відповідно до п. 2 Порядку, в населених пунктах Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, видатки з державного бюджету, бюджету Пенсійного фонду України та бюджетів інших фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюються лише після повернення згаданої території під контроль органів державної влади³³⁸.

³³⁵ Шумило М. М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні: монографія. Київ, 2016. С. 367.

³³⁶ Ibid.

³³⁷ Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей: постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 р. №595. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/595-2014-%D0%BF>

³³⁸ Ibid.

Тобто, пенсії громадянам України, які станом на 20 лютого 2014 року вже були суб'єктами пенсійних правовідносин, проте не набули статусу внутрішньо переміщеної особи, а залишилися проживали на тимчасово окупованій території України, нараховуються на їх особових рахунках и можуть бути виплачені відповідно до умов, визначених законодавством України.

Обґрунтовуючи доцільність передбаченого спеціального порядку контролю за пенсійними виплатами внутрішньо переміщеним особам, слід також зазначити, що він не тільки дозволяє встановлювати кількість внутрішньо переміщених осіб-пенсіонерів, але й, відповідно, визначати суму коштів, необхідних для таких виплат. Про його доцільність, на нашу думку, також свідчить рішення Європейського суду з прав людини « CASE OF TSEZAR AND OTHERS v. UKRAINE. 13 February 2018. (Applications nos. 73590/14, 73593/14, 73820/14, 4635/15, 5200/15, 5206/15 and 7289/15), яким встановлено, що «державні органи іноді можуть зазнати певних труднощів у забезпеченні належного функціонування судової системи в деяких регіонах з огляду на постійні військові дії в цих регіонах, органи державної влади можуть вживати певних заходів для вирішення проблем осіб»³³⁹.

Для спрощення механізму реалізації внутрішньо переміщеними особами-пенсіонерами права на пенсію, на нашу думку, варто розширити перелік банківських установ, у яких буде дозволено проходити фізичну ідентифікацію, а не обмежуватися публічним акціонерним товариством «Державний ощадний банк України», як це визначено Постановою Кабінету Міністрів «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам». Цього можна досягти шляхом оголошення Національним Банком України тендеру на здійснення такого роду діяльності, а також передбачити відповідальність у цій сфері. У зв'язку з цим, вважаємо, що абз. 4 п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам»,

³³⁹ European Court of Human Rights. CASE OF TSEZAR AND OTHERS v. UKRAINE. 13 February 2018. STRASBOURG. (Applications nos. 73590/14, 73593/14, 73820/14, 4635/15, 5200/15, 5206/15 and 7289/15). URL: [//hudoc.echr.coe.int/eng#{"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-180845"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

яким зазначено проходження фізичної ідентифікації внутрішньо переміщеними особами тільки в установах публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» доповнити іншими банківськими установами та викласти у формулюванні: «Дія платіжних карток установлюється на строк до трьох років за умови проходження фізичної ідентифікації клієнта в установах публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» або інших банківських установах, перелік яких визначений Кабінетом Міністрів України, кожні шість місяців»; та, відповідно, пункт 2 Порядку здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування викласти у формулюванні «Якщо в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб є інформація щодо проходження особою фізичної ідентифікації в публічному акціонерному товаристві «Державний ощадний банк України» або інших банківських установах, перелік яких визначений Кабінетом Міністрів України, чергова перевірка у відповідному періоді не проводиться»³⁴⁰.

Змінити механізм отримання пенсій також пропонують законодавці у проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо права на отримання пенсій окремим категоріям громадян»³⁴¹. За його положеннями, забезпечити безперешкодний доступ до отримання особами пенсійних виплат можливо на підставі даних, наявних у Пенсійному Фонді України. Для цього ініціатори законопроекту (І.С. Луценко, Н.В. Веселова, О.Д. Дроздик й інші) вважають достатнім подання заяви про призначення (перерахунок) пенсії та необхідних документів відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»³⁴² від таких осіб до будь-якого територіального органу Пенсійного фонду або до уповноваженого

³⁴⁰ Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування: постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 р. №365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF>

³⁴¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо права на отримання пенсій окремим категоріям громадян: Проект Закону України від 12.07.2017 р. №6692. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62241

³⁴² Ibid.

ним органу чи уповноваженій особі особисто або через представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально³⁴³. Запропонований проект, загалом переслідує благородну мету сприяти реалізації права на пенсію, але правовий механізм його реалізації і що найголовніше, питання контролю за належною реалізацією є вкрай складним і може призвести до численних порушень. Наприклад, отримуючи пенсію за довіреністю можна зіткнутися зі зловживаннями, коли пенсіонер, від імені якого діє довіритель помер, а довірена особа продовжує незаконно отримувати пенсійні виплати, бо виявити факт смерті пенсіонера, який проживав на тимчасово окупованих територіях, неможливо³⁴⁴.

Найбільш важливим питанням під час призначення пенсії є врахування періодів страхового стажу внутрішньо переміщених осіб. На сьогодні обчислення страхового стажу, зокрема внутрішньо переміщеним особам-пенсіонерам, визначається за загальним правилом, відповідно до положень Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» (далі – Закон). Так, згідно зі ст. 1 Закону «до страхового стажу зараховується кількість років, протягом яких фізична особа, яка підлягає загальнообов’язковому державному пенсійному страхуванню, сплачувала та/або за яку сплачуються (сплачувалися) у встановленому законом порядку страхові внески на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування та до накопичувальної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування України»³⁴⁵. До страхового стажу також зараховується «період, протягом якого особа, що підлягала загальнообов’язковому державному соціальному страхуванню на випадок безробіття, отримувала допомогу по безробіттю (крім одноразової її виплати для організації безробітним

³⁴³ Ibid.

³⁴⁴ Басова І.С. Пенсіонування внутрішньо переміщених осіб в Україні як новий виклик для пенсійної системи. *Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусії: історія становлення і перспективи розвитку*: монографія/за ред.: М. Шумила, І. Комоцької. Київ: Ніка-Центр, 2018. С. 138.

³⁴⁵ Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. №1058. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

підприємницької діяльності) та матеріальну допомогу в період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації»³⁴⁶. Страховий стаж обчислюється територіальними органами Пенсійного фонду відповідно до вимог цього Закону за даними, що містяться в системі персоніфікованого обліку, а за періоди до впровадження системи персоніфікованого обліку – на підставі документів та в порядку, визначеному законодавством, що діяло до набрання чинності цим Законом (ч. 2 ст. 24)³⁴⁷.

Таким чином, для внутрішньо переміщеної особи, яка на момент переміщення була пенсіонером або, яка набуває статусу пенсіонера, необхідним є наявність страхового стажу. Перебуваючи в трудових правовідносинах з роботодавцем підприємства, установи, організації, що розташовані на тимчасово окупованій території України або населених пунктів, де органи державної влади не здійснюють свої повноваження, за особу не сплачуються страхові внески на обов'язкове державне пенсійне страхування, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, згідно із законодавством України, тому до страхового стажу внутрішньо переміщеної особи не буде зараховано цей час роботи.

Не варто забувати, що на сьогодні значна кількість пенсійних справ та відповідних документів у них на паперових носіях залишилися на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, а об'єктивна відсутність доступу органів пенсійного фонду України до них, унеможлиблюють здійснення призначення або перерахунку пенсій громадянам. Крім того, проблемність питання полягає і у відсутності інформації про факти смерті пенсіонерів. Вирішення цього питання, за пропозицією Ж.В. Лук'яненко, можливе шляхом легалізації інформації (про роботу в період до конфлікту), що міститься в документах, виданих підприємствами (установами, організаціями), які зареєстровані та продовжують здійснювати свою діяльність на не

³⁴⁶ Ibid.

³⁴⁷ Ibid.

підконтрольній органам державної влади території, з огляду на те, що такий механізм сприятиме захисту прав і законних інтересів громадян України³⁴⁸. Проте, на нашу думку, таке не знайде свого втілення, оскільки не зрозумілим залишається механізм такої легалізації, хто і яким чином буде надавати – отримувати інформацію, і чи буде така інформація підтверджена «печатками» «ЛНР» або «ДНР» правдивою. Відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» «будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або їх посадовими та службовими особами на тимчасово окупованій території є недійсним і не створює правових наслідків»³⁴⁹. Отже, документи, видані структурами окупаційної влади є такими, що не мають юридичної сили для органів пенсійного фонду України.

Трудовий стаж, необхідний для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, якщо документи не збереглися, відповідно до п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення», може провадитися районними (міськими) відділами соціального захисту населення на підставі показань свідків³⁵⁰. До того ж, важливою роллю суду при встановленні фактів, що мають юридичне значення, є встановлення факту легальної зайнятості.

Однією з країн, яка стикається з проблемою обчисленням страхового стажу при призначенні пенсій для осіб, що здійснювали трудову діяльність на територіях самопроголошених «ЛНР» та «ДНР», є Республіка Білорусь. Білоруські дослідниці І. Комоцька й О. Блажко зауважують, що такі мешканці,

³⁴⁸ Лук'яненко Ж.В. Проблемні питання реалізації прав мешканців територій, що зазнали негативних наслідків конфлікту на сході України. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції*: матеріали міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 31.

³⁴⁹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. №1207-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>

³⁵⁰ Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. №5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95>

переселившись до Республіки Білорусь на постійне проживання не можуть надати документи, що підтверджують їх стаж роботи, з причини втрати документів або надають документи видані органами «ЛНР» та «ДНР», які за білоруським законодавством не мають юридичної сили³⁵¹. Тому такий стаж не враховується. За інформацією дослідниць, на сьогодні питання можливості підтвердження стажу роботи для громадян України, які здійснювали трудову діяльність на територіях самопроголошених «ЛНР» та «ДНР» не вирішене³⁵². Водночас дослідниця І. Михайлова наголошує на можливості забезпечення соціального захисту громадян України, які виїхали на постійне місце проживання до інших країн, зокрема в питаннях пенсійного забезпечення, що здійснюється відповідно до укладених двосторонніх угод та на підставі Закону України «Про міжнародні договори України»³⁵³. Наприклад, соціальний захист у сфері пенсійного забезпечення для громадян України, які виїхали на постійне місце проживання до країн колишнього СРСР, регулюється положеннями Угоди про гарантії прав громадян держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у сфері пенсійного забезпечення від 13 березня 1992 року³⁵⁴ (далі – Угода). Згідно зі ст. 2 Угоди пенсійне забезпечення громадян держав-учасниць та членів їх родин здійснюється за законодавством тієї країни, на території якої він проживає³⁵⁵. Положеннями ч. 1 ст. 8 Угоди визначається, що органи, які забезпечують реалізацію права на пенсійне забезпечення в країнах-учасницях Угоди співпрацюють між собою, згідно із порядком, визначеним їх центральними органами влади³⁵⁶.

³⁵¹ Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусі: історія становлення та перспективи розвитку: монографія /за ред. М. Шумила, І. Комоцької. Київ: Ніка-Центр, 2018. С. 503.

³⁵² Ibid.

³⁵³ Про міжнародні договори України: Закон України від 29.04.2004 р. №1906-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

³⁵⁴ О гарантиях прав граждан государств-участников Содружества Независимых Государств в области пенсионного обеспечения: Соглашение Содружества Независимых Государств от 13.03.1992 г. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_107

³⁵⁵ Ibid.

³⁵⁶ Ibid.

Погоджуючись із вченою, такі угоди «встановлюють додаткові гарантії як для громадян України, які на законних підставах проживають на території інших договірних держав, так і для іноземців, які на таких же підставах проживають на території України, оскільки дозволяють врегулювати питання зарахування стажу, набутого в тій чи іншій державі, порядок обчислення заробітку для визначення розміру пенсії, передбачають умови фінансування пенсій, строки взяття на облік пенсіонерів тощо»³⁵⁷. За її інформацією, у 2017 році до бюджету Пенсійного фонду України від інших країн, з якими укладені двосторонні угоди надійшло 92 974,4 грн. для виплати пенсіонерам, які проживають на території України та 149 137,5 грн. – для забезпечення пенсіями українців, які проживають за кордоном та іноземних пенсіонерів, які протягом певного періоду працювали в Україні³⁵⁸.

З цього можна зробити висновок, що врахування періодів страхового і трудового стажу при призначенні пенсії для громадян України, які переселилися з непідконтрольних Україні території на території інших держав, буде здійснюватися за пенсійним законодавством іноземних країн, зокрема Республіки Білорусь відповідно до даних Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування України.

Українським законодавцем запропоновано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо страхового стажу внутрішньо переміщених осіб», передусім зміни до законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», яким пропонується передбачити право на зарахування до страхового стажу для призначення пенсії за віком без сплати

³⁵⁷ Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусі: історія становлення та перспективи розвитку: монографія / за ред. М. Шумила, І. Кomoцької. Київ: Ніка-Центр, 2018. С. 169.

³⁵⁸ Ibid.

страхових внесків періоду перебування в статусі внутрішньо переміщеної особи³⁵⁹.

Із пропозиціями, що викладені у проекті, не можна погодитися, оскільки вони суперечать головному принципу пенсійної системи – принципу страхування. Право на пенсію не може виникнути від наявності чи відсутності того чи того правового статусу, особа повинна мати страховий стаж, здійснювати страхові внески. Знаючи про можливість набуття страхового стажу, особа, маючи статус внутрішньо переміщеної особи, матиме потужну де мотиваційну підставу не працевлаштовуватися взагалі.

У дослідженні проблеми реалізації права на пенсійне забезпечення внутрішньо переміщеними особами варте уваги також питання встановлення факту смерті для отримання пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Відповідно до ст. 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсія у зв'язку з втратою годувальника «призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу відповідно до закону»³⁶⁰. Це передусім випадки, коли особа, на утриманні якої були непрацездатні члени родини або батьки і чоловік (дружина), що втратили джерело засобів до існування, померла на тимчасово окупованій території Луганської або Донецької областей, АРК. У цьому першочерговим є підтвердження факту смерті на тимчасово окупованій території України.

Відповідно до ст. 317 Цивільного процесуального кодексу України заява про встановлення факту смерті (народження) особи на тимчасово окупованій території України може бути подана «родичами померлого або їхніми представниками до суду за межами такої території України»³⁶¹. Такі категорії

³⁵⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо страхового стажу внутрішньо переміщених осіб: проект Закону України від 06.09.2017 р. №7081. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62472

³⁶⁰ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. №1058. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

³⁶¹ Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18.03.2004 р. №1618-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page9>

справ розглядаються невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду, а ухвалене судом рішення підлягає негайному виконанню³⁶². Для осіб, переміщених з території Автономної Республіки Крим, такі звернення можливі до Київського апеляційного суду, оскільки згідно зі ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» змінено територіальну підсудність судових справ, розташованих на території Автономної Республіки Крим, а їх розгляд покладено місцеві загальні суди міста Києва, що визначаються Київським апеляційним судом³⁶³.

Під час винесення рішень у такій категорії справ суди посиляються на положення п. 8 ч. 1 ст. 256 Цивільного процесуального кодексу України; п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення»³⁶⁴, Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення»³⁶⁵, а також враховують практику Європейського суду з прав людини, передусім рішення у таких справах: «Loizidou v. Turkey» 18 December 1996. STRASBOURG (Application no. 15318/89)³⁶⁶, CASE OF CYPRUS V. TURKEY 10 May 2001 (Application no. 25781/94)³⁶⁷, CASE OF MOZER v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND RUSSIA 23 February 2016. (Application no. 11138/10)³⁶⁸ та

³⁶² Ibid.

³⁶³ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. №1207-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>

³⁶⁴ Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. №5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95>

³⁶⁵ Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 р. №1085. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80>

³⁶⁶ European Court of Human Rights. CASE OF LOIZIDOU v. TURKEY, 18 December 1996. STRASBOURG. (Application no. 15318/89). URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/001-58007.pdf>

³⁶⁷ European Court of Human Rights. CASE OF CYPRUS V. TURKEY 10 May 2001 (Application no. 25781/94) URL: <https://rm.coe.int/16806b5964>

³⁶⁸ European Court of Human Rights. CASE OF MOZER v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND RUSSIA 23 February 2016. (Application no. 11138/10). URL: <https://rm.coe.int/16806b5928>

Консультативний висновок Міжнародного суду (ООН) «LEGAL CONSEQUENCES FOR STATES OF THE CONTINUED PRESENCE OF SOUTH AFRICA IN NAMIBIA» 21 JUNE 1971, за яким не можуть визнаватися недійсними всі документи, видані на окупованій території, оскільки це може зашкодити правам мешканців такої території³⁶⁹.

І.Р. Сказко пропонує взагалі скасувати судовий порядок встановлення факту смерті особи, що проживала на тимчасово окупованих територіях, та обмежитися адміністративною процедурою отримання свідоцтва про смерть такого громадянина³⁷⁰. На його думку, є потреба у внесенні змін до розділів I та III Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні (далі – Правила), зазначивши, що «інформація, яка міститься у документах нелегітимної влади, що засвідчують факти народження, шлюбу або смерті фізичної особи, які виникли на тимчасово окупованій території України, разом з іншими доказами може бути достатньою підставою для внесення відомостей у реєстри актів цивільного стану України на підставі заяв внутрішньо переміщених осіб чи осіб, які залишаються проживати на тимчасово окупованій території України»³⁷¹.

Вважаємо, що з огляду на значимість правових наслідків, що спричиняє встановлений факт смерті та виникнення у зв'язку з цим супутніх правових проблем в умовах сьогодення, запровадження зазначеного є недоцільним. Більш того, внесення змін до Правил, як запропоновано, є недостатнім з огляду на юридичну силу в ієрархії нормативно-правових актів України.

Таким чином, можна сформулювати авторське визначення *внутрішньо переміщеної особи-пенсіонера, якою є внутрішньо переміщена особа, яка має*

³⁶⁹ LEGAL CONSEQUENCES FOR STATES OF THE CONTINUED PRESENCE OF SOUTH AFRICA IN NAMIBIA (SOUTH WEST AFRICA). INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE. 21 JUNE 1971. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf>

³⁷⁰ Сказко І.Р. Проблеми реалізації прав внутрішньо переміщеними особами та жителями тимчасово окупованих територій України. Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції: матеріали міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 128.

³⁷¹ Ibid.

статус пенсіонера, набутий відповідно до норм пенсійного законодавства України, та реалізує право на пенсію шляхом проходження додаткових процедур для підтвердження пенсійної правоздатності та дієздатності як на момент призначення пенсії, так і впродовж її виплати.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в науці права соціального забезпечення серед внутрішньо переміщених осіб загалом існує окремий суб'єкт – внутрішньо переміщена особа-пенсіонер зокрема. Механізм реалізації нею права на пенсійне забезпечення має свої особливості. Підтримуючи позицію щодо доцільності визначення спеціального порядку контролю за пенсійними виплатами внутрішньо переміщеним особам, вважаємо, що питання проходження внутрішньо переміщеною особою-пенсіонером фізичної ідентифікації в установі публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» може бути вдосконалено шляхом розширення переліку банківських установ, у яких буде дозволено проходити фізичну ідентифікацію внутрішньо переміщеною особою-пенсіонером, забезпечивши установи відповідним програмним забезпеченням. Це дозволить запобігти чергам серед переселенців та гарантувати отримання їхніх коштів.

3.2 Особливості здійснення внутрішньо переміщеною особою права на соціальний захист на випадок безробіття

Право на працю є одним з конституційно закріплених положень, спрямованих на захист прав і свобод людини та громадянина. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про зайнятість населення» кожна особа має право на соціальний захист в разі настання безробіття³⁷², і внутрішньо переміщені особи не є винятком. В умовах вимушеного переміщення такі особи стикаються з проблемами припинення трудових правовідносин із роботодавцем підприємства, установи, організації, що здійснюють діяльність на тимчасово

³⁷² Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. №5067. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

окупованих територіях Луганської та Донецької областей, що загалом призводить до неотримання розрахунків та необхідних документів; проблемами під час переведення або продовження роботи за умови зміни місцезнаходження підприємства; під час працевлаштування тощо. Більш того, незавершені трудові відносини, відсутність записів у трудових книжках, стають перепорою для реалізації внутрішньо переміщеною особою свого права на соціальний захист на випадок безробіття, зокрема набуття статус безробітного та отримання передбаченої допомоги. Окремі аспекти були предметом дослідження автора³⁷³.

Варто констатувати, що внутрішньо переміщена особа-безробітний є окремим суб'єктом права соціального забезпечення. Внутрішньо переміщена особа-безробітний як суб'єкт права соціального забезпечення може реалізувати своє право на соціальний захист на випадок безробіття за умови наявності у неї правосуб'єктності. Для того, щоб внутрішньо переміщена особа-безробітний могла реалізувати право на передбачені законодавством види забезпечення, соціальні послуги у сфері соціального захисту на випадок безробіття, в тому числі заходи зі сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб-безробітних, їй необхідно набутися статус безробітного, механізм набуття якого для внутрішньо переміщених осіб характеризується певними особливостями.

Варто зазначити, що види забезпечення та соціальних послуг, право на які мають внутрішньо переміщені особи-безробітні та безробітні загалом, є однаковими. Це: допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності; допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні; професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах державної служби зайнятості, на підприємствах, в установах, організаціях; профорієнтація; пошук підходящої роботи та сприяння

³⁷³ Басова І.С. Окремі питання при реалізації трудових прав внутрішньо переміщеними особами. *Правова реформа: концепція, мета, впровадження*: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лист. 2017 р.). Київ: Ніка-Центр, 2017. С. 137.

у працевлаштуванні, у тому числі шляхом організації громадських робіт для безробітних у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, надання інформаційних та консультаційних послуг, пов'язаних з працевлаштуванням³⁷⁴ й ін. (ст. 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»). Для внутрішньо переміщених осіб-безробітних, які «працевлаштовуються за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції» передбачені спеціальні заходи сприяння зайнятості, зокрема компенсацію фактичних транспортних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування, а також витрат для проходження попереднього медичного та наркологічного огляду відповідно до законодавства, якщо це необхідно для працевлаштування³⁷⁵ (ст. 24-1 Закону України «Про зайнятість населення»). Із визначеним цілком можна погодитись, проте вважаємо, що для внутрішньо переміщеної особи-безробітного цього недостатньо. Варто враховувати, що внутрішньо переміщена особа вимушено змінила своє місце проживання з незалежних від неї причин, у зв'язку з чим опинилася в зоні ризику, що обумовлена втратою роботи і житла, відсутністю необхідних документів. Такі фактори неабияким чином впливають на психоемоційний стан людини, її адаптування (пристосування) до нового для неї середовища та потребують додаткових зусиль для відновлення джерел існування у суспільстві. Цього можна досягти, зокрема шляхом додаткової державної підтримки. У зв'язку з цим вважаємо, що такий суб'єкт як внутрішньо переміщена особа-безробітний має бути включена до переліку категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, що визначені ст. 14 цього Закону.

³⁷⁴ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. №1533-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14/page>

³⁷⁵ Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. №5067. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

З метою стимулювання роботодавців у частині працевлаштування внутрішньо переміщених осіб-безробітних, п. 3 ч. 2 ст. 24-1 Закону України «Про зайнятість населення» передбачена «компенсація витрат роботодавця, який працевлаштовує таких безробітних строком не менше ніж на дванадцять календарних місяців, на перепідготовку та підвищення кваліфікації таких осіб»³⁷⁶. Сума компенсації встановлюється в межах вартості навчання з перепідготовки та підвищення кваліфікації, але не може перевищувати десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на дату здійснення роботодавцем такої оплати³⁷⁷. Передбачене, безумовно, є стимулюючим фактором не тільки для роботодавця, який отримує грошові виплати за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, а й для внутрішньо переміщеної особи-безробітного, який має на меті швидко працевлаштуватися.

Статус внутрішньо переміщеної особи у сфері соціального захисту на випадок безробіття має низку особливостей, саме тому необхідно його класифікувати на:

1) внутрішньо переміщені особи-безробітні, які до набуття статусу внутрішньо переміщених осіб перебували на обліку як особи, що шукають роботу;

2) внутрішньо переміщені особи-безробітні, які набувають статусу безробітних після вимушеного переселення, які також поділяються на:

а) осіб, які припинили трудові правовідносини з роботодавцями, що здійснюють діяльність на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей, за підставам, передбаченими законодавством про працю;

б) осіб, які не припинили трудові правовідносини з підприємством, установою, організацією, що здійснюють діяльність на тимчасово окупованих

³⁷⁶ Ibid.

³⁷⁷ Ibid.

територіях Луганської та Донецької областей, але не мають можливості продовжувати роботу;

3) внутрішньо переміщені особи-безробітні, які припинили діяльність самозайнятих осіб.

Для внутрішньо переміщених осіб-безробітних, які до набуття статусу внутрішньо переміщеної особи перебували на обліку як особи, що шукають підходящу роботу, право на збереження цього статусу можливе шляхом перереєстрації. Механізм перереєстрації безробітних є однаковим як для осіб, які не зазнали наслідків тимчасової окупації окремих територій України, так і для внутрішньо переміщених осіб. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» «перереєстрація безробітних, яких в подальшому було зареєстровано як внутрішньо переміщених осіб, здійснюється державною службою зайнятості за місцем фактичного проживання особи у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України»³⁷⁸. Отже, для внутрішньо переміщеної особи цієї категорії законодавець не встановлює спеціального порядку під час перереєстрації безробітної.

Найбільш простим і зрозумілим шляхом набуття статусу внутрішньо переміщеної особи-безробітного є завершення трудових правовідносин з попереднім роботодавцем та постановка в державному центрі зайнятості на облік як особи, що шукає підходящу роботу. В цьому випадку мається на увазі припинення трудових правовідносин внутрішньо переміщеної особи з роботодавцем підприємства, установи, організації за угодою сторін відповідно до п. 1 ст. 36 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України). Внаслідок цього внутрішньо переміщена особа отримує трудову книжку і необхідні у зв'язку зі звільненням розрахунки та звертається до відділів центру

³⁷⁸ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>

зайнятості за фактичним місцем проживання для постановки на облік як особи, що шукає підходящу роботу.

Страховий та трудовий стаж, необхідний для нарахування виплат внутрішньо переміщеній особі-безробітному, буде обчислюватися за даними персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, відповідно до ст. 21 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», що підтверджується відповідними документами (наказ про звільнення, трудова книжка)³⁷⁹.

Припинення трудових відносин з працівником і, як наслідок, подальше набуття ним статусу безробітного, можливе з ініціативи роботодавця відповідно до пункту 6 ст. 36 КЗпП України, у випадку «відмови працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмови від продовження роботи у зв'язку зі зміною істотних умов праці»³⁸⁰. Водночас зауважимо, що, на нашу думку, за змістовним наповненням точнішим буде формулювання «у зв'язку зі зміною істотних умов договору». В цьому випадку йдеться про факти переміщення бюджетних установ, підприємств та організацій з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, у населені пункти, підконтрольні українській владі. Відповідно до п. 4 Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей, а також інших платежів з рахунків, відкритих в органах Казначейства» «державними посадовими особами, в місячний строк з дня набрання чинності цією постановою, має бути забезпечено внесення змін до

³⁷⁹ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. №1533-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14/page>

³⁸⁰ Кодекс законів про працю України: Затв. Законом від 10.12.1971 р. №322-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page2>

штатних розписів, кошторисів (планів використання бюджетних коштів) та до статутів (інших установчих документів) установ, підприємств та організацій, які на момент набрання чинності цією постановою переміщені з тимчасово неконтрольованої території, з урахуванням зміни чисельності працівників та наявних умов для здійснення їх функцій»³⁸¹. Наприклад, на підставі названої постанови, наказами Міністерства юстиції України «Про переміщення органів та установ юстиції Луганської області» та «Про переміщення органів та установ юстиції Донецької області» виконуючих обов'язки начальників головних управлінь юстиції зазначених областей зобов'язано «довести до відома всіх працівників підпорядкованих територіальних органів та установ юстиції про переміщення відповідних органів та установ, запропонувати їм переведення на роботу в іншу місцевість разом із відповідним органом або установою юстиції, одночасно попередивши про наступне звільнення на підставі п. 6 ч. 1 ст. 36 КЗпП України у разі відмови від переведення на роботу в іншу місцевість разом із органом або установою»³⁸².

Переміщення вищих навчальних закладів, наукових установ, відповідно до ст. 5-1 Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» здійснюється на підставі опублікованого наказу центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки про тимчасове переміщення вищого навчального закладу, наукової установи³⁸³. Передбачено, що «працівники таких установ протягом двох місяців мають або приступити до виконання своїх обов'язків за новим місцезнаходженням вищого навчального закладу, наукової установи, чим посвідчують свою згоду, або не прийняти цю умову, у зв'язку з чим будуть вважатися такими, що відмовилися від

³⁸¹ Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей, а також інших платежів з рахунків, відкритих в органах Казначейства: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 р. №595. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-2014-%D0%BF>

³⁸² Про переміщення органів та установ юстиції Луганської області: Наказ Міністерства юстиції України від 25.11.2014 р. №246/7. URL: <http://old.minjust.gov.ua/news/46419>

³⁸³ Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції України: Закон України від 02.09.2014 р. №1669-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1669-18>

переведення на роботу в іншу місцевість»³⁸⁴. Питання належного повідомлення, особливо для частини працівників, які залишаються проживати на тимчасово непідконтрольній українській владі території, має особливе значення.

Цікавий приклад вирішення питання повідомлення працівників надають науковці О.Я. Рогач та М.В. Меджул. Йдеться про досвід Донецького національного університету, коли у зв'язку з тимчасовою окупацією окремих районів Донецької області, Донецький національний університет наказом Міністерства освіти і науки України від 30 вересня 2014 року №1084 цей вищий навчальний заклад продовжив здійснювати свою освітню діяльність на території м. Вінниці³⁸⁵. Згідно з п. 3 зазначеного наказу було оголошено про те, що «...співробітникам, аспірантам (докторантам) та студентам Донецького національного університету України, які мають бажання продовжити працювати (навчатися) в цьому університеті (чи в системі освіти та науки України), слід зареєструватися на сайті <https://donnu.gov.ua/> або повідомити керівництво будь-яким іншим способом про своє бажання працювати (навчатися) у цьому університеті»³⁸⁶. Відповідно всіх працівників, які не зареєструвалися на вказаному сайті, вважали такими, що не дали згоди на переїзд в іншу місцевість разом з університетом, тому вони підлягали звільненню³⁸⁷. Деякі працівники освітньої установи, що залишилися проживати на непідконтрольній українській владі території, не вважали таке повідомлення належним, тому саме ця обставина стала підставою для позивання до суду щодо незаконного звільнення, стягнення заробітної плати, поновлення на роботі, відшкодування моральної шкоди.

³⁸⁴ Ibid.

³⁸⁵ Рогач О. Я., Меджул М. В. Припинення трудового договору в умовах окупації Криму та проведення антитерористичної операції в Україні. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції*: матер. міжнар. круглого столу (27 жовтня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С.69.

³⁸⁶ Ibid.

³⁸⁷ Ibid.

Практика судового розгляду таких позовів мала як позитивні вирішення, так і відмову в задоволенні позовних вимог. Згадувані вище науковці наводять як приклад рішення Пологівського районного суду Запорізької області від 22 лютого 2016 року, судова справа №324/699/15-ц³⁸⁸, яким позивачу було відмовлено в задоволенні позову, проте апеляційний суд Запорізької області 22 червня 2016 року скасував вказане рішення Пологівського районного суду Запорізької області, мотивуючи тим, що розміщення зазначеної вище інформації на сайті «не підтверджує факт сповіщення позивача про зміну місця знаходження Донецького національного університету України»³⁸⁹. У зв'язку з цим, зазначені вище науковці пропонують до способів повідомлення додати інформування через мережу Інтернет, шляхом розміщення інформації на офіційному сайті роботодавця та центрального органу виконавчої влади, якому він підвідомчий (для підприємств, установ та організацій державної форми власності), або органу місцевого самоврядування, на території якого він знаходиться (для юридичних осіб комунальної чи приватної форми власності)³⁹⁰. Таке, на нашу думку, є достатньо вдалою пропозицією, проте потребує додаткового опрацювання, насамперед у частині узгодження з нормами трудового законодавства.

Водночас питаннями, що оспорюються в судовому порядку є не тільки неналежне інформування про зміни в територіальному розташуванні установи, а й взагалі визнання незаконними рішення, дій та бездіяльності щодо припинення трудових відносин з підстави переміщення вищих навчальних закладів. Прикладом цього можна вказати рішення Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 21 червня 2016 року,

³⁸⁸ Рішення Пологівського районного суду Запорізької області від 22.02. 2016 року, судова справа №324/699/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58912593>

³⁸⁹ Рогач О.Я., Меджул М.В. Припинення трудового договору в умовах окупації Криму та проведення антитерористичної операції в Україні. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції*: матер. міжнар. круглого столу (27 жовтня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С.69.

³⁹⁰ Ibid.С. 70.

судова справа №185/556/16-ц за позовом ОСОБИ_1 до Державного вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет», ОСОБА_2 Міністерство освіти і науки України про визнання незаконними рішення, дій та бездіяльності щодо припинення трудових відносин, зобов'язання виконати певні дії по відновленню трудових правовідносин, стягнення заборгованості по заробітній платі й іншим грошовим нарахуванням, відшкодування моральної шкоди³⁹¹. Підставою для звернення, на думку ОСОБИ_1, є незаконність рішення, дії та бездіяльність відповідача, про припинення трудових правовідносин в односторонньому порядку на підставі п. 6 ст. 36 КЗпП України у зв'язку з переведенням навчального закладу в м. Красноармійськ за наказом ОСОБИ_2 від 03.10.2014 р. №1129³⁹². За результатами розгляду справи в задоволенні позовних вимог було відмовлено³⁹³.

Новим у сфері регулювання трудових правовідносин та властивим виключно внутрішньо переміщеним особам є визначення законодавцем спеціального механізму припинення трудових відносин з роботодавцем підприємства, установи, організації за попереднім місцем проживання, що є необхідним для набуття статусу безробітного внутрішньо переміщеною особою. Сферою його регулювання охоплюються незавершені трудові правовідносини внутрішньо переміщеної особи з роботодавцем підприємства, установи, організації, що здійснюють діяльність на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей, Автономної Республіки Крим. У цьому випадку набуття статусу внутрішньо переміщеної особи є першочерговим, тобто його наявність зумовлює реалізацію права на

³⁹¹ Рішення Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 21 червня 2016 року, судова справа №185/556/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59085256>

³⁹² Про організацію освітнього процесу у Донецькому національному технічному університеті: Наказ Міністерства освіти та науки України від 03.10.2014 р. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2014-10-08/2931/1129.pdf>

³⁹³ Рішення Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 21 червня 2016 року, судова справа №185/556/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59085256>

припинення трудових правовідносин внутрішньо переміщених осіб, які набувають статусу безробітного у такий спосіб.

Відповідно до ч. 4 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (далі – Закон), «внутрішньо переміщена особа, яка не звільнилася з роботи (не припинила інший вид зайнятості), у разі неможливості продовження роботи (іншого виду зайнятості) за попереднім місцем проживання для набуття статусу безробітного та отримання допомоги по безробіттю та соціальних послуг за загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття може припинити трудові відносини, надавши нотаріально посвідчену письмову заяву про припинення працівником трудових відносин з підтвердженням того, що ця заява таким громадянином надіслана роботодавцю рекомендованим листом (з описом вкладеної до нього такої заяви)³⁹⁴. У разі припинення приймання поштових відправлень на/з території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення у зв’язку з обставинами, визначеними у статті 1 цього Закону, така заява подається до відповідного районного, міськрайонного, міського, районного у місті центру зайнятості за місцем проживання внутрішньо переміщеної особи»³⁹⁵. На державну службу зайнятості, положеннями ст. 24-1 КЗпП України та Порядку реєстрації трудового договору між працівником і фізичною особою, що використовує найману працю, покладено функції «з реєстрації (зняття з реєстрації) трудових договорів, підтвердження особистим підписом записів, внесених фізичною особою до трудової книжки працівника і засвідчення їх печаткою, внесення записів до книги реєстрації трудових договорів»³⁹⁶.

³⁹⁴ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>

³⁹⁵ Ibid.

³⁹⁶ Порядок реєстрації трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 08.06.2001р. №260. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0554-01>

Виходячи з норми зазначеної статті Закону суб'єктом цих правовідносин є лише внутрішньо переміщені особи, які набувають статусу безробітного. Проте потреба у припиненні трудових відносин в такий спосіб є також у внутрішньо переміщених осіб, які не мають на меті отримувати статус безробітного. У зв'язку з цим, ця норма потребує уточнення, зокрема щодо закріплення такого права за внутрішньо переміщеними особами загалом. Тому вважаємо, що зміст ч. 4 ст. 7 Закону має бути змінений в частині: «для набуття статусу безробітного та отримання допомоги по безробіттю та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття», та викладений у такій редакції «внутрішньо переміщена особа, яка не звільнилася з роботи (не припинила інший вид зайнятості), у разі неможливості продовження роботи (іншого виду зайнятості) за попереднім місцем проживання може припинити трудові відносини, надавши нотаріально посвідчену письмову заяву про припинення працівником трудових відносин з підтвердженням того, що ця заява таким громадянином надіслана роботодавцю рекомендованим листом (з описом вкладеної до нього такої заяви). У разі припинення приймання поштових відправлень на/з території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у статті 1 цього Закону, така заява подається до відповідного районного, міськрайонного, міського, районного у місті центру зайнятості за місцем проживання внутрішньо переміщеної особи»³⁹⁷.

Розмір допомоги по безробіттю для внутрішньо переміщеної особи-безробітної за відсутності документів про періоди їх трудової діяльності, заробітної плати (доходу), страхового стажу призначається в мінімальному розмірі, встановленому законодавством на випадок безробіття³⁹⁸. Після надходження цих документів, рішення про призначення допомоги по безробіттю, що передбачено ч. 2 ст. 23 Закону України «Про

³⁹⁷ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>

³⁹⁸ Ibid.

загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» переглядається відповідно до законодавства (далі – Закон)³⁹⁹.

В цьому доцільним буде зазначити про можливість відновлення внутрішньо переміщеними особами трудових книжок, дипломів про вищу освіту та додатків до них шляхом отримання їх дублікатів.

Так, відповідно до п. 5 Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників (далі-Інструкція), затвердженої Наказом Міністерства соціального захисту населення України «отримання дублікату трудової книжки можливе внаслідок її втрати шляхом звернення із заявою до власника або уповноваженого ним органу підприємства, установи, організації за місцем останньої роботи»⁴⁰⁰. Дублікат трудової книжки або вкладиш до неї видається не пізніше 15 днів із дня подання заяви⁴⁰¹. Для внутрішньо переміщених осіб, згідно із п. 5.6 Інструкції, «дублікат трудової книжки може бути виданий за новим місцем роботи у зв'язку з відсутністю доступу до трудової книжки працівника внаслідок надзвичайної ситуації, передбаченої Кодексом цивільного захисту України, або проведення антитерористичної операції на території, де працював працівник»⁴⁰². Дублікат видається на підставі заяви працівника та отриманої ним у письмовому вигляді інформації зі штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації про виникнення надзвичайної ситуації або Антитерористичного центру при Службі безпеки України про проведення антитерористичної операції на території, де працював працівник, що надається в довільній формі⁴⁰³. У разі відновлення доступу до трудової книжки записи з дубліката про періоди роботи переносяться до трудової книжки⁴⁰⁴.

³⁹⁹ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закону України від 02.03.2000 р. №1533-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14/page2>

⁴⁰⁰ Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників: Наказ Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.1993 р. №58. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93>

⁴⁰¹ Ibid.

⁴⁰² Ibid.

⁴⁰³ Ibid.

⁴⁰⁴ Ibid.

Підставами до створення дублікату диплому про вищу освіту та додатку до нього, відповідно до п. 19 Порядку замовлення на створення інформації, що відтворюється в документах про вищу освіту, та обліку документів про вищу освіту в Єдиній державній електронній базі з питань освіти (далі-Порядок) є: втрата, викрадення, знищення документа; пошкодження документа, що призвело до порушення цілісності інформації; неможливість встановити додаткову інформацію про первинний документ про вищу освіту, що необхідна для його підготовки до міжнародного обігу, проставлення апостиля та/або легалізації, через втрату, знищення чи недоступність архівів; неотримання особою документа у вищому навчальному закладі, що реорганізується шляхом приєднання, злиття чи ліквідації та інших⁴⁰⁵.

Інформація, що відтворюється в документах про вищу освіту, та обліку документів про вищу освіту, виготовляється вищим навчальним закладом (відокремленим структурним підрозділом) за заявою особи, на ім'я якої було видано документ про вищу освіту, що подається нею особисто або через уповноваженого представника до вищого навчального закладу (відокремленого структурного підрозділу), що видав документ про освіту⁴⁰⁶. У випадку реорганізації вищого навчального закладу, що видав документ, шляхом приєднання, злиття чи ліквідації, заява подається його правонаступнику; при відсутності правонаступника вищого навчального закладу та у випадку, коли вищий навчальний заклад не проводить освітню діяльність (анульовано ліцензію на здійснення освітньої діяльності, вищий навчальний заклад не переміщений з тимчасово окупованої території України або з населеного пункту, визначеного Переліком населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, заява подається до Міністерства освіти і науки України, яке визначає вищий навчальний заклад,

⁴⁰⁵ Порядок замовлення на створення інформації, що відтворюється в документах про вищу освіту, та обліку документів про вищу освіту в Єдиній державній електронній базі з питань освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.03.2015 р. №249. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0494-15>

⁴⁰⁶ Ibid.

що видає особі дублікат документа про вищу освіту та додаток до нього⁴⁰⁷. Отже, можна з впевненістю стверджувати, що для внутрішньо переміщених осіб створені умови, які дозволять їм отримати допомогу по безробіттю або працевлаштуватися.

Проте може виникнути ситуація, коли їх отримання для внутрішньо переміщених осіб взагалі стане неможливим. Тому страховий стаж відповідно до ч. 2 ст. 21 Закону буде обчислений тільки за даними персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування⁴⁰⁸.

Такі науковці, як О.Я. Рогач і М.В. Меджул, пропонують законодавчо закріпити за органами державної влади та місцевого самоврядування обов'язку щодо надання внутрішньо переміщеним особам на їх прохання допомоги в отриманні документів, необхідних для відновлення трудового та страхового стажу⁴⁰⁹.

Важливо зазначити, що право на допомогу по безробіттю внутрішньо переміщеним особам-безробітним зберігається в разі настання перерви страхового стажу з поважних причин. Такими ч. 1 ст. 21 Закону називає періоди зайнятості на тимчасово окупованій території України чи в районах проведення антитерористичної операції, заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, якщо протягом місяця після закінчення цієї перерви особа зареєструвалась в установленому порядку в державній службі зайнятості як безробітна⁴¹⁰. Проте періоди зайнятості на тимчасово окупованій території України чи в районах проведення антитерористичної операції, заходів із забезпечення національної

⁴⁰⁷ Ibid.

⁴⁰⁸ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закону України від 02.03.2000 р. №1533-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14/page2>

⁴⁰⁹ Рогач О.Я., Меджул М.В. Здійснення трудових прав внутрішньо переміщеними особами. *Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти* / [С.Б. Булеца, О.І. Когляр, Я.В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: О.Я. Рогача; М.В. Савчина; М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 255.

⁴¹⁰ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закону України від 02.03.2000 р. №1533-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14/page2>

безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації не будуть зараховуватися до стажу, набутого особою до 14 лютого 2014 року. Оскільки, згідно з ч. 2 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» «діяльність будь-яких органів, їх посадових та службових осіб на тимчасово окупованій території, вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом»⁴¹¹. Якщо особа перебуває в таких трудових правовідносинах, то за неї не сплачуються страхові внески на обов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття згідно із законодавством.

Створення доступних умов для припинення самозайнятості внутрішньо переміщених осіб неабияк впливає на реалізацію ними права на отримання матеріальної допомоги на випадок безробіття або інших соціальних послуг. Порядок створення та припинення самозайнятості особи здійснюється відповідно до Податкового кодексу України, Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» й інших нормативно-правових актів. Відповідно до пункту 14.1.226 Податкового кодексу України «самозайнятою особою є платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності»⁴¹². Згідно із ч. 1 ст. 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» фізичні особи, які забезпечують себе роботою самостійно, є платниками єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування⁴¹³, що свідчить про те, що, за умови отримання статусу внутрішньо переміщеної

⁴¹¹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. №1207-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>

⁴¹² Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 р. №2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page5>

⁴¹³ Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>

особи-безробітного в разі припинення самозайнятості період, протягом якого ця особа здійснювала таку діяльність, буде зараховано до страхового стажу. У разі припинення самозайнятості на тимчасово окупованій території Донецької або Луганської областей, Автономної Республіки Крим, до страхового стажу буде зарахований тільки той час роботи (кількість років), протягом якого самозайнята особа здійснювала сплату єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Актуальним для самозайнятої внутрішньо переміщеної особи є питання механізму припинення такої діяльності, бо визначений загальний механізм в умовах вимушеного переміщення є доволі складним. Саме тому для припинення самозайнятості внутрішньо переміщеної особи законодавцем передбачено спрощену процедуру. Так, відповідно до ч. 5 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» «внутрішньо переміщена особа може припинити самозайнятість за її заявою, на підставі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб і за спрощеною процедурою (без вимог, що застосовуються за звичайної процедури) за місцем проживання такої особи у відповідному територіальному органі державної виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції)»⁴¹⁴. Крім того, за спрощеною процедурою, за заявою, на підставі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб та за місцем її проживання у відповідному територіальному органі, уповноваженому здійснювати державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, здійснюється реєстрація внутрішньо переміщеної особи-юридичної особи (за умов її входження до складу засновників такої юридичної особи) або реєстрація такою внутрішньо переміщеною особою-фізичною особою-підприємця⁴¹⁵. Викладене дозволяє стверджувати, що передбачення спеціального порядку припинення самозайнятості внутрішньо переміщеної

⁴¹⁴ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>

⁴¹⁵ Ibid.

особи, спрощеної процедури реєстрації внутрішньо переміщеної особи-юридичної особи або реєстрації такою внутрішньо переміщеною особою-фізичної особи-підприємця є спеціальним правом, передбаченим для внутрішньо переміщених осіб у сфері їх соціального захисту.

Стимулювання самозайнятості населення відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону України «Про зайнятість населення» (далі – Закон) здійснюється шляхом «надання органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, безоплатних індивідуальних й групових консультацій з питань організації та провадження підприємницької діяльності, безробітним з числа застрахованих осіб, які виявили бажання провадити підприємницьку діяльність, виплачується допомога по безробіттю одноразово для організації такої діяльності; суб'єктам малого підприємництва, які працевлаштовують безробітних строком не менше ніж на два роки за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, на нові робочі місця в пріоритетних видах економічної діяльності, щомісяця компенсуються фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу за місяць, за який він сплачений»⁴¹⁶. Для внутрішньо переміщених осіб, які припинили самозайнятість у зв'язку з вимушеним переміщенням, мають статус безробітної або не працевлаштовані без набуття такого статусу доцільним, на нашу думку, буде запровадити систему мікрокредитів для відкриття власної справи, що сприятиме реалізації внутрішньо переміщеною особою права на вибір місця, виду діяльності та роду занять, як це визначено ст. 6 Закону.

Окрему ланку у сфері гарантій при реалізації внутрішньо переміщеною особою права на працю та сприяння зайнятості займають питання перенавчання, перекваліфікації, підвищення кваліфікації внутрішньо

⁴¹⁶ Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. №5067-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

переміщених осіб. Його важливість обумовлена передусім тим, що за відсутності роботи, згідно із кваліфікацією або наявності бажання отримати нову спеціальність, громадяни загалом та внутрішньо переміщені особи зокрема мають змогу пройти професійне навчання за доступних умов. Положенням ст. 8 Закону України «Про зайнятість населення» за особою закріплюється право на профнавчання, що здійснюється шляхом: первинної професійної підготовки; перепідготовки; спеціалізації і підвищення кваліфікації; стажування у професійно-технічних, вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти; на робочих місцях на виробництві чи у сфері послуг⁴¹⁷. І внутрішньо переміщені особи не є винятком. Для кращого розуміння цього питання варто провести розмежовування за суб'єктом, що отримує послуги у сфері профнавчання. Такими є: (1) внутрішньо переміщені особи, які не перебувають на обліку у центрі зайнятості як такі, що шукають підходящу роботу, але потребують профнавчання; (2) внутрішньо переміщені особи, які мають статус безробітного і потребують профнавчання. Для цієї категорії громадян, відповідно до ст. 9 Закону передбачено надання безоплатних соціальних послуг, передусім, інформаційно-консультаційних та профорієнтаційних, професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації з урахуванням попиту на ринку праці⁴¹⁸. Згідно зі ст. 5-1 Кодексу законів про працю України працездатним безробітним громадянам, які постійно проживають на території України, гарантується безплатне навчання новим професіям, перепідготовку в навчальних закладах або у системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії⁴¹⁹. Отже, це дозволяє констатувати, що для внутрішньо переміщених осіб немає спеціальних умов при проходженні профнавчання.

⁴¹⁷ Ibid.

⁴¹⁸ Ibid.

⁴¹⁹ Кодекс законів про працю України: Затв. Законом від 10.12.1971 р. №322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

Для внутрішньо переміщених осіб, які не перебувають на обліку у центрі зайнятості як такі, що шукають підходящу роботу, але потребують профнавчання, таке можливе відповідно до ст. 6 Закону України «Про професійний розвиток працівників» шляхом його проходження безпосередньо у роботодавця або на договірній основі у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, на підприємствах, в установах або організаціях⁴²⁰.

Таким чином, викладене дозволяє сформулювати власне визначення внутрішньо переміщеної особи-безробітної. *Внутрішньо переміщеною особою-безробітним є особа, що, перебуваючи в статусі внутрішньо переміщеної особи, набула статусу безробітного, у тому числі шляхом перереєстрації, відповідно до вимог законодавства про зайнятість та реалізує права у сфері соціального захисту безробітних.*

3.3 Право на грошову допомогу внутрішньо переміщеним особам

Державне соціальне забезпечення є формою соціального забезпечення окремих категорій осіб, яке визначає соціальну орієнтованість державної політики.

За визначенням, наданим Б. І. Сташків, «державне соціальне забезпечення – це організаційно-правова форма соціального забезпечення певних груп населення за рахунок бюджетних коштів у випадках і на умовах, передбачених законодавцем»⁴²¹. Складовими цієї форми науковець називає: 1) державне пенсійне забезпечення; 2) державну соціальну допомогу; 3) державне соціальне обслуговування; 4) заходи соціальної підтримки⁴²².

Державна соціальна допомога – це встановлена законодавством безповоротна грошова виплата, яка надається громадянам за певних обставин

⁴²⁰ Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. №5067-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

⁴²¹ Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навчальний посібник. Чернігів : ПАТ ПБК “Десна”, 2016. С. 79.

⁴²² Ibid.

та у розмірах, визначених за рахунок Державного або місцевого бюджетів⁴²³. Підставою для набуття права на певні види державної соціальної допомоги є соціальні ризики, оскільки саме їх настання призводить до тих негативних наслідків, зокрема втрат фізичного та/ або матеріального характеру, які не можуть бути подолані людиною самотійно і потребують додаткової допомоги з боку держави. Найбільш розповсюдженими видами державних соціальних допомог є:

- державні соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю;
- допомоги малозабезпеченим; допомоги дітям — особам з інвалідністю та особам з інвалідністю з дитинства;
- допомоги на догляд за особами з інвалідністю внаслідок психічного захворювання; державні допомоги родинам з дітьми;
- допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- державна допомога на поховання; грошова допомога особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, та особам, яким надано тимчасовий захист; інші види допомог⁴²⁴.

Погоджуючись ж думкою В. Я. Бурака, державна соціальна допомога надається «з метою матеріальної підтримки осіб, доходи яких є нижчими від прожиткового рівня, або частково компенсують витрати, що їх понесла особа у зв'язку з настанням соціального ризику чи необхідністю оплати комунальних послуг»⁴²⁵. Науковець виділяє такі ознаки державної допомоги:

- аліментарний характер, оскільки призначаються безоплатно і не пов'язані з трудовою діяльністю особи чи сплати нею страхових внесків;
- основним джерелом їх виплати є кошти Державного чи місцевого бюджетів, які надходять переважно у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів;

⁴²³ Право соціального забезпечення в Україні: підручник/ О.М. Ярошенко, Г.О. Барабаш, Н.М. Вапнярчук та ін.; за ред. О.М. Ярошенка. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. С. 377.

⁴²⁴ Бурак В.Я. Право соціального забезпечення України : підр./ред. П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук. Київ: Ін.Юре, 2014. С. 373.

⁴²⁵ Ibid.

- перелік категорій осіб, які мають право на такі допомоги, визначається законами України;
- надаються з метою матеріальної підтримки малозабезпечених або для компенсації (часткової чи повної) витрат, які понесені у зв'язку із настанням соціального ризику;
- розмір допомог, як правило, співвідноситься з величиною прожиткового мінімуму або з гарантованим рівнем забезпечення такого мінімуму;
- їх призначення має адресний характер⁴²⁶.

Дійсно, різноманітність соціальних ризиків, які можуть виникнути протягом життя людини, зумовлює появу нових видів державних соціальних допомог. Саме таким можна назвати щомісячну адресну допомогу внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг (далі – грошова допомога). Варто зазначити, що такий вид державних соціальних допомог є новим для права соціального забезпечення і, на сьогодні, передбачений виключно для внутрішньо переміщених осіб.

Збройна агресія Російської Федерації, тимчасова окупація Автономної Республіки Крим й окремих районів Луганської і Донецької областей є тим соціальним ризиком, який чинить негативний вплив та спричиняє настання соціально небезпечних наслідків для осіб, що проживають на зазначених територіях. Такими є позбавлення роботи, і як наслідок, всього або частини заробітку, позбавлення житла (знищення, пошкодження або його залишення через небезпеку для життя та здоров'я), втрата, пошкодження документів, що позбавляють або на тривалий час призупиняють отримання щомісячних виплат, соціальних допомог тощо. Безперечно, за таких умов внутрішньо переміщені особи потребують додаткової державної соціальної допомоги, і виплата грошової допомоги є важливою і конче необхідною.

⁴²⁶ Ibid.

У науковій літературі з права соціального забезпечення, зокрема М. Л. Захаровим висловлюється позиція, що державні допомоги надаються лише для підтримки малозабезпечених⁴²⁷. З такою думкою не можна погодитися, оскільки право на отримання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, відповідно до змісту Постанови Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» мають не тільки малозабезпечені з числа внутрішньо переміщених осіб, а й інші внутрішньо переміщені особи, що зазнали втрат у зв'язку із настанням соціального ризику.

Дійсно, грошова допомога призначається для внутрішньо переміщених осіб безоплатно, її призначення не пов'язано з попередньою трудовою діяльністю особи чи із сплатою страхових внесків. Особливістю грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам є те, що її призначення та строковість залежить від наявності статусу внутрішньо переміщеної особи, матеріального становища та працевлаштування (для працездатної категорії внутрішньо переміщених осіб), не може призначатися повторно. З цього можна зробити висновок, що вона не є безстроковою. Може бути як одноразовою, так і систематичною. Джерелом їх виплати, згідно із Постановою є «кошти резервного фонду державного бюджету та коштів, що надходять до державного бюджету як благодійна або міжнародна допомога»⁴²⁸.

Перелік категорій внутрішньо переміщених осіб, які мають право на таку допомоги, визначається відповідною постановою Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-

⁴²⁷ Захаров М.Л. Право социального обеспечения России / М.Л.Захаров, С.Г. Тучкова. М.: БЕК, 2001. С. 444.

⁴²⁸ Порядок надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів від 01.10.2014 р. №505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

комунальних послуг». Грошова допомога має адресний характер, її розмір співвідноситься з величиною прожиткового мінімуму тільки для внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю.

Внутрішньо переміщена особа є спеціальним суб'єктом в праві соціального забезпечення, реалізація прав якої можлива за умови наявності галузевого правового статусу, правоздатності та дієздатності.

Суб'єктами права на грошову допомогу, відповідно до п. 2 Порядку надання «щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг (далі – Порядок) є:

1) внутрішньо переміщені особи, які перемістилися з тимчасово окупованої території України, населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населених пунктів, розташованих на лінії зіткнення, відповідно до Переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження;

2) внутрішньо переміщені особи, житло яких зруйновано або стало непридатним для проживання внаслідок проведення антитерористичної операції або заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації;

3) діти внутрішньо переміщених осіб, які народилися після дати початку проведення антитерористичної операції, тимчасової окупації або заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та взяті на облік у структурних підрозділах з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві

держадміністрацій, виконавчих органах з питань соціального захисту населення міських, районних у містах рад»⁴²⁹.

Суб'єктами, що сприяють та забезпечують реалізацію внутрішньо переміщеними особами цього права є: Міністерство соціальної політики України, структурні підрозділи з питань соціального захисту населення обласних, Київської міської держадміністрацій, публічне акціонерне товариство «Державний ощадний банк України»⁴³⁰. Так, відповідно до п. 3-1 постанови Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» публічне акціонерне товариство «Державний ощадний банк України» «визначено уповноваженим банком, який відкриває та обслуговує поточні рахунки, на які зараховується грошова допомога, а також який приймає документи, необхідні для призначення грошової допомоги у разі відкриття поточного рахунка (у тому числі у разі призначення грошової допомоги на наступний шестимісячний строк, якщо виплата грошової допомоги раніше не здійснювалася через установи уповноваженого банку)»⁴³¹.

Відповідно до п. 10 Порядку, уповноважені органи мають право «перевіряти обґрунтованість видачі та достовірність документів, поданих для призначення грошової допомоги, а також здійснювати запити та безоплатно отримувати відомості від підприємств, установ та організацій усіх форм власності, необхідні для призначення грошової допомоги та контролю за правильністю її надання»⁴³².

Переміщена особа набуває статусу внутрішньо переміщеної особи з моменту взяття на облік і реєстрації в Єдиній інформаційній бази даних про

⁴²⁹ Порядок надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. №505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

⁴³⁰ Ibid.

⁴³¹ Ibid.

⁴³² Ibid.

внутрішньо переміщених осіб, відповідно до ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»⁴³³ (особливості набуття статусу внутрішньо переміщеної особи було викладено вище Розділ 3, підрозділ 3.1). Тобто, з отриманням статусу, внутрішньо переміщена особа має право на такий вид соціального забезпечення, як щомісячна адресна допомога для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг. Для реалізації внутрішньо переміщеною особою права на цю грошову допомогу, згідно з абз. 3 п. 5 Порядку необхідною є інформація про: «zareєстроване та фактичне місце проживання (перебування) внутрішньо переміщеної особи; наявність у будь-якого із членів сім'ї у власності житлового приміщення/частини житлового приміщення, розташованого в інших регіонах, ніж тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі, населені пункти, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населені пункти, що розташовані на лінії зіткнення; наявність житлового приміщення, яке зруйновано або стало непридатним для проживання внаслідок проведення антитерористичної операції, або заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації; наявність у будь-якого з членів сім'ї на депозитному банківському рахунку (рахунках) коштів у розмірі, що перевищує 25-кратний розмір прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб; місце роботи осіб працездатного віку та час, з якого особа там працює; наявність у будь-якого з членів сім'ї інвалідності із зазначенням групи інвалідності»⁴³⁴.

До обов'язку внутрішньо переміщених осіб працездатного віку, яким призначено грошову допомогу, відносять інформування у триденний строк структурних підрозділів з питань соціального захисту населення обласних,

⁴³³ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>

⁴³⁴ Порядок надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання: постанова Кабінету Міністрів від 01.10.2014 р. №505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

Київської міської держадміністрацій про факт працевлаштування або перебування на обліку як безробітних⁴³⁵ (абз. 3 п. 7 Порядку). Бо саме від цієї інформації залежить строк отримання грошової допомоги внутрішньо переміщеною особою.

Необхідним елементом правосуб'єктності суб'єкта в праві соціального забезпечення є її дієздатність. Відповідно до абз. 2 п. 2 Порядку грошова допомога може надаватися внутрішньо переміщеним особам з інвалідністю, їх дітям, дітям з інвалідністю та особам, що здійснюють за ними догляд за рішенням комісій з питань призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам, утворених районними, районними у м. Києві та Севастополі держадміністраціями, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі утворення) рад⁴³⁶. Тобто такий вид соціального захисту, як грошова допомога, може отримати дієздатна, з обмеженою дієздатністю або недієздатна внутрішньо переміщена особа.

Грошова допомога для «дитини, яка переміщується з тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим, населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення, без супроводу батьків або осіб, які їх замінюють, виплачується їй за зверненням: баби, діда, повнолітніх сестри, брата, мачухи, вітчима, які безпосередньо здійснюють догляд за дитиною без спеціальних на те повноважень; інших осіб, яким батьки передали дитину на виховання, у разі надання заяви батьків щодо отримання такої допомоги, справжність підпису на якій має бути засвідчена нотаріально; служби у справах дітей, якщо догляд за дитиною, яка залишилася без батьківського піклування, тимчасово здійснюється родичами або іншими особами (сусідами, знайомими), з якими у неї на момент залишення без батьківського піклування склалися

⁴³⁵ Ibid.

⁴³⁶ Ibid.

близькі стосунки, за рішенням служби у справах дітей»⁴³⁷. Неповнолітній дитині надано право звернення за призначенням грошової допомоги самостійно⁴³⁸.

Згідно з п. 3 Порядку призначається на сім'ю та виплачується одному з її членів за умови надання письмової згоди у довільній формі про виплату йому грошової допомоги від інших членів сім'ї⁴³⁹. Таким чином, внутрішньо переміщена особа є як індивідуальним суб'єктом права на цей вид соціального забезпечення, так охоплюватися таким суб'єктом, як сім'я.

Важливо зазначити, що відповідно до зазначеного Порядку «розмір отриманої грошової допомоги не враховується під час обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги, що надаються відповідно до законодавства, а також не включається до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу відповідно до підпункту 165.1.1 пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України»⁴⁴⁰.

Водночас, законодавцем визначені вичерпні умови, за наявності яких грошова допомога не призначається. Відповідно до п. 6 Порядку такими умовами є: «наявність у будь-кого із членів сім'ї (крім сімей, до складу яких входять військовослужбовці з числа внутрішньо переміщених осіб, які захищають незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та беруть безпосередню участь у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації) у власності житлового приміщення/частини житлового приміщення, що розташоване в інших регіонах, ніж тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі, населені пункти, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населені пункти, що розташовані на лінії зіткнення, крім

⁴³⁷ Ibid.

⁴³⁸ Ibid.

⁴³⁹ Ibid.

⁴⁴⁰ Ibid.

житлових приміщень, які непридатні для проживання, що підтверджується відповідним актом технічного стану; наявність у будь-кого з членів сім'ї має на депозитному банківському рахунку (рахунках) кошти у сумі, що перевищує 25-кратний розмір прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб»⁴⁴¹. Погоджуючись із передбаченим, вважаємо, що в цьому проявляється диференційований характер допомоги, коли грошову допомогу отримують найбільш нужденні з числа внутрішньо переміщених осіб.

Грошова допомога не призначається на «члена сім'ї, який перебуває на повному державному утриманні в будинку дитини, дитячому будинку, дитячому будинку-інтернаті, психоневрологічному інтернаті, будинку-інтернаті для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, спеціальному будинку-інтернаті системи соціального захисту населення; який перебуває на повному державному утриманні в школі-інтернаті, закладі спеціалізованої освіти військового (військово-спортивного) профілю; який відбуває покарання в місцях позбавлення волі»⁴⁴².

Відповідно до п. 3-1 постанови Кабінету Міністрів «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» грошова допомога призначається строком на шість місяців, з можливістю продовження на наступний шестимісячний строк та виплачується шляхом перерахування коштів на поточний рахунок, відкритий у публічному акціонерному товаристві «Державний ощадний банк України»⁴⁴³. Для призначення грошової допомоги на наступний шестимісячний строк уповноважений представник сім'ї подає до уповноваженого органу або установи уповноваженого банку (у випадку, передбаченому пунктом 5 цього Порядку) заяву, в якій повідомляє про відсутність змін, що впливають на

⁴⁴¹ Ibid.

⁴⁴² Ibid.

⁴⁴³ Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів від 01.10.2014 р. №505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

призначення грошової допомоги, а також пред'являє довідки про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб усіх членів сім'ї⁴⁴⁴. Якщо у складі сім'ї, якій призначено грошову допомогу, відбулися зміни, розмір грошової допомоги перераховується з місяця, наступного за місяцем виникнення таких змін, за заявою уповноваженого представника сім'ї або інформацією, поданою компетентним органом⁴⁴⁵.

Сума виплат зменшується на 50 % по закінченню 2 місяців, за умови наявності в родині осіб працездатного віку⁴⁴⁶. Виключенням з цього, згідно п. 7 Постанови є «громадяни працездатного віку, які доглядають за дітьми до досягнення ними трирічного віку; громадяни, які доглядають за дітьми, що потребують догляду протягом часу, визначеного у медичному висновку лікарсько-консультативної комісії, але не більш як до досягнення ними шестирічного віку; громадяни, які мають трьох і більше дітей віком до 16 років і доглядають за ними; громадяни, які доглядають за особами з інвалідністю I групи або та дітьми з інвалідністю віком до 18 років, або особами з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, або особами, які досягли 80-річного віку; а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, та студентів денної форми навчання»⁴⁴⁷. На нашу думку, встановлення граничного терміну допомоги є цілком виправданим, адже це може мати мотивувальну функцію з необхідності працевлаштовуватися.

У разі звільнення та подальшого не працевлаштування працездатного члена сім'ї грошова допомога на цього члена сім'ї через два місяці з дня, що настає за днем звільнення, зменшується на 50 відсотків, а через чотири місяці з дня, що настає за днем звільнення, - припиняється⁴⁴⁸.

⁴⁴⁴ Порядок надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання: постанова Кабінету Міністрів від 01.10.2014 р. №505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

⁴⁴⁵ Ibid.

⁴⁴⁶ Ibid.

⁴⁴⁷ Ibid.

⁴⁴⁸ Ibid.

Крім того, законодавцем передбачені підстави припинення виплати грошової допомоги. Такими, зокрема, є подання уповноваженим представником сім'ї заяви про припинення виплати грошової допомоги; надання інформації державної служби зайнятості про те, що працездатні члени сім'ї протягом чотирьох місяців не працевлаштувалися за сприянням державної служби зайнятості або перебувають в трудових відносинах з роботодавцями на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим, в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населених пунктах, що розташовані на лінії зіткнення, але фактично не працюють; зняття з обліку внутрішньо переміщеної особи; смерті внутрішньо переміщеної особи⁴⁴⁹. Доречним буде зауважити, що особам, яким виплату грошової допомоги було припинено згідно із зазначеними підставами, грошова допомога не призначається, крім осіб, які після припинення виплати грошової допомоги втратили працездатність⁴⁵⁰.

Розмір грошових виплат, відповідно до п. 3 Порядку становить: «для непрацездатних осіб та дітей - 1000 грн. на одну особу; для осіб з інвалідністю I групи та дітей з інвалідністю - 130 відсотків прожиткового мінімуму; для осіб з інвалідністю II групи - 115 відсотків; для осіб з інвалідністю III групи - прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність; для працездатних – 442 грн.; загальна сума виплат не повинна перевищувати 3000 грн. або 3400 грн., якщо до складу сім'ї входять особи з інвалідністю або діти з інвалідністю, до 5000 грн. для багатодітних родин»⁴⁵¹. Незаперечним є факт, що в умовах раптової зміни місця проживання, зазначених сум недостатньо не тільки для забезпечення життєдіяльності людини, а й для задоволення першочергових потреб внутрішньо переміщеної особи. Тому вважаємо, що розмір грошової допомоги для працездатних категорій осіб має дорівнювати прожитковому

⁴⁴⁹ Ibid.

⁴⁵⁰ Ibid.

⁴⁵¹ Ibid.

мінімуму, це дозволить покращити матеріальне становище внутрішньо переміщеної особи та матиме мотивувальну основу для скорішого працевлаштування, бо строк виплат для цієї категорії внутрішньо переміщених осіб є обмеженим.

Так, за даними дослідження потреб та стану забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні, проведеного Міжнародною Організацією з міграції у травні 2017 р., було встановлено, що середній дохід внутрішньо переміщеної особи в місяць складає приблизно 1990 грн. (75 дол. США, 70 Євро), що дорівнює приблизно 2,5 дол. або 2,3 євро в день⁴⁵², а цінова політика є значно вищою, ніж передбачені суми. Зазначено, що рівень середньомісячного доходу на члена сім'ї внутрішньо переміщеної особи значно нижчий, ніж цей показник для середньостатистичної української родини загалом⁴⁵³. Тоді, як ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. передбачено право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя, а також вжиття заходів щодо забезпечення здійснення цього права⁴⁵⁴.

У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне розмір грошової допомоги для дітей та працездатних осіб передбачити на рівні розміру прожиткового мінімуму, враховуючи зміни розміру прожиткового мінімуму на відповідний рік. Так, ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» розмір прожиткового мінімуму дітей віком до 6 років: «з 1 січня 2018 року - 1492 гривні, з 1 липня - 1559 гривень, з 1 грудня - 1626 гривень; дітей віком від 6 до 18 років: з 1 січня 2018 року - 1860 гривень, з 1 липня - 1944 гривні, з 1

⁴⁵² Центр новостей ООН, Украина: внутренние переселенцы живут на 2,5 доллара в день. 16.05. 2017 г. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/591c4e194.html>

⁴⁵³ Ibid.

⁴⁵⁴ Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 16.12.1966 г. №2200 А (XXI). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml

грудня - 2027 гривень; працездатних осіб: з 1 січня 2018 року - 1762 гривні, з 1 липня - 1841 гривня, з 1 грудня - 1921 гривня»⁴⁵⁵.

Подібного змісту нормативний акт та механізм його реалізації існує в Сербській Республіці. Проте різниця полягає у строковості надання такої допомоги, зокрема для внутрішньо переміщених осіб Сербської Республіки вона надається одноразово. Так, відповідно до ст.ст. 4, 5, 6 Правил виплати одноразової грошової допомоги соціально незахищеній категорії, біженцям та переміщеним особам (далі – Правила) право на призначення й отримання такої матеріальної допомоги мають переміщені особи та біженці⁴⁵⁶. Вона призначається згідно з поданої переміщеною особою заяви встановленого зразка, до заяви додаються документальні докази, що підтверджують її статус, фінансовий стан переселенця (родини), стану здоров'я, особисті документи⁴⁵⁷. На підставі проведеної перевірки спеціально створеною Комісією приймається рішення про здійсненні таких нарахувань та виплат або відмові⁴⁵⁸. За Правилами, така грошова допомога може бути призначена та виплачена не більше ніж два рази на рік родині одного заявника⁴⁵⁹.

Враховуючи викладене, можна сформулювати визначення *грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам як адресні систематичні грошові соціальні виплати, призначення яких не пов'язано з попередньою трудовою діяльністю внутрішньо переміщеної особи чи зі сплатою страхових внесків, що надаються з метою матеріальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, які зазнали втрат, понесених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим й окремих районів Луганської і Донецької областей за рахунок коштів резервного фонду*

⁴⁵⁵ Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 р. №2246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

⁴⁵⁶ ПРАВИЛНИК О ДОДЈЕЛИ ЈЕДНОКРАТНЕ НОВЧАНЕ ПОМОЋИ СОЦИЈАЛНО УГРОЖЕНИМ, ИЗБЈЕГЛИМ И РАСЕЉЕНИМ ЛИЦИМА. Регистар Службених гласника. 14.02.2008 ГОДИНЕ. №12-G-434/08. URL: http://sgbl.banjaluka.rs.ba/rsg/klijent/akt.php?id_akt=13747

⁴⁵⁷ Ibid.

⁴⁵⁸ Ibid.

⁴⁵⁹ Ibid.

державного бюджету та коштів, що надходять до державного бюджету як благодійна або міжнародна допомога.

Водночас, варто звернути увагу, що під час здійснення внутрішньо переміщеними особами свого права на цей вид соціального захисту, вони стикаються з проблемами, коли такі виплати призупиняються чи припиняються взагалі. Це призводить до звернення внутрішньо переміщеної особи до суду і відновлення порушеного права в судовому порядку.

Доречним прикладом є постанова Новгородівського міського суду Донецької області від 27 липня 2017 року, справа 239/348/16-а⁴⁶⁰. Оскаржувалися дії Новгородівського міського управління соціального захисту населення Новгородівської міської Ради (далі – Управління) щодо неправомірного припинення ОСОБИ_1 нарахування та виплати щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, передбаченої Постановою Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 01.10.2014 р. №505. Підставою такої відмови було встановлення наявності у власності ОСОБИ_1 частки житлового приміщення, що розташоване в с. Петрівське Ясинуватського району Донецької області, яке не входить до переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення» від 07.11.2014 р. №№1085⁴⁶¹.

Дослідженням судом матеріалів справи та нормативно-правової бази встановлено, що відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України

⁴⁶⁰ Постанова Вишгородського районного суду Київської області від 17.07.2017 р. у справі №363/2332/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67928831>

⁴⁶¹ Ibid.

«Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України» від 02.12.2015 р. №1275 с. Петрівське Ясинуватського району Донецької області відноситься до переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція⁴⁶². Тому дії Управління щодо припинення виплати ОСОБІ_1 щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг визнано неправомірними, а рішення про припинення виплат підлягало скасуванню⁴⁶³. І судові позови такого змісту непоодинокі.

Таким чином, соціальний захист внутрішньо переміщеної особи в Україні являє собою систему організаційних, правових, економічних, фінансових заходів, спрямованих на убезпечення зазначеної особи від негативних наслідків настання соціального ризику (військові дії, окупація чи анексія територій, надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру). Пенсійне забезпечення, соціальний захист на випадок безробіття, грошова допомога є видами соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, реалізація прав на які характеризується певними особливостями.

Внутрішньо переміщеною особою-пенсіонером є внутрішньо переміщена особа, яка має статус пенсіонера, набутий відповідно до норм пенсійного законодавства України, та реалізує право на пенсію шляхом проходження додаткових процедур для підтвердження пенсійної правоздатності та дієздатності як на момент призначення пенсії, так і впродовж її виплати. Внутрішньо переміщена особа-пенсіонер як суб'єкт права соціального забезпечення може реалізувати своє право на пенсійне забезпечення за умови наявності у неї правосуб'єктності. Набуття статусу внутрішньо переміщеної особи має прямий вплив на реалізацію права на пенсію особою, яка

⁴⁶² Ibid.

⁴⁶³ Ibid.

перемістилася з тимчасово окупованих територій Донецької або Луганської областей, Автономної Республіки Крим. Страховий стаж, необхідний для призначення пенсії внутрішньо переміщеним особам-пенсіонерам, залежить від моменту набуття статусу пенсіонера.

Підтримуючи позицію щодо доцільності визначення спеціального порядку контролю за пенсійними виплатами внутрішньо переміщеним особам вважаємо, що питання проходження внутрішньо переміщеними особами-пенсіонерами фізичної ідентифікації в установі публічне акціонерне товариство «Державний ощадний банк України», спрощення механізму реалізації внутрішньо переміщеними особами-пенсіонерами права на пенсію, на нашу думку, варто розширити перелік банківських установ, у яких буде дозволено проходити фізичну ідентифікацію, а не обмежуватися публічним акціонерним товариством «Державний ощадний банк України», як це визначено Постановою Кабінету Міністрів «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам».

Для здійснення внутрішньо переміщеною особою-безробітним права на передбачені законодавством види забезпечення, соціальні послуги у сфері соціального захисту на випадок безробіття, в тому числі заходів із сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб-безробітних, їй необхідно набути статус безробітного, механізм набуття якого для внутрішньо переміщених осіб характеризується певними особливостями. Враховуючи, що потреба у припиненні трудові правовідносини з роботодавцем підприємства, установи, організації за попереднім місцем проживання, може виникати не тільки у внутрішньо переміщеної особи, яка набуває статусу безробітного, запропоновано удосконалити норму частини четвертої ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» зазначивши суб'єктом внутрішньо переміщену особу загалом.

Для внутрішньо переміщених осіб, які припинили самозайнятість у зв'язку з вимушеним переміщенням, мають статус безробітного або не

працевлаштовані без набуття такого статусу, запропоновано запровадити систему мікрокредитів для відкриття власної справи, що сприятиме реалізації внутрішньо переміщеною особою права на вибір місця, виду діяльності та роду занять, як це визначено ст. 6 Закону України «Про зайнятість населення». Страховий стаж і трудовий стаж, необхідний для призначення допомоги по безробіттю внутрішньо переміщеним особам залежить від моменту припинення трудових правовідносини з роботодавцем, що знаходиться на тимчасово окупованій території Донецької або Луганської областей; а для самозайнятих осіб – з моменту припинення самозайнятості на цих територіях.

Внутрішньо переміщеною особою-безробітним є особа, що, перебуваючи в статусі внутрішньо переміщеної особи, набула статусу безробітного, в тому числі шляхом перереєстрації, відповідно до вимог законодавства про зайнятість та реалізує права і виконує обов'язки у сфері соціального захисту безробітних.

Грошовою допомогою внутрішньо переміщеним особам є адресні систематичні грошові соціальні виплати, призначення яких не пов'язано з попередньою трудовою діяльністю внутрішньо переміщеної особи чи зі сплатою страхових внесків, що надаються з метою матеріальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, які зазнали втрат, понесених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим й окремих районів Луганської і Донецької областей за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету та коштів, що надходять до державного бюджету як благодійна або міжнародна допомога.

Щомісячна адресна допомога для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг є видом соціального забезпечення, який передбачений виключно для внутрішньо переміщених осіб. Суб'єктом на цей вид забезпечення може бути дієздатна, з обмеженою дієздатністю або недієздатна внутрішньо переміщена особа. При її призначенні використовується диференційований підхід, що свідчить про те, спрямування забезпечення на найбільш нужденних з числа внутрішньо переміщених осіб.

Водночас, її розмір недостатній, він не дозволяє внутрішньо переміщеним особам облаштуватися на новому місці та задовільнити першочергові потреби. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне розмір грошової допомоги для дітей та працездатних осіб передбачити на рівні розміру прожиткового мінімуму, враховуючи зміни розміру прожиткового мінімуму на відповідний рік.

ВИСНОВКИ

У Висновках викладено найбільш важливі теоретичні положення дисертаційного дослідження, зокрема:

1. Внутрішньо переміщена особа - це фізична особа, яка внаслідок обставин об'єктивного характеру, спричинених військовими діями, окупацією чи анексією території, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, змінила своє місце проживання в межах державно визнаних кордонів та набула відповідного правового статусу згідно із законодавством.

2. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення – це правоздатна фізична особа, яка внаслідок свого галузевого правового статусу виступає носієм відповідних прав та обов'язків, передбачених загальним та спеціальним законодавством. Для внутрішньо переміщеної особи як спеціального суб'єкта права соціального забезпечення чинним законодавством України передбачені особливості у реалізації нею прав на пенсійне забезпечення, соціальний захист на випадок безробіття, грошову допомогу, медичну допомогу

3. Наявність статусу внутрішньо переміщеної особи зумовлює реалізацію нею передбачених законодавством спеціальних прав, які не можуть бути безстроковими або надаватися довічно. Необхідно доповнити статтю 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» додатковою підставою скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб (припинення статусу внутрішньо переміщеної особи) після реалізації нею комплексу спеціальних прав.

4. Тимчасова окупація Автономної Республіки Крим й окремих районів Луганської і Донецької областей, що спричинила внутрішнє

переміщення осіб, є соціальним ризиком, від несприятливих наслідків якого чинним законодавством України передбачені заходи соціального захисту.

5. Соціальний захист внутрішньо переміщеної особи – це система організаційних, правових, економічних, фінансових заходів, спрямованих на убезпечення зазначеної особи від негативних наслідків настання соціального ризику (військові дії, окупація чи анексія територій, надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру).

6. Захист внутрішньо переміщених осіб включає в себе: 1) внутрішньодержавний захист внутрішньо переміщених осіб, який здійснюється державою шляхом створення окремих органів або наділення додатковою компетенцією вже існуючих, прийняттям спеціальних нормативно-правових актів у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб; 2) міжнародний захист внутрішньо переміщених осіб, що здійснюється міжнародними організаціями шляхом схвалення актів у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб як універсальної дії, так і стосовно окремих держав.

7. У цей час ключовим міжнародно-правовим актом у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб є Керівні принципи з питань переміщення осіб усередині країни, видані комісією ООН з прав людини від 11 лютого 1998 року. Чинне законодавство України загалом відповідає положенням Керівних принципів з питань переміщення осіб усередині країни. Водночас потребує закріплення у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» за внутрішньо переміщеною особою окремого права на відновлення документів як невід’ємної складової для здійснення нею прав у сфері соціального захисту.

8. Заслужовує на увагу законодавчий досвід таких зарубіжних країн, як Грузія, Азербайджанська Республіка, Сербська Республіка у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Йдеться про використання бальної системи оцінки потреб внутрішньо переміщених осіб при наданні грошової

допомоги, розширення цільових державних програм, запровадження тимчасових податкових пільг для роботодавців, які працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб (Грузія); покладення на державні органи обов'язку надання всіх необхідних для внутрішньо переміщеної особи документів, а також сприяння у їх видачі або заміні при втраті чи пошкодженні внаслідок переміщення (Сербська Республіка).

9. Внутрішньо переміщеною особою-пенсіонером є внутрішньо переміщена особа, яка має статус пенсіонера, набутий відповідно до норм пенсійного законодавства України, та реалізує право на пенсію шляхом проходження додаткових процедур для підтвердження пенсійної правоздатності та дієздатності як на момент призначення пенсії, так і впродовж її виплати. Набуття статусу внутрішньо переміщеної особи має прямий вплив на реалізацію права на пенсію особою, яка перемістилася з тимчасово окупованих територій Донецької або Луганської областей, Автономної Республіки Крим. Страховий стаж, необхідний для призначення пенсії внутрішньо переміщеним особам-пенсіонерам, залежить від моменту набуття статусу пенсіонера. Для спрощення механізму реалізації внутрішньо переміщеними особами-пенсіонерами права на пенсію, запропоновано розширити перелік банківських установ, у яких буде дозволено проходити систематичну фізичну ідентифікацію.

10. Внутрішньо переміщеною особою-безробітним є особа, що, перебуваючи в статусі внутрішньо переміщеної особи, набула статусу безробітного, в тому числі шляхом перереєстрації, відповідно до вимог законодавства про зайнятість та реалізує права і виконує обов'язки у сфері соціального захисту безробітних. Страховий стаж і трудовий стаж, необхідний для призначення допомоги по безробіттю внутрішньо переміщеним особам залежить від моменту припинення трудових правовідносини з роботодавцем, що знаходиться на тимчасово окупованій території Донецької або Луганської областей; а для самозайнятих осіб – з моменту припинення самозайнятості на

цих територіях. Для внутрішньо переміщених осіб, які набувають статусу безробітного, створено спеціальний механізм припинення таких трудових правовідносини у випадку неможливості продовжувати роботу. Видається необхідним поширити спеціальний механізм набуття статусу внутрішньо переміщеної особи-безробітного на всіх осіб, які бажають набутти статусу внутрішньо переміщеної особи для реалізації прав на працю, пенсійне забезпечення, грошову допомогу, але не мають можливості припинити трудові правовідносини та отримати трудову книжку.

11. Суб'єктами отримання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, у праві соціального забезпечення є виключно внутрішньо переміщені особи. Суб'єктом права на грошову допомогу є індивідуальна внутрішньо переміщена особа (дієздатна, з обмеженою дієздатністю або недієздатна), водночас виплати призначаються на сім'ю. Здійснення права внутрішньо переміщеною особою на такий вид соціального забезпечення залежить від комплексу умов майнового характеру, що свідчить про диференційований підхід розподілу грошової допомоги. Обґрунтована необхідність збільшення розміру грошової допомоги дітям та працездатним особам зі статусом внутрішньо переміщених осіб до розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом про державний бюджет України на відповідний рік.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Court of Human Rights. CASE OF TSEZAR AND OTHERS v. UKRAINE. 13 February 2018. STRASBOURG. (Applications nos. 73590/14, 73593/14, 73820/14, 4635/15, 5200/15, 5206/15 and 7289/15) URL: [//hudoc.echr.coe.int/eng#{«documentcollectionid2»:\[«GRANDCHAMBER»,»CHAMBER»\],»itemid»:\[«001-180845»\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{«documentcollectionid2»:[«GRANDCHAMBER»,»CHAMBER»],»itemid»:[«001-180845»]})
2. International Court of Justice. Legal Consequences for states of the continued presence of SOUTH AFRICA IN NAMIBIA (SOUTH WEST AFRICA). 21 June 1971. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf>
3. European Court of Human Rights. CASE OF LOIZIDOU v. TURKEY, 18 December 1996. STRASBOURG. (Application no. 15318/89). URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/001-58007.pdf>
4. European Court of Human Rights. CASE OF CYPRUS V. TURKEY 10 May 2001 (Application no. 25781/94) URL: <https://rm.coe.int/16806b5964>
5. European Court of Human Rights. CASE OF MOZER v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND RUSSIA 23 February 2016. (Application no. 11138/10). URL: <https://rm.coe.int/16806b5928>
6. Non-Food Items (NFI) UNHCR. Ukraine. The UN Refugee Agency. URL: <http://www.unhcr.org/ua/en/nfi>
7. Protection UNHCR. Ukraine. The UN Refugee Agency. URL: <http://www.unhcr.org/ua/en/protection>
8. Shelter UNHCR. Ukraine. The UN Refugee Agency. URL: <http://www.unhcr.org/ua/en/shelter>
9. საქართველოს კანონი იძულებით გადაადგილებულ პირთა-დევნობა შესახებ. თბილისი, 1996 წლის 28 ივნისი. N 335-III. URL: http://abkhazia.gov.ge/files/sam_resurs/idp.pdf.

10. ქ. თბილისი სოციალური დახმარების საქართველოს მთავრობის დადგენილება №145 2006 წლის 28 ივლისი. URL: ssa.gov.ge/files//2014/Sajaro/6/1/03/21.03.2014_04.doc

11. იძულებით გადაადგილებულ პირთა – დევნილთა მიმართ სახელმწიფო სტრატეგია: საქართველოს მთავრობის განკარგულება #47 2007 წლის 2 თებერვალი ქ. თბილისი. URL: <http://scara.gov.ge/ru/-/-/61-idzulebith-gadaadgilebul-pirtha-devniltha-mimarth-sakhelmtsifo-strategia.html>

12. იძულებით გადაადგილებულ პირთა - დევნილთა მიმართ 2015-2016 წლებში სახელმწიფო სტრატეგიის განხორციელების სამოქმედო გეგმა. 2015 წლის 4 თებერვალი ქ. თბილისი. №127. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2726014>

13. Azərbaycan Respublikasında qaçqınların və məcburi köçkünlərin vəziyyəti, sosial təminatı və mövcud problemləri haqqında. Qaçqınlar və məcburi köçkünlər. Son yenilənmə tarixi: 10.02.2016. URL: <http://www.mfa.gov.az/content/117>

14. Respective Measures Taken by Haydar Aliyev Foundation. STATE COMMITTEE FOR AFFAIRS OF REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN. URL: <http://www.refugees-idps-committee.gov.az/en/index.html>

15. Qaçqınların və məcburi köçkünlərin statusu haqqında: AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU. 29.09.1992 p. №311. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/7750>

16. Qaçqınların və məcburi köçkünlərin məsələləri ilə bağlı tədbirlər haqqında: AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI NAZİRLƏR KABİNETİNİN QƏRARI. 15.01.1993 p. №32. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/12396>

17. Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında: AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU. 21.05.1999 p. №668. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/4757>

18. Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər olan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında: Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 21.05.1999 p. №669. URL: http://www.maliyye.gov.az/sites/default/files/store/13/sehiyye_qanun_5.doc

19. Məcburi köçkün ailələrinin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılmasına dair əlavə tədbirlər haqqında: AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN SƏRƏNCAMI. 21.02.2011 p. №1346. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/21335>

20. Azərbaycan Respublikasında qaçqınların və məcburi köçkünlərin vəziyyəti, sosial təminatı və mövcud problemləri haqqında. Qaçqınlar və məcburi köçkünlər. 10.02.2016 p. URL: <http://www.mfa.gov.az/content/117>

21. С Т Р А Т Е Г И Ј У ЗА УПРАВЉАЊЕ МИГРАЦИЈАМА. Службени гласник Република Србија. 23.07.2009 ГОДИНЕ. №019-4685/2009. URL: http://migracije.org/files/Strategija_za_upravljanje_migracijama.doc

22. ZAKON O RASELJENIM LICIMA, POVRATNICIMA I IZBJEGLICAMA U REPUBLICI SRPSKOJ. 06.04.2005. ГОДИНЕ №42/05. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/Bosnia_LawDisplacedReturneesRefugees_Srpska_2005_Bos.pdf

23. ЗАКОН О СОЦИЈАЛНОМ СТАНОВАЊУ. 11.09. 2009 ГОДИНЕ. №72/09. URL: http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/Komunalna/Zakon_o_socijalnom_stanovanju.docx

24. ZAKON O FINANSIJSKOJ PODRŠCI PORODICI SA DECOM. 01.07.2018. ГОДИНЕ №50/2018. URL: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-finansijskoj-podrsci-porodici-sa-decom.html>

25. ПРАВИЛНИК О ДОДЈЕЛИ ЈЕДНОКРАТНЕ НОВЧАНЕ ПОМОЋИ СОЦИЈАЛНО УГРОЖЕНИМ, ИЗБЈЕГЛИМ И РАСЕЉЕНИМ ЛИЦИМА. Регистар Службених гласника. 14.02.2008 ГОДИНЕ. №12-G-434/08. URL: http://sgbl.banjaluka.rs.ba/rsg/klijent/akt.php?id_akt=13747

26. Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica. Beograd, april 2002. ГОДИНЕ. URL:

[http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/strategije/Nacionalna strategija - izbegla i interno raseljena lica.pdf](http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/strategije/Nacionalna_strategija_-_izbegla_i_interno_raseljena_lica.pdf)

27. НАЦИОНАЛНУ СТРАТЕГИЈУ ЗА РЕШАВАЊЕ ПИТАЊА ИЗБЕГЛИЦА И ИНТЕРНО РАСЕЉЕНИХ ЛИЦА ЗА ПЕРИОД ОД 2011. ДО 2014. ГОДИНЕ. URL: <http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Nacionalna%20strategija%20za%20resavanje%20pitanja%20izbeglica%20i%20interno%20raseljenih%20lica%2C%202011-2014.pdf>

28. НАЦИОНАЛНУ СТРАТЕГИЈУ ЗА РЕШАВАЊЕ ПИТАЊА ИЗБЕГЛИЦА И ИНТЕРНО РАСЕЉЕНИХ ЛИЦА ЗА ПЕРИОД ОД 2015. ДО 2020. ГОДИНЕ. URL: <http://www.kirs.gov.rs/docs/Nacionalna%20strategija%20za%20izb%20i%20irl%202015-2020.pdf>

29. ПРОГРАМ ПОМОЋИ ИЗБЈЕГЛИМ И РАСЕЉЕНИМ ЛИЦИМА. від 19.04.2005 ГОДИНЕ. URL: http://sgbl.banjaluka.rs.ba/rsg/klijent/akt.php?id_akt=2637

30. INFORMACIJA O OSTVARIVANJU PRAVA IZBJEGLICA, RASELJENIH LICA I POVRATNIKA. Banja Luka, novembar 2012. С. 4. URL: http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mirl/Documents/informacija_o_ostvarivanju_prava_izbjeglica-lat.pdf

31. Акт обстеження наслідків виселення мешканців з Яворівського району – території військового полігону від 28.11.1991 р. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у 2 т./Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. Львів, 1996. Т. 1. 752 с.

32. Басова І.С. Захист права на житлове забезпечення внутрішньо переміщених осіб. *Захист прав внутрішньо переміщених осіб*: монографія /за заг. ред. О.Я. Рогача, М.В. Савчина, М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2018. 247 с.

33. Басова І.С. До проблеми правового статусу внутрішньо переміщених осіб-дітей в Україні. *Держава і право*. 2016. Вип. 73. С. 272-285.

34. Басова І.С. Пенсіонування внутрішньо переміщених осіб в Україні як новий виклик для пенсійної системи. *Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусії: історія становлення і перспективи розвитку*: монографія /за ред.: М. Шумила, І. Комоцької. Київ: Ніка-Центр, 2018. 516 с.
35. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історично-правовий аспект. *Альманах права*. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2017. Вип. 8. С. 296-301.
36. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи: теоретичні та практичні проблеми. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 504-511.
37. Басова І.С. Соціальний захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. Том. 1. С. 140-145.
38. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні – нова правова категорія у науці права соціального забезпечення. *Юридичні факти в системі правового регулювання*: матеріали VI міжнар. наук.-практ конф. (Київ, 26 лист. 2015 р.). Київ: ВД «Дакор», 2015. С. 117-123.
39. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи – діти як суб'єкт права соціального забезпечення. *Ефективність норм права*: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 лист. 2016 р.). Київ: Ніка-Центр, 2016. С. 153-157.
40. Басова І.С. Окремі питання при реалізації трудових прав внутрішньо переміщеними особами. *Правова реформа: концепція, мета, впровадження*: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лист. 2017 р.). Київ: Ніка-Центр, 2017. С. 137-140.
41. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в документах ООН. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю каф. труд. та госп. права Харк. нац. унів. внутр. справ (м. Харків, 3 лист. 2017 р.). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 448-451.
42. Басова І.С. Судовий захист внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції*: матер. міжнар.

наук.-практич. конф., присвяч. 90-річчю професора І.М. Сироти (м. Одеса, 31 жовтня 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017. С. 114-118.

43. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи та їх місце в реформуванні соціальної сфери. *Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи*: матер. VI міжн. наук.-практ. конфер. (м. Київ, Нац. авіац. універ., 26 лют. 2016 р.). Тернопіль: Вектор, 2016. Т. II. С. 31-33.

44. Батыгин К.С. Право социального обеспечения: учебное пособие. Москва, 1998. 442 с.

45. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посібник. 2-ге вид. Київ: «Знання», 2008. 663 с.

46. Бугай Н.Ф. Народы Украины в «Особой папке Сталина»/Ин-т рос. истории РАН. Москва: «Наука». 2006. 271 с.

47. Василевський Й. Акція «Вісла». Документи /ред. Є. Місило (пер. з польськ. І. Сварник). Львів-Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 1997. 574 с.

48. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) /гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

49. Внутрішнє переміщення внаслідок конфлікту в Україні: підвищена незахищеність постраждалого населення та чинники напруженості у громадах. Тематичний звіт. Спеціальна моніторингова місія в Україні. ОБСЄ. 2016. URL: [//www.osce.org/uk/ukraine-smm/261206?download=true](http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/261206?download=true)

50. Внутренне перемещенные лица. Refworld. The UN Refugee Agency. URL: <http://www.refworld.org.ru/idps.html>

51. Вплив гідробудівництва на Дніпрі на соціальну сферу Наддніпрянщини (50 – 70-ті рр. XX ст.) /Н. Горло. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*: Зб. ст. К., 2008. Вип. 14 /НАН України. Ін-т історії України; відп. ред. В. М. Даниленко. К., 2008. С. 221-231.

52. В ООН назвали Украину девятой в мире по количеству внутренне перемещенных лиц. LB.ua. URL: https://lb.ua/news/2017/11/28/383220_oon_nazvali_ukrainu_devyatoy_mire.html

53. Вооружённый конфликт в Южной Осетии (2008). Материал из Википедии — свободной энциклопедии. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B6%D1%91%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D1%82_%D0%B2_%D0%AE%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D0%9E%D1%81%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%B8_\(2008\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B6%D1%91%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D1%82_%D0%B2_%D0%AE%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D0%9E%D1%81%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%B8_(2008))

54. Галаур С. Вимушене новосілля. Урядовий кур'єр. 28.01.2015 р. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/mistechko-z-modulnih-budinochkiv-dlya-pereselenciv/>

55. Горелова О., Шеларь Г. Издержки приднестровского конфликта и выгоды от его урегулирования. Молдавский Центр стратегических исследований и реформ. Кишенёв, 2009 г. 73 с. URL: <http://www.cisr-md.org/pdf/Report%20RUS%20Master%20Final%20vGS.pdf>

56. Горло Н.В. Виплата компенсацій переселенцям у період спорудження водосховищ Дніпровського гідрокасаду як прояв нехтування людським фактором (50 – 70- ті рр. XX ст.). *Література та культура Полісся. Регіональна історія та культура в українському і східноєвропейському контексті* /за ред. Г. В. Самойленко. Ніжин, 2005. Вип. 29. С. 191-196.

57. Грузия и Россия: гуманитарная ситуация на территориях, пострадавших от конфликта и военных действий (предварительное издание): Резолюция ПАРЕ от 23.01.2013 г. №1916. URL: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2013%5d/Jan2013/Res1916_rus.asp

58. Гуманітарна ситуація щодо українських біженців та внутрішньо переміщених осіб: Резолюція ПАРЄ від 27.01.015 р. №2028. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/01/28/7030164/>

59. Де ми. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. URL: <https://www.osce.org/ru/where-we-are>

60. Декларація прав дитини: Міжнародний документ від 20.11.1959 р.
URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384

61. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. Заходи республіканського компартійного керівництва щодо будівництва та переселення села Циблі Переяслав-Хмельницького району (1967-1972 рр.). *Наукові записки з української історії*: Зб. наук. праць /ред. кол. В. П. Коцур (гол. ред.) та ін. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 32. С. 177-184.

62. Державна стратегія щодо внутрішньо переміщених осіб: Постанова Уряду Грузії від 02.02.2007 р. №47. URL: <http://scara.gov.ge/ru/-/-/61-idzulebith-gadaadgilebul-pirtha-devniltha-mimarth-sakhelmtsifo-strategia.html>

63. Детям переселенцев нужен особый статус. URL: <http://rian.com.ua>

64. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2014 р. №365. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF>

65. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у 3 т. /Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. Львів, 1998. Т.2. 535 с.

66. Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей, а також інших платежів з рахунків, відкритих в органах Казначейства: Постанова Кабінету Міністрів України від від 07.11.2014 №595. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-2014-%D0%BF>

67. Доклад Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев. Резолюция Генеральной Асамблеи ООН от 12 декабря 1972 г. №A/RES/2956 (XXVII). ГА ООН. URL: [https://undocs.org/ru/A/RES/2956\(XXVII\)](https://undocs.org/ru/A/RES/2956(XXVII))

68. Доклад Представителя Генерального секретаря по вопросу о правах человека внутренне перемещенных лиц г-на Вальтера Келина от 03.01.2007,

A/HRC/4/38. Совет по правам человека. URL:
<http://www.refworld.org.ru/docid/531eccdc4.html>

69. Доповідь Спеціального доповідача Ради ООН з прав людини Чалока Бейані від 23.10.2013 р. Центр новин ООН. URL:
<http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=20476#.WLa6iW-LTwd>

70. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв немеждународных вооруженных конфликтов (Протокол II). Женева. 08.06.1977 г. URL:
<https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/6lkb3l.htm>

71. Забуті люди Європи: захист прав людини осіб, переміщених на тривалий час: Рекомендація ПАРЄ від 24.06.2009 р. №1877. URL:
<https://rm.coe.int/16806b5ab0>

72. Загальна декларація прав людини: декларація ООН від 10.12. 1948 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015

73. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе: акт от 01.08.1975 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_055

74. Захаров М.Л. Право социального обеспечения России: учебн. для студентов вузов /М.Л. Захаров, Є.Г. Тучкова. 4-е изд. перер. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2005. 640 с.

75. Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників: Наказ Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.1993 р. №58. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93>

76. Институты и структуры. ОБСЕ. URL:
<http://www.osce.org/ru/institutions-and-structures#buro-demokraticeskim-institutam-pravam-cheloveka>

77. Исследование намерений в отношении реализации долгосрочных решений: мнения внутренне перемещенных лиц в Грузии. 01.06.2015 г. URL:
<http://www.refworld.org.ru/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=55e575c24&skip=0&query=%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B5%20>

%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5%20%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0&co
i=GEO

78. Кіцак В.М. Депортовані з Польщі українці: результати першого етапу входження в соціум та економічного пристосування у 1944-1947 рр. *Україна-Польща: історична спадщина та свідомість* /ред. кол. Я. Ісаєвич (голова) та ін. Львів, 2007. Вип. 2. С. 90-103.

79. Кодекс законів про працю України: Затв. Законом від 10.12.1971 №322-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page2>

80. Комар В.В. Чорнобильська катастрофа: історичні аспекти, соціальні наслідки /ред. П.І. Нати́кач. Житомир, 1999. 30 с.

81. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

82. Крохмальова К.О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 /Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2017. 210 с.

83. Лист голові Львівського округу Відділу внутрішнього обліку населення і соціального забезпечення від 11.01.1943 р. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у 2 т./Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. Львів, 1996. Т. 1. 752 с.

84. Лица преклонного возраста в условиях перемещения. УВКБ ООН по делам беженцев. Отдел международной защиты. Женева. 2011. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/558a6d994.html>

85. Лица, перемещенные внутри страны: заключение исполкома УВКБ ООН. 1998 г. №75 (XLV). URL: <http://unhcr.ru/dokumenty/dokumenty-v-oblasti-zashchity-vpl.html>

86. Лобас-Данилиха Н.Р. Умови переселення українців з Польщі в Західні області України у 1944-1946 р.р. Ефективність державного управління: Зб. наук. праць /за заг. ред. А. О. Чемериса. Львів, 2004/2005. Вип.6/7. С. 153-163.

87. Лук'яненко Ж.В. Проблемні питання реалізації прав мешканців територій, що зазнали негативних наслідків конфлікту на сході України. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції*: матеріали міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 26-37.

88. Малиновська О. Шляхи вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду. 32 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_probl-a598d.pdf

89. Малюга Л.Ю. Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: монографія. Київ: Хай-Тек, 2013. 264 с.

90. Мартинець С. Таємниця Яворівського полігону. Минуле і думи. Україна молода, 2008. Вип. 097. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1171/163/41690/>

91. Матівос Ю. Сумна історія: зникли з карти, живуть у пам'яті. Фото. Мартиролог затоплених сіл, музей села Захарівки. URL: <http://akulamedia.com/sumna-istorija-znikli-z-karti-zhivut-u-pam-jati-foto>

92. Меджул М.В. Проблеми здійснення окремих прав дітьми-ВПО. *Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти* / [С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: О.Я. Рогача; М.В. Савчина; М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. 321 с.

93. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. URL: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/red-cross>

94. Міжнародний центр миротворчості та безпеки. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_центр_миротворчості_та_безпеки

95. Мінсоцполітики України: статистичні дані щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на 09.07.2018 р. URL:

<https://www.msp.gov.ua/news/15569.html>Международный пакт о гражданских и политических правах: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 16.12.1966 г. №2200 А (XXI). URL: <http://www.ohchr.org/RU/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>

96. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 16.12.1966 г. №2200 А (XXI). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml

97. Мошняга В. Молдавия в системе международных миграций. Население и общество. Институт демографии Государственного университета - Высшей школы экономики. Электронная версия бюллетеня. 14.12.2008 г. №355 – 356. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0355/tema03.php>

98. Надольський Й.Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939-1953 рр.): моногр. Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. 260 с.

99. Новини-Грузія. Інформаційне агентство Black sea press. 24.08.2016р. URL: <https://www.newsgeorgia.ge/eshhe-177-vynuzhdennyh-pereselentsev-v-gruzii-poluchat-doma/>

100. Об имущественной реституции и компенсации лицам, пострадавшим на территории Грузии в результате конфликта в бывшей Юго-Осетинской автономной области: Закон Грузии от 29.12.2006 г. №4284. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/23050/2/ru/pdf>

101. Об особой социальной защите некоторых категорий населения: Закон Республики Молдова от 14.04.2000 г. №933-XIV. URL: <http://www.cnas.md/libview.php?l=ru&idc=183&id=573>

102. Об убежище в Республике Молдова: Закон Республики Молдова от 18.12.2008 №270 -XVI. URL: <http://lex.justice.md/ru/330978/>

103. Об установлении сумм возмещения ущерба лицам, пострадавшим в результате военного конфликта: Постановление Правительства Республики Молдова от 30.11.1992 р. №780. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=293687&lang=2>

104. Об утверждении Плана действий на 2011-2015 годы о внедрении Национальной стратегии в области миграции и убежища (2011-2020 гг.): Постановление Правительства Республики Молдова от 26.11.2011 г. №1009. URL:<http://www.refworld.org.ru/publisher,NATLEGBOD,,MDA,5242aa8516,0.html>

105. Об утверждении Положения о порядке установления и выплаты ежемесячных государственных пособий некоторым категориям населения: Постановление Правительства Республики Молдова от 02.05.2006 г. №479. URL:<http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=316778&lang=2>

106. Об утверждении размера денежной помощи беженцам и лицам, пользующимся гуманитарной защитой, на 2012 год: Постановление Правительства Республики Молдова от 17.02.2012 г. №108. URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=342284>

107. Общее заключение по международной защите: заключение исполнительного комитета Управления Верховного комиссара ООН по делам беженцев от 1999 г. №87 (L). URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/5245478a4.html>

108. О ветеранах: Закон Республики Молдова от 08.05.2003 г. №190-XV. URL: <http://lex.justice.md/ru/312796/>

109. О гарантиях прав граждан государств-участников Содружества Независимых Государств в области пенсионного обеспечения: Соглашение Содружества Независимых Государств от 13.03.1992 г. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_107

110. Озтюрк С. Проблемы беженцев, вынужденных переселенцев и нелегальных мигрантов в государствах-членах ЧЭС – экономические аспекты. Доклад. Парламентська Асамблея Чорноморського Економічного Співробітництва (ПАЧЕС). Комітет з економічних, торговельних, технологічних та екологічних питань. Док. GA47/EC46/REP/16/r. от 29.06.2016 г. URL: <http://pabsec.org/depo/documents/reports-and-recommendations/ru-rep-dzs6yc8vsm.pdf>

111. О защите гражданского населения во время войны: Женевская Конвенция от 12.08.1949 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/geneva_civilian.shtml

112. О защите лиц, перемещенных внутри страны, в Африке и оказании им помощи: Конвенция Африканского Союза от 22.10.2009 г. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/472840ec2.html>

113. О кампании против набора в вооруженные силы детей и их участия в вооруженных конфликтах: Резолюция ПАРЕ от 07.04.2000 г. №1215. URL: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2000%5d/%5bAvril%5d/Resol1215.asp#TopOfPage

114. О конфликте в нагорно-карабахском регионе, решением которого занимается Минская конференция ОБСЕ: Резолюция ПАРЕ от 25.01.2005 г. №1416. URL: [http://www.coe.int/t/r/parliamentary_assembly/\[russian_documents\]/\[2005\]/%5BJan2005%5D/Res1416_rus.asp](http://www.coe.int/t/r/parliamentary_assembly/[russian_documents]/[2005]/%5BJan2005%5D/Res1416_rus.asp)

115. О лицах, вынужденно перемещенных с оккупированных территорий Грузии, - вынужденных переселенцах: Закон Грузии от 06.02.2014 г. №1982. URL: <http://www.refworld.org.ru/type,LEGISLATION,,GEO,5577019a4,0.html>

116. О неотложных мерах по оказанию помощи беженцам, вынужденно покинувшим постоянное место жительства, из левобережных районов Днестра Республики Молдова: Постановление Правительства Республики Молдова от 17.03.1992 г. №172. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=292459&lang=2>

117. О положении беженцев и перемещенных лиц в Азербайджане, Армении и Грузии: Рекомендация ПАСЕ от 28.06.2002 г. №1570. URL: [https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/\[Russian_documents\]/\[2002\]/\[Juin 2002\]/Rek_1570.asp](https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/[Russian_documents]/[2002]/[Juin 2002]/Rek_1570.asp)

118. Особи, переміщені всередині країни: висновок Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. від 07.10.1994 р. №75 (XLV). URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/52443bb24.html>

119. Павлова Л. Внеустановная деятельность УВКБ ООН: содействие защите перемещенных лиц. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2000. №5. URL: <http://evolutio.info/content/view/399/51/>

120. Парижская хартия для новой Европы: Международный документ від 21.11.1990 г. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_058

121. Парламентська Асамблея Ради Європи. URL: <http://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0+%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D1%8F+%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B8+%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8>

122. Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусі: історія становлення та перспективи розвитку: монографія /за ред. М. Шумила, І. Комоцької. Київ: Ніка-Центр, 2018. 516 с.

123. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 №2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page5>

124. Положение внутренне перемещенных лиц и беженцев из Абхазии, Грузия, и Цхинвальского региона/Южной Осетии, Грузия: Резолюция ГА ООН от 01.06.2017 г., A/RES/71/290. URL: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=593ab5314>

125. Положение внутренне перемещенных лиц (ВПЛ) и лиц, возвращающихся в места постоянного проживания, в Северо-Кавказском регионе (предварительное издание): Резолюция ПАРЕ от 26.04.2012 г. №1879. URL: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2012%5d/%5bApr2012%5d/Res1879_rus.asp

126. Порядок виплати грошової компенсації за належні для отримання житлові приміщення для внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 р. №280. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280-2018-%D0%BF>

127. Порядок замовлення на створення інформації, що відтворюється в документах про вищу освіту, та обліку документів про вищу освіту в Єдиній державній електронній базі з питань освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.03.2015 р. №249. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0494-15>

128. Порядок призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 р. №365. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF>

129. Порядок реєстрації трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 08.06.2001 р. №260. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0554-01>

130. Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації за належні для отримання житлові приміщення для внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 р. №280. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/280-2018-%D0%BF>

131. Порядок замовлення на створення інформації, що відтворюється в документах про вищу освіту, та обліку документів про вищу освіту в Єдиній державній електронній базі з питань освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.03.2015 р. №249. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0494-15>

132. Последствия военной агрессии в Армении: стат. инф. Министерства обороны Азербайджанской Республики. 2017 г. URL: <http://mod.gov.az/ru/posledstviya-voennoj-agressii-armenii-statistika-412/>

133. Постанова Новогродівського міського суду Донецької області від 08 вересня 2015 року, судова справа №239/327/15-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50182599>

134. Пояснительные замечания к Руководящим принципам по вопросу о перемещении лиц внутри страны. Комиссия по правам человека. Экономический и Социальный Совет. ООН (E/CN.4/1998/53/Add.2 page 2). URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/472840ec2.html>

135. Права человека и внешняя политика (предварительное издание): Резолюция ПАРЕ от 03.10.2012 г. №1901. URL: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2012%5d/%5bOct2012%5d/Res1901_rus.asp

136. Правила виплати одноразової грошової допомоги соціально-незахищеним категорії, біженцям та переміщеним особам. Офіційний Вісник від 14.02.2008 р. №12-G-434/08. URL: http://sgbl.banjaluka.rs.ba/rsg/klijent/akt.php?id_akt=13747

137. Право соціального забезпечення України: підр./ред. П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк, С.М. Синчук. Київ: Ін.Юре, 2014. 480 с.

138. Право социального обеспечения: учеб. метод. комплекс. В 2 ч. Ч. 1: Общая часть/И.В. Гушин и др.; под общ. ред. И.В. Гушина. Гродно: ГрГУ, 2011. 418 с.

139. Право соціального забезпечення в Україні: підручник/ О.М. Ярошенко, Г.О. Барабаш, Н.М. Вапнярчук та ін.; за ред. О.М. Ярошенка. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 455 с.

140. Право социального обеспечения России / М.Л.Захаров, Є.Г. Тучкова. М.: БЕК, 2001. 543 с.

141. Практичний словник синонімів української мови /ред.: С. Караванський. Київ: «Українська книга», 2000. Вид 2. 241с.

142. Прими́рение и политический диалог между странами бывшей Югославии (предварительное издание): Резолюция ПАРЕ от 26.01.2011 г. №1786. URL:

http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2011%5d/%5bJan2011%5d/Res1786_rus.asp

143. Примечание относительно мандата Верховного комиссара ООН по делам беженцев и его Управления от 01.10.2013 р. УВКБ ООН по делам беженцев. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/527772e64.html>

144. Принципы по вопросам реституции жилья и имущества беженцев и перемещенных лиц Окончательный доклад Специального докладчика Паулу Сержиу Пиньейру от 28.06.2005 г. №E/CN.4/Sub.2/2005/17. URL: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4b2a01262>

145. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 р. №2246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

146. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3551. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

147. Про боротьбу із тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. №638. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

148. Про визначення районів проведення антитерористичної операції та термінів її проведення: Наказ Антитерористичного центру при Службі безпеки України від 07.10.2014 р. №33/6/а. URL: <http://zakon.kadrovik01.com.ua/regulations/2341/8374/8375/465001/>

149. Про відновлення прав усіх жертв політичних репресій 20 – 50-х років: Указ Президента СРСР від 13.08.1990 р. Депортовані кримські татари, болгары, вірмени, греки, німці. Збірник документів (1941 – 1998) /кол упоряд. Ю. Білуха (керівник), С. Рудик, О. Власенко та ін. Київ: Абрис, 1999. 176 с.

150. Про відшкодування матеріальних збитків населенню, евакуйованому з населених пунктів зони відчуження ЧАЕС: постанова Ради

Міністрів УРСР від 28.06.1986 р. №240-9. Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали /ред. кол. В. А. Смолій (відп. ред.), Ю. Б. Андрєєв, Н. П. Барановська та ін. Київ, 1996. С. 271-273.

151. Про внесення змін до деяких законів України щодо права на отримання пенсій окремим категоріям громадян: проект Закону України від 12.07.2017р. №6692. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62241

152. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо страхового стажу внутрішньо переміщених осіб: проект Закону України від 06.09.2017 р. №7081. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62472

153. Про внесення змін до постанов Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради від 11.12.1984 р. №470 і Кабінету Міністрів України від 29.01.2003 р. №117: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2016 р. №861. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/861-2016-%D0%BF>

154. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України: Закон України від 04.02.2016 №990-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/990-19>

155. Програма допомоги біженцям та переміщеним особам. *Офіційний вісник України* від 27.04.2005 р. №07-013-466 /05th. URL: http://sgbl.banjaluka.rs.ba/rsg/klijent/akt.php?id_akt=2637

156. Программы, фонды и специализированные учреждения. Система ООН. URL: <http://www.un.org/ru/sections/about-un/funds-programmes-specialized-agencies-and-others/index.html>

157. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. №2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

158. Про допомогу сім'ям з дітьми: Закон Сербської Республіки від 01.06.2002 р. №16/2002. URL: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-finansijskoj-podrsci-porodici-sa-decom.html>

159. Про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР: Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення від 09.09.1944 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616_065

160. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>

161. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. №1207-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>

162. Про заборону та негайних заходах щодо викорінення найгірших форм дитячої праці: Конвенція МОП від 01.06.1999 р. №182. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/convention182.shtml

163. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. №1058. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

164. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. №1533-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14/page>

165. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. №5067. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

166. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва: Закон України від 25.12.2008 р. №800-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/800-17>

167. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення: Розпорядження

Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 р. №1085. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80>

168. Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2004 №422. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422-2004-%D0%BF>

169. Про затвердження Порядку видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.06.1991 р. №44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/44%D0%B0-91-%D0%BF>

170. Про затвердження форми заяви про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи: Наказ Мінсоцполітики України від 27.12.2016 р. №1610. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0089-17/para14#n14>

171. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

172. Про заходи щодо евакуації населення м. Прип'яті: повідомлення Міністерства Автотранспорту УРСР ЦК Компартії України від 27.04.1986 р. Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали /ред. кол. В. А. Смолій (відп. ред.), Ю. Б. Андрєєв, Н. П. Барановська та ін. Київ, 1996. С. 80.

173. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>

174. Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.1996 р. №836. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/836-96-%D0%BF>

175. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.04.2004 р. №1906-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

176. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на

оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 №505. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

177. Про надання матеріальної допомоги українському населенню, депортованому із Польщі: Лист Голови Раднаркому УРСР Голові Раднаркому СРСР від 28.01.1946 р. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: у 3 т./Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. Львів. 1998. Т.2. С. 17-18.

178. Про невідкладні заходи щодо захисту громадян України від наслідків Чорнобильської катастрофи: Постанова Верховної Ради УРСР від 01.08.1990 р. №95. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/95-12>

179. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. №509. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF>

180. Про організацію освітнього процесу у Донецькому національному технічному університеті: Наказ Міністерства освіти та науки України від 03.10.2014 р. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2014-10-08/2931/1129.pdf>

181. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 р. №2268-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

182. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 №2402. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

183. Про переміщення органів та установ юстиції Луганської області: наказ Міністерства юстиції України від 25.11.2014 р. №246/7. URL: <http://old.minjust.gov.ua/news/46419>

184. Про переселення жителів з населених пунктів Народицького району Житомирської області і Поліського району Київської області, а також будівництво для них об'єктів соціально-побутового і виробничого призначення: Постанова Ради Міністрів УРСР від 30.12.1989 р. №33. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-89-%D0%BF>

185. Про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: Факультативний протокол до Конвенції ООН від 01.01.2000 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_795

186. Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11. 1989 р. №44/25. URL: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/convention_small_final.pdf

187. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27.02.1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12>

188. Про працевлаштування і забезпечення житлом і соціально-побутовим обслуговуванням населення, евакуйованого з зони Чорнобильської АЕС: Постанова ЦК КППС та Ради Міністрів СРСР від 05.06.1986 р. Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали /ред. кол. В. А. Смолій (відп. ред.), Ю. Б. Андрєєв, Н. П. Барановська та ін. Київ, 1996. С. 154-156.

189. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 рр.: Закон України від 17.04.1991 р. №962-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12>

190. Про соціальний захист дітей війни: Закон України від 18.11.2004 р. №2195. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2195-15>

191. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/796-12/page>

192. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. №5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95>

193. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції України: Закон України від 02.09.2014 №1669-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1669-18>

194. Постанова Вишгородського районного суду Київської області від 17.07.2017 р. у справі №363/2332/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67928831>

195. Работа с лицами с ограниченными физическими возможностями в условиях перемещения. УВКБ ООН по делам беженцев. Отдел международной защиты. Женева. 2011. URL: <http://www.refworld.org.ru/pdfid/558a6d994.pdf>

196. Решение вопросов, касающихся имущества беженцев и перемещенных лиц (предварительное издание): Резолюция ПАРЕ от 28.01.2010 г. №1708. URL: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5BRussian_documents%5D/%5B2010%5D/%5BJan2010%5D/Res1708_rus.asp

197. Рішення Верховного Суду України від 03.05.2018 р., судова справа №805/402/18-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73869341>

198. Рішення Європейського суду з прав людини, судова справа «Пічкур проти України» від 07 листопада 2013 року (заява №10441/06). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_984

199. Рішення Європейського суду з прав людини від 26 червня 2014 року, судова справа «Суханов та Ільченко проти України» (заяви №68385/10 та №71378/10). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16

200. Рішення Європейського суду з прав людини від 25 липня 2017 року, судова справа «Хлебик проти України» (заява №2945/16). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/ac7e4fdea1043c2ac22580f8003e2afa/\\$FILE/CASE%20OF%20KHLEBIK%20v.%20UKRAINE_ukr.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/ac7e4fdea1043c2ac22580f8003e2afa/$FILE/CASE%20OF%20KHLEBIK%20v.%20UKRAINE_ukr.pdf)

201. Рішення Європейського суду з прав людини від 16 червня 2015 року, судова справа «Чігаров та інші проти Вірменії» (заява №13216/05). URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/e03f84d554419c19c22580eb002428a1/\\$FILE/CASE%20OF%20CHIRAGOV%20AND%20OTHERS%20v.%20ARMENIA.pdf](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/e03f84d554419c19c22580eb002428a1/$FILE/CASE%20OF%20CHIRAGOV%20AND%20OTHERS%20v.%20ARMENIA.pdf)

202. Рішення Європейського суду з прав людини від 14 жовтня 2010 року, судова справа «Щокін проти України» (Заяви №23759/03 та №37943/06). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_858

203. Рішення Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 21 червня 2016 року, судова справа №185/556/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59085256>

204. Рішення Пологівського районного суду Запорізької області від 22 лютого 2016 року, судова справа №324/699/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58912593>

205. Рогач О.Я., Меджул М.В. Здійснення трудових прав внутрішньо переміщеними особами. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти /[С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: О.Я. Рогача; М.В. Савчина; М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. 321 с.

206. Рогач О.Я., Меджул М.В. Припинення трудового договору в умовах окупації Криму та проведення антитерористичної операції в Україні. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції*: матер. міжнар. круглого столу (27 жовтня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 66-71.

207. Россия и Грузия: гуманитарная ситуация на территориях, пострадавших от конфликта и военных действий: Резолюция ПАРЕ (предварительное издание) от 23.01.2013 г. №1916. URL: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2013%5d/Jan2013/Res1916_rus.asp

208. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны. Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС) от 11.02 1998 г. E/CN.4/1998/53/Add.2 URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/472840ec2.html>

209. Сказко І.Р. Проблеми реалізації прав внутрішньо переміщеними особами та жителями тимчасово окупованих територій України. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції*: матеріали міжнародного круглого столу (27

жовтня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 126-130.

210. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. Т.9. /ред.: Н.З. Котелова, Г.А. Качевская. Москва – Ленинград: «Наука», 1959. 1482 с.

211. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. Т.5 /ред.: А.М. Бабкин, Ю.С. Сорокин. Москва – Ленинград: «Наука», 1956. 1918 с.

212. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. Т. 17 /ред.: Л.С.Ковтун, В.П. Петушков. Москва – Ленинград: «Наука», 1965. 2126 с.

213. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. Т. 6 /ред.: Э.И. Коротаева, Л.В.Омельянович-Павленко. Москва – Ленинград: «Наука», 1957. 1459 с.

214. Словник української мови: в 11 т. Том 1 /ред.: П.Й. Горещький та ін. Київ: Наук. думка, 1970. 799 с.

215. Словник української мови: в 11 т. Т. 6 /ред.: А.В. Лагутіна, К.В. Ленець. Київ: Наукова думка, 1975. 832 с.

216. Словник української мови: в 11 т. Т. 10 /ред.: А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 1979. 658 с.

217. Словник української мови: в 11 т. Т. 2 /ред.: П.П. Доценко, Л.А. Юрчук. Київ: Наукова думка, 1971. 550 с.

218. Словник української мови: в 11 т. Том 1/ред.: П.Й. Горещький та ін. Київ: Наук. думка, 1970. 799 с.

219. Специальная мониторинговая миссия ОБСЕ в Украине. URL: <https://www.osce.org/ru/special-monitoring-mission-to-ukraine>

220. Спорудження водосховищ Дніпровського гідрокасаду: соціальний та економічний аспекти (50-70-ті рр. XX ст.): автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 /Н. В. Горло. Запоріжжя, 2007. 24 с.

221. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН: міжнародний документ від 26.06.1945 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010

222. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навчальний посібник. Чернігів : ПАТ ПБК “Десна”, 2016. 691 с.

223. Текущая ситуация в Косово (предварительное издание): Резолюция ПАРЕ от 24.01.2007 г. №1533. URL: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2007%5d/%5bJan2007%5d/Res1533_rus.asp#TopOfPage

224. Тимчак В.В., Ступник Я.В. Адміністративно-правові аспекти процедури обліку внутрішньо переміщених осіб. *Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти* / [С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: О.Я. Рогача; М.В. Савчина; М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. 321 с.

225. Тимченко С.М. Українське село: проблеми етносоціальних змін 1959-1989 р.р.: монографія. Запоріжжя, 1995. 196 с.

226. Устав Международного комитета Красного Креста от 24.06.1998 г. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/991_002

227. Устав Управления Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев: Резолюция ГА ООН от 14 декабря 1950 года №428 (V). URL: [https://undocs.org/ru/A/RES/428\(V\)](https://undocs.org/ru/A/RES/428(V))

228. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: протокол від 23.06.2004р. N 1845-IV. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_795

229. Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини від 25.05.2000 р. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/rightschild_protocol1.shtml

230. Фесенко О.А. Адміністративно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07/Класичний приватний інститут. Запоріжжя, 2016. 254 с.

231. Хартия Европейской безопасности (ОБСЕ): Хартия. Международный документ от 19.11.1999 г. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_166

232. Хезер Кэнтин, Ульф Харр. Посредничество и содействие диалогу в контексте ОБСЕ. Центр ОБСЕ по предотвращению конфликтов. Справочное руководство. С.12. URL: <http://www.osce.org/ru/secretariat/155196?download=true>

233. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18.03.2004 р. №1618-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page9>

234. Чижов Д.А. Правовий механізм забезпечення соціального захисту людини в умовах військових конфліктів: дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 /Нац. пед. універ. ім. М.П. Дрогомана. Київ, 2017. 212 с.

235. Чорнобиль: десять років подолання. За матеріалами Мінчорнобиля України /за заг. ред. В. Холоші. «Чорнобильінтерінформ», 1996. 46 с.

236. Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали /ред. кол. В.А. Смолій (відп. ред.), Ю. Б. Андреев, Н. П. Барановська та ін. Київ, 1996. 718 с.

237. Шумило М.М. Правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців. Монографія /М.М. Шумило. К. : Ніка-Центр, 2010. 680 с.

238. Щодо захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів: Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 08.06.1977 р. URL: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/6lkb3l.htm>

239. Щодо захисту цивільного населення під час війни: Женевська Конвенція від 12.08.1949 р. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/geneva_civilian.shtml

240. Элементы конфликтного цикла, связанные с повышением потенциала ОБСЕ по раннему предупреждению, срочным действиям, содействию диалогу, поддержке посредничества и постконфликтному восстановлению: решение Совета Министров ОБСЕ от 07.12.2011 г. №3/11. URL: <http://www.osce.org/ru/mc/86625?download=true>

241. Юридична енциклопедія: у 6 т. Т.2 /ред. рада: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. 744 с.

242. Юридична енциклопедія: у 6 т. Т.4 /ред. рада: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2002. 720 с.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

1. Басова І.С. До проблеми правового статусу внутрішньо переміщених осіб-дітей в Україні. *Держава і право*. 2016. Вип. 73. С. 272-285.
2. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історично-правовий аспект. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 296-301.
3. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи: теоретичні та практичні проблеми. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 504-511.
4. Basova I. Internally Displaced Persons and Their Legal Status: The Ukrainian Context. *Juridica International*. 2017. No. 26. P. 113-124.
5. Басова І.С. Соціальний захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. Том. 1. С. 140-145.
6. Басова І.С. Пенсіонування внутрішньо переміщених осіб в Україні як новий виклик для пенсійної системи. *Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусі: історія становлення і перспективи розвитку*: монографія/за ред.: М. Шумила, І. Комоцької. Київ: Ніка-Центр, 2018. С. 127-149.
7. Басова І.С. Захист права на житлове забезпечення внутрішньо переміщених осіб. *Захист прав внутрішньо переміщених осіб*: монографія /за заг. ред. О.Я. Рогача, М.В. Савчина, М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2018. С. 177-201.
8. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в Україні – нова правова категорія у науці права соціального забезпечення. *Юридичні факти в системі правового регулювання*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 лист. 2015 р.). Київ: ВД «Дакор», 2015. С.117-123.

9. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи – діти як суб'єкт права соціального забезпечення. *Ефективність норм права: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 17 лист. 2016 р.). Київ: Ніка-Центр, 2016. С.153-157.

10. Басова І.С. Окремі питання при реалізації трудових прав внутрішньо переміщеними особами. *Правова реформа: концепція, мета, впровадження: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 23 лист. 2017 р.). Київ: Ніка-Центр, 2017. С. 137-140.

11. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи в документах ООН. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю каф. труд. та госп. права Харк. нац. унів. внутр. справ* (м. Харків, 3 лист. 2017 р.). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 448-451.

12. Басова І.С. Судовий захист внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції: матер. міжнар. наук.-практич. конф., присвяч. 90-річчю професора І.М. Сироти* (м. Одеса, 31 жовтня 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017. С. 114-118.

13. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи та їх місце в реформуванні соціальної сфери. *Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи: матер. VI міжн. наук.-практ. конфер.* (м. Київ, Нац. авіац. універ., 26 лют. 2016 р.). Тернопіль: Вектор, 2016. Т. II. С. 31-33.

14. Басова І.С. Захист житлових прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб в Україні: матер. II міжн. наук.-практ. конфер.* (м. Ужгород, Ужгородський нац. універ., 20 квітня 2018 р.). Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2018. С. 101-104.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, а також доповідалися на науково-

практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні факти в системі правового регулювання» (м. Київ, 26 листопада 2015 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Ефективність норм права» (м. Київ, 17 листопада 2016 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Правова реформа: концепція, мета, впровадження» (м. Київ, 23 листопада 2017 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 3 листопада 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 31 жовтня 2017 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи» (м. Київ, 26 лютого 2016 р.); Міжнародній конференції «Права біженців та внутрішньо переміщених осіб: кращі європейські практики та шляхи їх імплементації» (м. Харків, 3-4 квітня 2018 року).